

**2ND INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON
CRITICAL AND ANALYTICAL THINKING**

Istanbul University Congress and Cultural Center 27 April 2018

Proceeding Book

ISCAT2018

ISBN: 978-605-80987-1-8

Date of Issue : 15.12.2018

2nd International Symposium On Critical And Analytical Thinking 2018 (Uluslararası Kritik ve Analitik Düşünme Sempozyumu **(ISCAT 2018)** 27 April, 2018, İstanbul University, Turkey

The symposium papers to be cited can be referenced by using the following expression:

2nd International Symposium On Critical And Analytical Thinking-(Uluslararası Kritik ve Analitik Düşünme Sempozyumu- ISCAT 2018)

This proceedings include the original papers submitted to ISCAT018. It is accessed in free of charge. All scientific and linguistic responsibilities of the published articles belong to their authors.

HONORARY CHAIR

Prof. Dr. Muzaffer ELMAS (Sakarya University, Rector)

Prof. Dr. Mahmut AK (Istanbul University, Rector)

Prof. Dr. Naci ÇAĞLAR (Academic Platform, Sakarya University)

Assoc. Prof. Dr. Murat MAKARACI (Critical Analytical Thinking Platform, Kocaeli University)

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Halis Yunus ERSÖZ (Istanbul University, Chair)

Prof. Dr. Hür Mahmut YÜCER (Karabuk University)

Prof. Dr. Arif BİLGİN (Sakarya University)

Prof. Dr. Kadir ARDIÇ (Sakarya University)

Assist. Prof. Dr. İhsan TOKTAŞ (Yıldırım Beyazıt University)

Assist. Prof. Dr. Hakan ASLAN (Sakarya University, Turkey)

Ass. Prof. Dr. Hanifi PARLAR (Istanbul Ticaret University)

Taner ÜRKMEZ (Critical and Analytical Thinking Platform)

Dr. Merih Bektaş FİDAN (University of Leicester)

SECRETARY

Res. Assist. Abdulkadir ALTINSOY (Sakarya University)

Res. Assist. Hüseyin Zahid KARA (Sakarya University)

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Abdullah AYDINLI (Sakarya University)
Prof. Dr. Ali Savaş ÇİLLİ (Selçuk University)
Prof. Dr. Ali GÜNEŞ (Karabuk University)
Prof.Dr.Anis AHMAD (Riphah International University Pakistan)
Prof. Dr. Atilla ARKAN (Sakarya University)
Prof. Dr. Bedri GENCER (Yildiz Technical University)
Prof. Dr. Celal TÜRER (Ankara University)
Prof. Dr. Halil SAVAŞ (Pamukkale Universty)
Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Medeniyet University)
Prof. Dr. M.Tahir YAREN (Yalova University)
Prof. Dr. Mehmet Emin AYDIN (University of West of England)
Prof. Dr. Mehmet Yücel AĞARGÜN (Medipol Universty)
Prof. Dr. Murat PALA (Adıyaman University)
Prof. Dr. Mohamed Mumtaz Ali(International Islamic University Malaysia)
Prof. Dr. Orhan ÇEKER (Necmettin Erbakan University)
Prof. Dr. Rafikul ISLAM (International İslamic University of Malaysia)
Prof. Dr. Remzi GÖREN (Dumlupınar University)
Prof. Dr. Tevhit AYENGİN (Canakkale Onsekiz Mart University)
Prof. Dr. V.K SINGH (Gurukula Kangri Universty)
Prof. Dr. Yahya FİDAN (Istanbul Ticaret University)
Prof. Dr. Ayşe Esra ASLAN (Istanbul University)
Prof. Dr. İrfan ERDOĞAN (Istanbul University)
Assoc. Prof. Dr. Ali ARSLAN (Sakarya University)
Assoc. Prof. Dr. Bilal BAŞ (Marmara University)
Assoc. Prof. Dr. Hasan KAPLAN (Çanakkale Onsekiz Mart University)
Assoc. Prof. Dr. Mahmut BİLEN (Sakarya University)
Assoc.Prof.Dr. Osman Cankoy (Atatürk Teacher Training Academy)
Assoc. Prof. Dr. Yunus ERYAMAN (Canakkale Onsekiz Mart University)
Assist.Prof.Dr Ahmet Canan KARAKAŞ (Karabük Üniversitesi)
Assist. Prof. Dr. Emine ŞENER (Ahi Evran University)
Assist. Prof. Dr. Ferruh ÖZPİLAVCI (Marmara University)

SCIENTIFIC COMMITTEE

Assist. Prof. Dr. Gürkan ERGEN (Canakkale Onsekiz Mart University)

Assist. Prof. Dr. Mehmet Ali UĞUR (Yalova University)

Assist. Prof. Dr. Sait TÜZEL (Canakkale Onsekiz Mart University)

Assist. Prof. Dr. Sedat Yüksel (College of Applied Sciences Sohar)

Assist. Prof. Dr. Semih ŞAHİNEL (University of Turkish Aeronautical Association)

Assist. Prof. Dr. Şahban YILDIRIMER (Yıldırım Beyazıt University)

Assist. Prof. Dr. Yasin PİŞGİN (Akdeniz University)

Dr. Ghazanfar Ali Safdar (University of Bedfordshire, UK)

Dr. Issam Damaj (Kuwait American University)

Foreword

The second International Symposium on Critical and Analytical Thinking (ISCAT2018) will be held at the Istanbul University Culture and Congress Center on 27th of April, 2018. ISCAT2018 will be organized through the collaboration of Academic Platform, Critical and Analytical Thinking Platform, Sakarya University and Istanbul University.

We cordially invite all the academicians in the scientific world to be part of this symposium and have the exclusive experience of one of the most exciting places in the world.

This symposium has been designed to bring together the all academicians, experts, bureaucrats, institutions, foundations, students, local governments and non governmental organizations from all over the World to share the their knowledge, thoughts, experiences and skills so as to have a better understanding of Critical and Analytical Thinking.

Keynote Speakers

Prof. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL

Topic

Critical thinking and the process of self actualisation in academy

Position

29 Mayıs University Philosophy Department

Dr. Tracy Howell

Topic

Truth is our only weapon: critical thinking and post-truth

Position

University of Waikato (New Zealand), Pro-Vice Chancellor (Teaching and Learning)

Dr. M. Tekamül Büber

Topic

Logical mathematical thinking and applications in decision makin

Position

Senior Principal Engineer, Maury Microwave, CA,USA

Dizilerin Toplumsal Yapıya Uygunluğunun Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemiyle Belirlenmesi ve Ağırlıklandırılması

¹Hacı Mehmet ALAĞAŞ, ¹Berna Esma TOPLU, ¹Fatma YURDAKUL, ¹Tamer EREN,
¹Kırıkkale Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Kırıkkale

Özet

Türkiye’de günlük televizyon izlenme istatistiği ortalama 330 dakika ile çok yüksek çıkmaktadır. Televizyonlarda en çok izlenen programlardan biri de dizilerdir. Çok izlenmesinin yanı sıra hem reklamlardan elde edilen gelirler hem de ihracatının yapıyor olması kanallar ve yapımcılar açısından önemini artırmaktadır. Dizi bölümler hâlinde yayımlanan ve çoklukla aralarında konu bütünlüğü olan film olarak tanımlanmaktadır. 2000’li yıllardan itibaren artan sayısı ile birlikte çok çeşitli konularda diziler yayına girmiştir. Çok izlenmesine bağlı olarak toplumu ve toplumsal yapıyı olumlu ve/veya olumsuz yönde etkilemektedir. Aile ve sosyal politikalar bakanlığı ve TBMM nezdinde de dizilerin bu etkisi konusunda araştırmalar yapılmaktadır. Bu çalışmada dizilerin toplumsal değerlere uygunluğunun belirlenmesi için hangi kriterlerin ve alt kriterlerin dikkate alınması gerektiği araştırılmıştır. Bu kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesi için çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden olan analitik hiyerarşi prosesi kullanılmıştır. Analitik hiyerarşi prosesi ile kriterlerin ağırlıkları hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Televizyon dizileri, Toplumsal yapıya uygunluk, Çok ölçütlü karar verme, Analitik hiyerarşi prosesi

Abstract

Turkey stands out in very high daily average of 330 minutes of television viewing statistics. One of the most watched programs on television is the series. In addition to being watched very much, both the revenues from the advertisements and the fact that exports are being done increase their importance in terms of channels and producers. Sequence is described as a movie which is published in episodes and which is mostly subject matter among them. With the increasing number of years since 2000, the series has been published in a wide variety of topics. It affects the society and the society positively and / or negatively depending on its being monitored. The Ministry of Family and Social Policies and the Parliament are also investigating this effect of the series. In this study, it was investigated which criteria and sub-criteria should be taken into consideration in order to determine the suitability of the series with social values. The analytical hierarchy process, which is a multi-criteria decision-making method, has been used to determine the significance of these criteria. The weights of the criteria were calculated by the analytical hierarchy process.

Keywords: Television series, Suitability to social structure, Multi-criteria decision making, Analytic hierarchy process

1. Giriş

Türkiye’de televizyon izlenme oranı oldukça yüksektir. Toplumumuzda genellikle her evde televizyon bulunmaktadır ve ailecek televizyon izlenilmektedir. Ve bu nedenden dolayı televizyon dizileri büyük oranda rağbet görmektedir. RTÜK’ün yaptığı araştırmaya göre hafta içi, günlük ortalama televizyon izleme süresine ortalama 3,7 saat; hafta sonu, günlük ortalama televizyon izleme süresi ortalama 4,4 saat olarak belirtilmiştir. Ayrıca bu çalışma incelendiğinde hafta içi ve hafta sonu televizyon izlenen saat dilimlerinde en yüksek izleme oranının 21:00-24:00 saatlerinde gerçekleştiği; bundan sonraki en yüksek izleme oranının 18:00-21:00 saatlerini kapsadığı gözlenmektedir[1,2]. Bu saat aralıklarında ise kanallarda genellikle diziler mevcuttur.

Diziler artık toplumu etkilemek için çok tercih edilen ve bunun için yüksek paraların harcadığı bir sektör haline gelmiştir. Diziler ticari medyanın itici gücüdür. Ancak çoğu zaman, dizi yapımcıları hedef kitle konumundaki seyircileri çekebilmek için dizileri nasıl seçtiğine ve düzenlediğine kafa yormamaktadır. Ekranın arkasındaki dünyayı kısmen görmeye başladığımızda bir kısım dizilerin hedef kitleyi nasıl dikkate aldığını bariz bir şekilde görmek mümkündür. Bu sebeple dizilerin asıl amacının bilgilendirmek değil reyting olduğunu dikkate alınmalıdır[3]. Diziler öncelikle toplumun dikkatini kendisine çekerek, toplumun bir izleyici olmasını sağlar. Bunu; mizah, şiddet ve cinsellik gibi uygun yolları kullanarak başarır. Örneğin, dizide yer alan karakterlerin oyuncaklarını, giysilerini, çantalarını, web sitelerini, hikâyelerini, oyunlarını, hayatlarını, yaşam tarzlarını içerisine alacak büyük bir satış kampanyası ve özendirmeye dönüşecektir. Şahin[4] dizilerin toplumun ve gelecek neslin şekillendirilmesinde ki önemini anlayıp toplumumuzu bozmadan, reyting kaygısı gütmenden ahlaki ve kültürel değerlere önem verilerek yapılmış dizilere ihtiyacımız var diyerek desteklemiştir. Ayrıca ülkemizin dizi ihracatında ikinci ülke olması nedeniyle kültürümüze toplum değerlerine önem verilerek yapılan diziler, Türkiye’yi diğer ülkelere güzel tanıtmış ve toplumun yapısını daha iyi anlamalarını sağlamış olacaktır. Dizilerin toplum yapısına uygunluğunun ölçülmesi için araştırmaların yapılması ve kriterlerin belirlenmesi bu aşamada yapılması gereken öncelikli faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu kriterlerin hangisinin daha önemli olduğunun belirlenmesi de ikinci bir problem olarak görünmektedir. Bu her iki problemin cevabını aramak bulmak amacıyla yapılan bu çalışmada, bir konu ile ilgili karar verme sürecinde belirlenen kriterlerin birbiri ile karşılaştırılmasına imkan veren ve ağırlıklarının bulunmasını sağlayan çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinden analitik hiyerarşi prosesinden (AHP) yararlanılmıştır.

Bu çalışmada diğer medya araçlarına göre daha öncelikli bir konuma sahip olan televizyonlarda yer alan diziler incelenmiştir ve dizilerin toplum yapısına uygunluğu araştırılmıştır. Bu amaçla dizilerin karşılaştırılması için kriterler belirlenmiştir. Belirlenen kriterlerin ağırlıklandırılması için ise analitik hiyerarşi prosesi kullanılmıştır. Böylelikle dizilerin toplumsal uyumluluğunun belirlenmesinde kullanılacak kriterler ve kriter ağırlıkları elde edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde dizilerin değerlendirmesinde kullanılacak kriterler açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden ve analitik hiyerarşi yönteminden bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde de literatürde yer alan çalışmalar verilmiştir. Beşinci bölümde yapılan uygulama çalışması yer almaktadır. Altıncı ve son bölümde ise sonuçlar ve gelecekte yapılabilecek çalışmalar verilmiştir.

2. Dizilerin Toplumsal Yapıya Uygunluk Kriterleri

Dizilerin karşılaştırılması amacıyla belirlenen sekiz ana kriter ve açıklamaları bu bölümde verilmiştir.

2.1.Şiddet (Ş)

Empatiden yoksun, kaba bir dile sahip, öfkeden, argodan, ani tepkilerden beslenerek oluşturulan sözlü şiddet, tacizci bir davranış biçimidir. Özellikle alışılmış ve güç dengesi olmadığında başkalarını etkilemek için onları zorlama ya da onlar üstünde baskı kurarak psikolojik şiddet, dayak, yaralama, işkence yapmak, sağlıksız koşullarda yaşamaya zorlamak, sağlık hizmetlerinden yararlanmayı engellemek ve öldürmek gibi fiziksel şiddet, dizilerde yer alan ve özellikle çocuklar üzerinde oldukça etkili olan sorunlardan biridir.

2.2. Tüketici Beklentisi (TB)

Yapmacıksız, süssüz, günlük konuşma dilinin temel alındığı sade bir halk tekniği kullanılarak genel halk düzeyine indirilmelidir. Popüler kültür, diziler ve filmler aracılığı ile toplumların değer yargılarında değişime sebep olmaktadır. Halkın kendi benliğine ve geleneğine dair izler bulması gerekmektedir.

2.3.Programın Yapısı (PY)

Gelenek ile karşıtlık ve ondan kopuşun; bireysel, toplumsal ve politik yaşam alanlarının tamamındaki dönüşümü ya da değişimi ile modernite esas alınarak dizilerde gelenekçiliğe karşı bir duruş sergilenmektedir. Şahin [4] politik, hukuksal, bilimsel, felsefi, dinsel bir ideoloji, düzenlenmiş, yapılanmış fikirler bütününe ideolojik bir karşı çıkış görülmektedir diyerek dizilerin karşı çıkışa yönlendirdiğini göstermektedir. Kitlelerin bilinçaltını etkilemek suretiyle, farkında olmadan bir hedefe ya da fikre yönlendirerek diğer bir ifade ile kamuoyu oluşturarak insanların bilinçaltı yanlış bir şekilde etkilenir. Dizilerin toplum üzerindeki en büyük sorunlarından biri de budur. Bunun aksine geleneksel, kültürel, örf ve adetlerin yapısının değiştirilmeden, ahlakının korunması sağlanarak aile yapısı korunur.

2.4. Kitle İletişim (Kİ)

Seyirciye; hayatın acıklı yönlerini göstermek, acıma ve korku duyguları uyandırmak, ahlak ve erdemi anlatan imgeler kullanarak toplumsal bilinçlenme amaçlanmaktadır. Seyirci subliminal mesajla da etkilenmektedir. Subliminal mesaj veya bilinçaltı mesajı , izleyiciye başka bir objenin içine gömülü olan bir işaret ya da mesajı o anda fark edilmemek üzere gösterilerek seyirciye işlenmektedir. Dizilerin büyük sorunlarından biri de özendirme olmakla beraber zengin aile, lüks yerlerde oturanlar, son model araba kullananlardır. Dizilerde ki bu abartı izleyiciyi özentiyeye ve israfa itmektir.

2.5. Dilin Etkili Kullanımı (DEK)

Mizah veya gerilim aksiyon adı altında halkın kendi dilinden bozarak yaptığı veya yabancı dillerden alıp değiştirdiği kelime veya tabirler (argo) ve ahlaksız kelimeler barındırması dilin kendi disiplini içinde kullanılan kavramlar, terimler, kalıplarla örgütlenmiş işaretler ve sembollerle kullanılmaması gibi toplumun dili üzerinde yanlış etki göstermeleri de dizilerin olumsuz etkilerindendir.

2.6. Cinsel İçerik (Cİ)

Dizilerde fazlasıyla seyirciye aktarılan, Şahin[4] değindiği kişinin fiziksel yapısının pornografik imgelerle yansıtılmasıyla görsel cinselliğin, altyazılar, yorumlar veya dizilerin isimleriyle topluma sözlü bir biçimde yansıtıldığı sözlü cinsellik, kişilerin birbirlerine hitabında, cümle aralarında izleyicide subliminal algı oluşturur.

2.7. Gerçeğe Uygunluk (GU)

İzleyiciye gerçek yaşamın somut olguları, olay ve durumları arasında doğrudan doğruya bir özdeşlik ilişkisi kurulmasına elverişli olmadan yansıtılan kurmaca biçim yansıtılır. Bunun aksine yaşam şartlarına uygun, gerçek yaşam bağlamında örneklerle rastlanılan kurmaca olmayan yaşamdan kesitlerin yer aldığı gerçeğe uygun diziler yansıtılır.

2.8. İsim (İ)

Dizinin isminin izleyicide merak uyandıran, dikkat çekici olması için kanca tekniğine başvurulur. İsmi anlaşılır olması sağlanır.

3. Çok Kriterli Karar Verme

Çok Kriterli Karar Verme süreçleri de, karmaşık karar problemlerini bilimsel ve analitik bir çerçevede ele alarak karar vericiye çözüme ulaşmasında yardımcı olmaya çalışan prosedürler bütünü olarak ortaya çıkmıştır [5]. Bir karar probleminde, birden fazla nitelik ve nicelik içeren kriter ve amaç var ise, bu tip karar problemleri “Çok Nitelikli Karar Verme” (ÇNKV) adı altında incelenmektedir[6]. Karar verme problemlerinde değişken (kriter) sayısı çok olduğu durumlarda bu problemlere çözüm bulabilmek amacıyla çeşitli bilimsel metotlar ortaya konmuştur. Bu çözüm metotlarına Çok Kriterli Karar Verme metotları adı verilmekte ve duruma göre değişik yaklaşımlar kullanılmaktadır[7]. Çok kriterli karar verme problemlerinde Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), Analitik Ağ Süreci (ANP), ELECTRE, TOPSIS, PROMETHEE gibi yöntemler çok kullanılan yöntemler olarak literatürde yer almaktadır [8].

3.1. Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)

Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP, Analytic Hierarchy Process - AHP) ; bir aktiviteler ya da ölçütler setinin göreceli önem derecelerini belirlemede kullanılan çeşitli yöntemlere eklenen

yeni bir yöntemdir[9]. Karar vermede kullanılan yöntemin farkı; kompleks, çok kişili, çok ölçütlü ve çok periyotlu problemleri hiyerarşik olarak yapılandırmasındadır[10]. Yöntem hiyerarşinin her düzeyinde belirlenen bir ölçüte göre elemanların bir matris yardımıyla ikişer ikişer karşılaştırılmasından ve bu sayede ağırlıklarının ölçeklendirilmesinden ibarettir. Bu ağırlıklandırma; geniş bir öz vektör problemine dönüştürülmekte ve normalize edilmiş bir ağırlıklar vektörüyle sonuçlanmaktadır. Bu göreceli ağırlıklar, kaynakların dağıtımında bir önceliğin belirlenmesine yardımcı olmaktadır[10]. AHP'nin bir diğer olumlu yanı da; karar vermede ya da sorun çözümünde grup katılımına olanak sağlamasıdır. Zira AHP'nin temeli başkaları tarafından kabul edilen fikirleri, yargıları ve gerçekleri; sorunun gerçek görünümü olarak değerlendirmesidir. Yöntem sayesinde bireyler ortak bir çözüme ulaşabilmek için, bilgilerini bilimsel ya da içgüdüsel olarak modele dahil ederler. Ancak bu bilgiler, yöntem sayesinde mantıksal bir süreçte işlem görmüş olurlar.

Bir karar verme probleminin AHP ile çözümlenebilmesi için gerçekleştirilmesi için ilk adım karar vericinin amacı doğrultusunda faktörlerin ve faktörlere ait olan alt faktörlerin belirlenmesidir. Öncelikle amaç belirlenir ve bu amaç doğrultusunda amacı etkileyen faktörler saptanmaya çalışılır.

Amaç kriterleri belirlendikten sonra, kendi aralarındaki önem derecelerinin belirlenmesi için ikili karşılaştırma karar matrisleri oluşturulur. Bu matrislerin oluşturulmasında Tablo 1'de belirtilen Saaty[10] tarafından geliştirilen 1-9 önem skalası kullanılır. Bu skala anket veya uzman kişilerin görüşlerine dayanarak kriterler arasındaki önem derecesinin belirlenmesinde yardımcı olur.

AHP yönteminin adımları şu şekildedir:

Adım 1: Karar Probleminin Tanımlanması ve Ayırıştırılması

Adım 2: Faktörler Arası Karşılaştırma Matrisi Oluşturulması

Adım 3: Faktörlerin Yüzde Önem Dağılımlarının Belirlenmesi

Adım 4: Faktör Kıyaslamalarındaki Tutarlılık Ölçülmesi

Adım 5: Her Bir Faktör İçin M Karar Noktasındaki Yüzde Önem Dağılımlarının Bulunması

Adım 6: Karar Noktalarındaki Sonuç Dağılımının Bulunması

Tablo 1. Saaty'nin 1-9 önem skalası

Önem değerleri	Değer ifadesinin anlamı
1	Her iki faktörün eşit öneme sahip olması durumu
3	1. Faktörün 2. faktörden daha önemli olması durumu
5	1. Faktörün 2. faktörden çok önemli olması durumu
7	1. Faktörün 2. faktöre nazaran çok güçlü bir öneme sahip olması durumu
9	1. Faktörün 2. faktöre nazaran mutlak üstün bir öneme sahip olması durumu
2, 4, 6, 8	Ara değerler

4. Literatürde Yapılan Çalışmalar

Cesur ve Parker [11] televizyon ve çocuk konusu üzerinde çocukların televizyon programlarına ilişkin tercihlerini anket ve betimleyici istatistik yöntemiyle incelemişlerdir.

Çocukların televizyonda en çok hangi programları izlediğini, bu tercihin onları ne yönde etkilediği üzerine çalışmışlardır. Batı [12] Aşk-ı Memnu'nun Kitabı da Çıkmış (!) adlı çalışmasında eserin yazıldığı dönemden bugüne dek ne tür değişimlerle ele alındığı karşılaştırılmasını yapmışlardır. Bunların ahlak üzerine olan etkileri ve romanla dizinin örtüşen veya örtüşmeyen kısımları üzerinde çalışmışlardır. Böylesi bir romanın uyarlanmasında, detaylandırılması mümkün olmayan birçok ayrıntı değiştirilmiş ya da elden geçirilmiştir. Bunun da, dizide akışı olumsuz yönde etkileme ve izleyiciye okuyucudan daha farklı iletiler sunma, psikolojik etkilerin olumsuz sonuçlanması gibi durumlar ortaya çıkmıştır.

Güllüoğlu [13] çalışmasında kültür kavramının toplumsal yeri ve kitle iletişimini etkileme, yönlendirme gücü üzerinde durmuştur. En etkin kitle iletişim aracı olarak kabul gören televizyonun popüler kültür ürünlerini toplumsal hayata nasıl empoze ettiğine değinerek, çağdaş insanın kitleleşmesinde televizyonun oynadığı rolü değerlendirilmeye çalışmıştır. Ceylan [14] çalışmasında toplumsal değerlerden uzak medyanın, kitle iletişim araçlarının, toplumsal değerlerle çatıştığı ve toplum etiğiyle örtüşmediği zaman, toplumun kültürel açıdan yozlaşmasına ve toplumun medyaya karşı güveninin azalmasına neden olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ünür [15] Türk Televizyon Dizilerinde Toplumsal Kimliklerin Temsili çalışmasında içerik analizi yönteminden yararlanarak araştırmanın neticesinde ana hatları ile dizi karakterlerinin egemen ideolojiyi yansıtacak biçimde kurgulandığı, genel kabul görmüş veya görmesi istenilen davranış kalıplarının olumlandığı, toplum ve sistem açısından "öteki" olarak görülen kimliklerin ise olumsuzlanarak göz ardı edildiğini incelemiştir.

Dilber [16] Kitle İletişim Araçları ve Suç Olgusu üzerinde teorik olarak inceleme yöntemi ile çalışarak kitle iletişim araçlarından televizyonun bireylere şiddet, saldırganlık ve ahlak normlarını zorlayan içeriklerin sunulması ve suçlu davranış biçimlerinin sunulması bireylerdeki suç işleme davranışı ile kitle iletişim araçları arasındaki ilişki sorununu ön plana çıkartmıştır. Kitle iletişim araçlarının sınır tanımayan özelliği sayesinde; dünyanın birçok ülkesinde yayınlanan programların, çocuk ve gençlere şiddet, saldırganlık, öfke modelleri sunan yayınların, insanlardaki suç işleme dürtülerini geliştirdiği görülmüş ve kanıtlanmıştır. Er ve Ünal [17] Televizyon dizilerinin tarih bilinci üzerine etkisi "Muhteşem Yüzyıl" dizisini nicel araştırma yöntemi ile incelemişlerdir ve inceleme sonucunda bu makalede televizyon dizilerinin tarihi yanlış aktarması, beklentilere göre konuların yansıtılması, yanlış bilinçlendirme üzerinde çalışmışlardır. Öğrencilerin en keyif aldıkları sunum şeklinin ikinci sırada tarihi filmler olduğu görülmektedir. Bu nedenle tarih öğretiminin film vasıtasıyla sunulması çocukları etkilemektedir. Film ve asıl tarih uyuşmadığından da Kanuni döneminin, öğrencilerin çoğu tarafından adalet ve eşitliğin olmadığı bir dönem olarak yansıtıldığı sonucunu elde etmişlerdir.

Geçer [18] küresel ve yerel ölçekte medyanın oluşturduğu popüler kültürel etkileşimini, bu etkileşim sürecini şekillendiren kültürel vurguları, ulusal ve uluslararası açıdan incelenmiştir. İdeolojik karşı çıkışlar, modernite, geleneksellik, popüler kültür ve sosyal kimliklerin, dinin, milliyetçiliğin ve toplumsal cinsiyetçiliğin temsillerine değinmişlerdir.

Oruç ve Özyürek [19] okul öncesi dönemi çocuğunun kişilik gelişiminde rol modellik ve çizgi filmler üzerinde yaptıkları bu çalışmada teorik çerçevenin yanı sıra, okul öncesi dönem çocuklarının izledikleri çizgi filmlere yönelik olmak üzere, bu çizgi filmlerde rol model olarak benimsenen kahramanlara ve bunların ne derece model alındığına yönelik bir alan araştırması da bulunmaktadır.

Medyada çok ölçütlü karar verme yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalara örnek olarak Kızıldaş vd. [20] haber bültenlerinin karşılaştırmasını ele aldıkları çalışma verilebilir. Bir başka çalışmada ise, Mermi vd. [21] haberleri ele aldıkları çalışmalarında bültenlerde yayınlanan haberlerin çeşitlerini konu başlıklarına göre incelemişlerdir.

5. AHP Yöntemi ile Kriterlerin Ağırlıklandırılması

Dizilerin kıyaslanmasında kullanılan kriterlerin önem derecelerini belirlemek için, öncelikle kriterler kendi aralarında kıyaslanmıştır. AHP ikili karşılaştırma matrisi, medya konusunda uzman beş gözlemciye uygulanan anketin geometrik ortalaması alınarak oluşturulmuştur ve karar matrisi Tablo 2’de verilmiştir. Matrisin birincil köşegeni 1 olarak alınmış ve köşegenin üstünde kalan değerler için $a_{ji} = (1 / a_{ij})$ formülü uygulanmıştır.

Tablo 2. AHP ikili karşılaştırma matrisi

Kriterler	TB	PY	Kİ	DEK	Cİ	G	İ	Ş
TB	1	3,28	2,7	3,49	2,26	4,47	2,49	0,52
PY	0,26	1	2,44	3,72	4,6	3,3	1,96	0,56
Kİ	0,34	0,4	1	4,16	3,8	3,3	3,66	0,6
DEK	0,31	0,26	0,24	1	5,38	1,41	2,51	0,5
Cİ	0,35	0,21	0,26	0,18	1	4,52	3,02	0,3
G	0,3	0,3	0,3	0,7	0,22	1	4,28	0,48
İ	0,45	0,5	0,27	0,39	0,33	0,23	1	0,7
Ş	2,21	1,77	1,65	2	3,3	2,05	1,41	1

AHP yöntemi sonucunda elde edilen kriter ağırlıkları Şekil 2’de verilmiştir. Tutarlılık indeksi değerinin 0,031 hesaplanmıştır ve 0,1’den küçük olmasından dolayı bulunan sonuç tutarlıdır. Alt kriterlerin tutarlılığı ise Tablo 3’te verilmiştir. Tutarlılıkları 0,1 den küçük olduğu için kabul edilebilir değerlerdir.

Tablo 3. Alt Kriterlerin Tutarlılığı

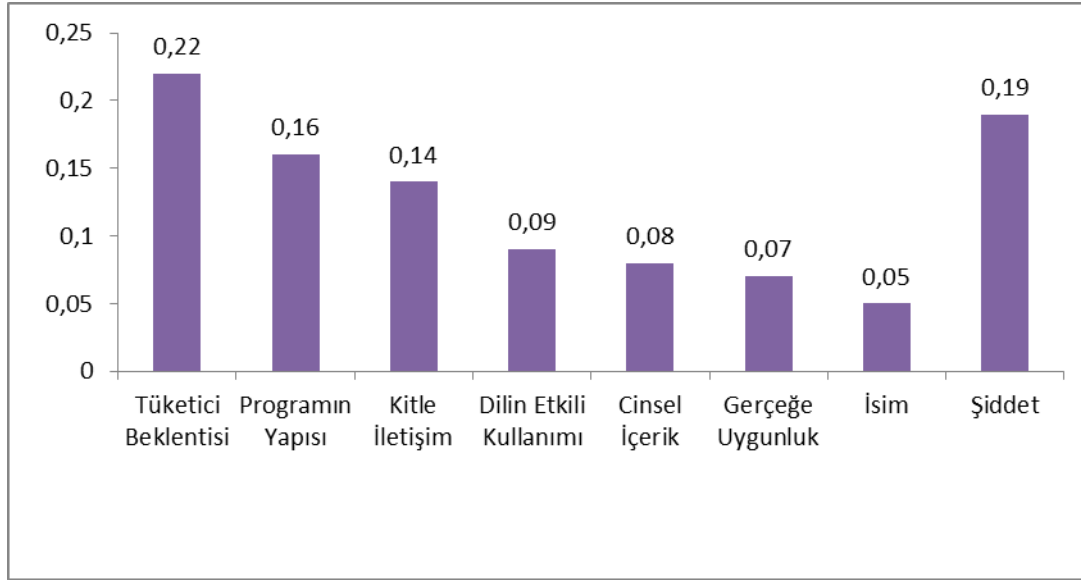
Şiddet	Tüketici Beklentisi	Programın Yapısı	Kitle iletişim	Dilin Etkili Kullanımı	Cinsel İçerik	Gerçeğe Uygunluk	İsim
0,066	0,099	0,0450	0,092	0,042	0,045	0,097	0,075

Ana kriterlerin ağırlıkları Şekil 2’deki gibi olup bu kriterlerden en önemlisi %22 ile tüketici beklentisidir. Tüketici beklentisinden sonraki en önemli kriter ise %19 ile şiddettir. Bu sıralamayı %16 ile programın yapısı, %14 ile kitle iletişim, %9 ile dilin etkili kullanımı, %8 ile cinsel içerik, %7 gerçeğe uygunluk ve %5 ile isim kriterleri izlemektedir.

Şiddet kriterinin alt kriterlerinden en önemlisi %51 ile psikolojik şiddettir. Tüketici beklentisi kriterinin alt kriterlerinde en önemlileri %48 ile sade halk tekniği ve sosyal kimliktir. Programın yapısı kriterinin en önemli alt kriteri, %38 ile modarnitedir. Kitle iletişim kriterinin en önemli alt kriteri %67 ile trajedik imgeler kullanmadır. Dilin etkili kullanımı kriterinin alt kriterlerinden en önemlisi, %76 ile türkçenin düzgün kullanımınıdır. Cinsel içerik kriterinin alt kriterlerinden en önemlisi %41 ile toplumsal cinselliktir. Gerçeğe uygunluk kriterinin alt kriterlerinden en önemlisi %86 ile kurmacadır. İsim kriterinin alt kriterlerinden en önemlisi %61 ile kancalı cümledir.

ŞİDDET	PSİKOLOJİK ŞİDDET (0,51)
	FİZİKSEL ŞİDDET (0,46)
	SÖZLÜ ŞİDDET (0,03)
TÜKETİCİ BEKLENTİSİ	SADE HALK TEKNİĞİ (0,48)
	KÜLTÜREL BULGULAR (0,04)
	SOSYAL KİMLİK (0,48)
PROGRAMIN YAPISI	MODARNİTE(0,38)
	İDEOLOJİK KARŞI ÇIKIŞ (0,29)
	İZLEYİCİ ETKİLEME ARACI (0,15)
	AİLE YAPISININ KORUNMASI (0,18)
KİTLE İLETİŞİM	TRAJEDİK İMGELER (0,67)
	SUBLİMİNAL MESAJ (0,24)
	ÖZENDİRME (0,09)
DİLİN ETKİLİ KULLANIMI	ARGO-KÜFÜR (0,18)
	DÜZGÜN TÜRKÇE KULLANIMI (0,76)
	DİLİN TEKNİĞİ (0,06)
CİNSEL İÇERİK	GÖRSEL (0,27)
	YAZILI (0,19)
	SÖZLÜ (0,13)
	TOPLUMSAL (0,41)
GERÇEĞE UYGUNLUK	KURMACA (0,86)
	YAŞAM ŞARTLARINA UYGUNLUK (0,14)
İSİM	KANCALI CÜMLE (0,61)
	ANLAŞILIR (0,12)
	DİKKAT ÇEKİCİ (0,27)

Şekil 1. Ele alınan problemin hiyerarşik yapısı

Şekil 2. AHP yöntemi sonucunda elde edilen kriter ağırlıkları

6.Sonuç

Bu çalışmada, dizilerin toplumsal yapıya uygunluğunun çok ölçütlü karar verme yöntemiyle belirlenmesi ve ağırlıklandırılması yapılırken hangi kriterlerin dikkate alınması gerektiği, bu süreçte yaşanan temel sorunlar incelenmiştir. Şiddet, tüketici beklentisi, programın yapısı, kitle iletişim, dilin etkili kullanımı, cinsel içerik, gerçeğe uygunluk ve isim ana kriter olarak belirlenmiş ve her bir ana kriter için alt kriterler oluşturulmuştur. Bu kriterlerin karşılaştırılması için çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden AHP kullanılmıştır. Ağırlıklandırma yapabilmek için 1-9 skalası kullanılarak anket hazırlanmıştır. Medya ve medya okuryazarlığı ile ilgili uzmanlar tarafından anketlere verilen yanıtlar birleştirilerek kriterlerin ağırlıkları hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre dizilerin değerlendirilmesinde en önemli kriterlerin tüketici beklentisi, şiddet, programın yapısı ve kitle iletişim olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmadan yola çıkılarak yapılabilecek çalışmalar olarak en çok izlenen diziler belirlenip bu kriterlere göre karşılaştırılabilir ve bir sıralama elde edilebilir. Bu karşılaştırmada da diğer çok ölçütlü karar verme yöntemleri kullanılabilir. Ayrıca kriterlerin karşılaştırılmasında da diğer çok ölçütlü karar verme yöntemleri ile ağırlıklandırma yapıp sonuçları karşılaştırılabilir.

Kaynakça

- [1] RTÜK. (2009). Televizyon izleme eğilimleri araştırması-2. Ankara: RTÜK.
- [2] RTÜK. (2013). Televizyon izleme eğilimleri araştırması-3. Ankara: RTÜK.
- [3] Binark, M., Bek, M.G. (2007). Eleştirel Medya okuryazarlığı: Kuramsal Yaklaşımlar Ve Uygulamalar
- [5] Ömürbek, V., & Kınay, Ö. G. B. Havayolu taşımacılığı sektöründe Topsis yöntemiyle finansal performans değerlendirmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2013,18(3).
- [6] Ariel, A., & Timor, O. (2013). Hanging in the balance: endogenous anti-inflammatory mechanisms in tissue repair and fibrosis. The Journal of pathology, 229(2), 250-263.
- [7] Şengül, Ü., Miraç, E., & Shiraz, S. E. Bulanık AHP ile belediyelerin toplu taşıma araç seçimi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (2012), (40), 143-165.
- [8] Karabıçak, M. havayolu taşımacılığı sektöründe topsis yöntemiyle finansal performans değerlendirmesi Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences, Erginel vd., 2010:82., 2013, 18(3).
- [9] Saaty, T. L., & Vargas, L. G. Decision making in economic. Political, Social, and Technological Environments with the Analytic Hierarchy Process. (1994).
- [10] Saaty, T. L. The analytic hierarchy process: planning, priority setting, resources allocation. New York: McGraw, (1980), 281.
- [11] Cesur, S., Paker, O. Televizyon ve Çocuk: Çocukların TV Programlarına İlişkin Tercihleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, (2007), 6(9), 106-125.
- [12] Batı, Y. D. D. U. Aşk-ı Memnu'nun Kitabı da Çıkmış (!): "Edebi Bir Eserin TV Melodramı Olarak Profili" (2011).
- [13] Güllüoğlu, Ö. Bir kitle iletişim aracı olarak televizyonun popüler kültür ürünlerini benimsetme ve yayma işlevi üzerine bir değerlendirme . Global Media Journal: Turkish Edition, (2012), 2(4).
- [14] Ceylan, Y. Toplumsal Değerler ve Medya Etiği 1. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2012), 4(7).
- [15] Ünür, E. Türk Televizyon Dizilerinde Toplumsal Kimliklerin Temsili. Erciyes İletişim Dergisi, (2013),3(2).
- [16] Dilber, F. Kitle İletişim Araçları ve Suç Olgusu. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Özel Sayı, (2007), (1).
- [17] Özmen, C., Er, H., & Ünal, F. Televizyon Dizilerinin Tarih Bilinci Üzerine Etkisi" Muhteşem Yüzyıl Dizisi Örneği"/The Effect of Television Series on History Awareness "Example of Magnificent Century Series". Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2014), 11(25).
- [18] Geçer, E. Türk Dizileri Üzerine Kültürel ve İdeolojik Bir Değerlendirme: "Made in Turkey". Mütefekkir, (2015), 2(3), 39-56.
- [19] Oruç, C., Tecim, E., Özyürek, H. Okul Öncesi Dönem Çocuğunun Kişilik Gelişiminde Rol Modellik ve Çizgi Filmler. Ekev Akademi Dergisi, (2011), 15(48), 281.
- [20] Kızıлтаş, Ş., Mermi, Ö. S., Alağaç, H. M., Bedir, N., & Eren, T. Ana Haber Bültenlerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. Global Media Journal: Turkish Edition, (2017), 8(15).
- [21] Mermi Ö.S., Kızıлтаş Ş., Bedir N., Alağaç H.M., Eren T., "Haber Türlerinin TOPSIS ve PARETO Yöntemleriyle Analizi" 17. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu, s.657-658, 2-4 Haziran (2016), Sivas, Türkiye

İmajoloji Disiplini Bağlamında Meta-Epistemolojik (Arizi-Külli-Usul) Kritik Modeli ve Batı-imgeci Metodolojinin Çıkmazı

¹Ali Öztürk

¹Doç.Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji, Türkiye

Özet

Son birkaç asırdır akıl, eleştiri, analitik gibi kavramlara özel referanslar verilerek bilgi, kaynağı, üretilme süreçleri, yargısı ve çıktısı bakımından muhasara edilmiştir. Zira modern dogmatik paradigmalarda akıl ve muadili belirlenimler esasen düşünüldüğü manada Ayine-i Sabite cinsinden pür-varlık nesneleri değildir. Bu kavramlar batılı epistemolojinin sahasında (donanım) yuva bulmuş, batının ihtiyaç ve tecrübelerine yaslanan (yazılım) ve ora üzerinden kurumsallaştırılmış (program) bir büyük sistemin parçası durumdadır.

Batı-dışı toplumlar ise bu büyük sistematığın türevleri üzerinden kendisini anlamının yolunu aramaktadır. Bu her şeyden önce bir epistemik-jedlagtır. Yani PC bilgisayarlar da Mekintoş programı çalıştırma çabasına benzer. Program çalışmayınca bilgisayarı döverek adam etmek gibi alaturka bir asimetrik epistemik-ironi açığa çıkmaktadır.

İmajoloji bir yandan medeniyetlerin rehin aldığı bu büyük sistematığın veri tabanlarına vararak yeniden tasnif etme çabasını güderken, diğer taraftan manipülasyon-epistemisini deşifre ederek bilginin kendi doğasında ve koordinatında anlaşılmasına da yardımcı olmaktadır. Bu çalışma bu sorunlara tümücü meta-epistmik bir model ile çözümler önermeyi hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: İmajoloji, Analik ve Kritik, Batı, Doğu-İslam.

Giriş Yerine: İmajoloji Disiplinin Epistemolojik İmkânları¹

İmajoloji; gerçekliğin, olgunun, kavramın ve/veya şeyin imgesel epistemolojisini kategorilere, periyodlara, havzalara bağlı olarak sistemlileştirmek ve yüklemsel mümkün ve manipülatif ima, inşa ve okumaları metoda bağlamak üzere tarafımdan 2000'lerin başında geliştirilmiş ve olgunluğa kavuşturulmuş meta-multi-motodist bir disiplindir. Buna bağlı olarak da her tür beşeri faaliyet, saha, üretim ve bilgiyi, yeniden teorilendirmek, uygulamasını seçeneklere dayalı çoklu-pazıllamak ve farklı mümkünliklere imkân tanımak ayrıca da bu süreçten seçeneklere dayalı fabrik çıktılara ve ürünleştirme imkânlarına kavuşmak üzere kurgulanmıştır.

İmajoloji disiplini bünyesinde üretilen ve geliştirilen imajist bilgi, bir tarafıyla da yüklemsel bilgi olarak, bireyden medeniyete ve nihayet tüm beşeri faaliyet biçimlerini bilgi temelli kategorik olarak yatay ve dikey bağlamda kompartümanlaşan imgesel öbekler olarak formülizasyonu şeklindedir. Ayrıca buna bağlı olarak her türden gösterge ve metnin (her şey bir metindir) başkalaşması, yeni sentezlere kavuşması, başka bir aşamada başka içerik ve imge bütünlüğüne ulaşması ve karmaşıklaşmasının izlenim ve izlerini ilkeye bağlama çabasıdır. Kendine özgü birçok kategorisinin olmasının yanı sıra her tür beşeri faaliyeti bilinçli, yarı-bilinçli ve bilinç-dışı bağlamlarını imge-epistemik ilkelere göre yorumlama imkânına dayanmaktadır ².

¹ Bu çalışmada; İmajoloji: bir disiplin denemesi çalışmasından faydalanılmıştır. Eser bir disiplin iddiası olarak teklif edilmiştir. 2001'de yüksek lisans tezi olarak sunulmuş (büyük bir bölümü jüri üyeleri tarafından çok iddialı bulunduğu için tezden çıkarılması istenmiştir ve öyle kabul edilmiştir), 2008'de Edim yayınlarında tamamı basılmış, 2013'de 2. Baskısı, gözden geçirilip yeni eklerle birlikte Elis Yayınları tarafından yeniden basılmıştır.

² Öztürk, A. 2016, Bölgesel Sorunların İmajolojisi ve Metafizikini İskalamak Üzerine Bir Deneme (Diyarbakır Örneğinde), Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu; 2016, Şehir İmajoloji, Uluslararası Şehir ve Medeniyet Sempozyumu, Malatya.

Bu süreç bilgiyi anlamamızda ne türden özel evreler meydana getirdi? Öncelikle bu tasnifin kendisinin de imajinatif bir durum olduğunu gözlemler isek, şu şekilde analiz edilebiliriz:

- 1-) İnsan doğa ilişkisi, insanın ilk üretim aşamasında kendi eylem ve rollerinin doğa ile etkileşimi ve bu şekilde anlamlandırılması, ‘geleneksel ilkelin’ insanda somutun – soyutlama eylemi ile ‘somut imajlar’ üretme tezahürünü ortaya koymaktadır.
- 2-) İnsan – insan ilişkisinin, yerleşik hayat ve kentleşmenin ‘artı-ürün’ ile birlikte daha da heterojenleşmiş rollerin ve hiyerarşinin gereksinimlerine uygun düşen ‘ilişkisel imajinasyon’u ürettiği söylenebilir.
- 3-) Yoğunlaşarak artan üretimsel sürecin, üretilmişliğe dayalı oluşturduğu ‘üretilmiş ekolojide’ imajinasyonun, insan – doğa ilişkisi ve insan – insan ilişkisindeki gibi sınırlı sembol ve eylem kalıpları içinde değer bulmasından farklı olarak, ‘üretilmiş ekolojinin’ her aşamasını ve de bu süreçte yer alan veya sözü geçen her insanın bütün eylem ve rollerinin beklendik gelişime açık imajlar ile dekore etmesi, insanın kendi varlığını (var edişini) sanal bir doğallıkta anlamlı kılmaya başlaması ile sonuçlanmıştır.

Bunun bilgi kategorisine tanıdığı imkanları ise;

a-) Kavramsal temel: Bir mimari yapı, muayyen matematiksel işlemler ile yapılır ki, onun projesi ve yapı biçimi herkesçe anlaşılabilir bir değerdir. Söz konusu bu değer insan türüne ait kodlanmış bilgi alanıyla analiz edilir.

b-) Ampirik temel: Kullanılan malzemeler bilinen ve herkesçe bilinebilecek malzemenin analiz alanıdır. Örneğin ağaç, taş, demir vs. dış dünyanın genel geçer bilgisini içermektedir ki, bu insan türünün çevresinin, çerçevesinin çizilmesine zemin teşkil etmektedir.

c-) İmajist temel: İmajist bilgi dokusu farklıdır. Örneğin kültürden kültüre değişmektedir. Kültürün yabancıları için anlaşılması güç bir değer olarak açığa çıkar, kültürü üretenler tarafından dahi farklılık gösterecek değerler üretebilmektedir. Bu anlamda insan, kendi tipolojik özgünlüğünden kaynaklanan kodlamalarla oynayabilen ve kodları yeniden forme edebilen özel bir yetiye sahiptir. Bu dinamik-inşacılık ayrıca yeni bir bilgi kanalı olarak tezahür eder. Yani dönemsel ve eklektik bir durum değil potansiyel ve aktif bir durum olarak yerini korur. Daha açık bir ifadeyle dinamik-inşacılık durumu tipolojik bir yetidir, tarihsel değildir. Belki de tarihe tarih dememizi sağlayan bir bilgi kanalı yetisidir.

Muşamba dekorda fırçanın sahibi potansiyel hal üzerinde hünerle oynadıkça yabancı olmaya devam edeceğiz.³ Yabancı olmaktan kurtulmak ise, aslında kendimizden kurtulmaktır. Bu bağlamda bilgi üretimi açısından benim anladığım manada insan Tanrı tarafından belirlenmiş doğada, şekle sokulmuş ve hamleleri de sınırlandırılmış bir varlık olarak bunların etkisinde de olmak kaydıyla özgür bırakılmış özel bir yanı bulunan özgün bir türdür.

İmgesel oluşumun en kritik yönlerinden birisi ise, şeyin kişisel karşı duruşla formüle olması ve paketlenmesi durumunu üretmesi bunun da aynı dilden konuşsak bile bazen imgesel geçiş sorunu ürettiği, yani özel bir “imge duvarı” meydana getirdiğini söyleyebiliriz. Örneğin sağcı bir kimsenin solcu bir söylemin kendisinininkine asla uyamayacağı refleksini söylem kodu farkıyla algılaması sürecinde olduğu gibi. Yani yargının kimden geldiği ve gelen yargının formatının deneyimlenmiş ve içselleştirilmiş imge yargısına uymaması sorunuyla karşı karşıyayız.

Bu durumda, sorduğu bir sorunun cevabını, kafasında kodlanmış gibi değil de, farklı bir formatta cevaplayan muhatabın cevabını geçerli saymamayı ve bu tavır da meşrulaştıran bir vaziyetle karşı karşıyayız.

³Bkz. İzzetbegoviç (1994) insanın gölgesini kuma çizmeye başlamasıyla evrenden kopmayı başarmıştır der. Ayrıca o insanın kendi eliyle yaptığı aletlere bir ruh yüklemeye başlamasıyla kendi evriminde bir devrim meydana getirdiğini söyler.

İmajoloji: Analitik ve Kritiğin Ontolojisini Yeniden Tasnif etmek

Başlangıçtan günümüze insan ile bilgi arasındaki ilişki, tartışma konusu olarak, canlılığından bir şey kaybetmiş değildir. Doğal olarak bir araştırmacı ya da düşünürün bu ilişkiyi (bilgi-insan ilişkisi) yeniden yorumlaması kendiliğinden meşrulaşmaktadır.

a-) Kavramsal bilgi: türün yaratılıştan gelen bilgisi, b-) Amprik bilgi: Dış dünyanın gerçekliği, ilişkileri ve işleyişine dayalı olarak bilgi algılamalarımızdır. c-) İmajist bilgi: İnsanın Tanrı ve doğa tarafından özgür ya da yarı özgür bırakılmış, insanın şeye özünden farklı anlamlar yükleyebildiği, sabote edilmiş ve kurgusal nitelikli olabilen, kişinin kendi özgünlük ve iç-dış konumlanışlarından kaynaklanan ve başkalarının da manipüle edilebilen benim imajist diye isimlendirdiğim bilgi kanalıdır.

Yukarıdaki bilgi kanallarının ortak ögesi, bu bilgi süreçlerinin farklı kanallardan kaynaklanmasına karşılık “imge” yoluyla “insani-bilgileşme” formuna dökülmesidir. Bu ikinci aşamada gelen dış dünyanın algılanması için de böyledir. Eliade’nin ifadesiyle, maddenin ruh üzerindeki çekiciliği (Eliade, 1992: XXIII) imgesel süreci doğurur. Çünkü nesnel bilgi tek başına nesnel bir bilgi değil, algısal ve fenomenolojik süreçten sonra imgesel bir bilgi kimliğiyle zihinde vücuda gelir. Gerçek, hem gözlemci ve onun davranışı hem de gözlenen olay ve nesnenin bileşimden oluşur (Weisskopf, 1996:104-105).

Kısacası insan, potansiyel, algıya dayalı ve de üretilmiş bilgiyi imge yoluyla ayırıştırır, paketler ve iletililebilir hale getirir. Bu bağlamda bilginin imgesel düzlemde, tasnifi, ayrışıklığı, ilişki ve neliklerinin sorgulanmasını, tanıtlama ve tanımlamalarını, yeni bir disiplin sorunu olarak anlıyorum ve bu disiplin sürecine de “İmajoloji” adını veriyorum.

İmge-bilgi süreçlerinde birçok konu edilmesi gereken ilişki, tanım ve analiz söz konusudur. Ama öncelikle yukarıdaki modele uygun olarak imge düzleminde, bilgi bilinç ilişkisinin özellikle açılmanması ve irdelenmesi gerekmektedir. İmge bilinç ilişkisini görelî olarak üç şekilde tasnif etmek mümkündür:

1-) Bilinçdışı imgeler⁴ (gizil ya da tanımsız imgeler, bilincimizi kullanmadığımız ve farkındalığımızın olmadığı yargı ve tutumlarımızı etkileyen gönderi-imgeleri şeklindedir.

⁴ Bilinçdışı kavramı psikanalizimde özellikle de Freud ve onun tilmizi Jung’un tanımladığı bağlamdan farklı bir tanımla ele almak gerekmektedir. Hatırlanacağı gibi onlar bilinçdışılığı daha çok bilinçaltında yer etmiş giziller olarak anlar. Kişisel olarak bastırılmış, kaygı uyandıran ve hatırlanmak istenmeyen deneyimler ve duygulanımlar olarak anlaşılan bilinç dışılık Jung’da ayrıca bir özellik kazanarak Pareto’nun tortu ve türemelerini de hatırlatacak biçimde türe özgü evrimin kalıtsal olan bireyi aşan yönüyle (kimilerinin alt-beyin dedikleri) gündeme gelir. Ayrıca da daha çok insan davranış ve tutumunu olumsuz kaynaklarının temelinde yer alan bir olgu olarak yine çoğu kez tedavi amaçlı analiz edilmektedir. Bununla birlikte simgesel kodların okumasında rüya, mitoloji vs. gibi olguların anlaşılmasına yönelik önemli bir girişim olarak gözlenir. Fakat bilinçdışılığın bu tanımları, eleştirel bağlamda ele almak kaydıyla, içermesiyle birlikte bilgi-imge ilişkisi bağlamında yukarıda tanımladığımız bir mahiyet ve biçimi söz konusudur. Öznenin duygulanım bütünlüğünün, iç hesaplaşma dışında, imgelerin en azından kendine özgü sistematik bir bilgi formu kazanacak kanallar arası farktan kaynaklanan filtreye uğrayarak birikmesine rağmen tek başına yeterince kimlik kodu kazanamamasına dayalı bir simge-gönderi ve alıcı ilişkisinden söz etmek mümkündür. Adeta bu imgeler üretim sürecine dahil edilmemiş ve fakat varlık ve mobilitesiyle de üretimi etkileyen, fırsat buldukça da gerek kendi başlarına gerekse de yeni sentezlerle koda dönüşebilen kod ve moda uğramış mahiyet, biçim ve süreçlerdir. İndirgemeci bir ifadeyle belirtmek gerekirse, bu imgeler maddeleşmemiş madde öncüllerine benzer bir karakter taşırlar. Bir varsayım olarak belirtelim: Diyelim ki madde bir kaynağıyla da henüz maddeleşmemiş öncüllerin olgunlaşmasıyla varlık bulur. Bu durumda bilinçdışı imgeler tıpkı bu süreçteki gibi henüz bilinçli ya da yarı bilinçli imgelerin olgunluğuna ulaşmamış imgelerdir. Fakat imgenin varlık süreci böyle bir evrimi zorunlu olarak izlemez. Bu üç hal de sürekli mevcut olabilmektedir. Ancak sürekli de bir birine dönüşebilen bir geçişkenliğe sahiptir. Yani bilinçsel bir imge bilinçdışı bir imgeden doğmak zorunda değildir, ancak doğabilir de. Burada önemli bir unsur da bizatihi bilinçdışı imgenin sürekli gönderilen bir öncül olduğu gerçeğidir. Her an alıcılığımız bu türden imgelerin tacizi altındadır. Ayrıca bu imgeler çok yönlü ve o kadar da kombinezonik olarak duyulamamızı ve algılamalarımızı işgal ederler. Başka bir örnekle ifade edersek örneğin bu imgeler Kant’ın bize öğrettiği fenomenolojik bilgi algısının dışındaki sürekli algılamalarımızdır. Mesela mekânsız ve zamansız olarak düşünülebilecek sonsuzluk evrenin kendisiyle yine sonsuz bir kombinezon kurarak bize saldırmasıdır. Dolayısıyla eğer Kant’ın ya da Husser’ın dediği gibi nesnenin bir algılama ve realite gerginliği varsa bu gerginlik bu durumda sürekli dinamik kalmaktadır. İşte o zaman kişiden kişiye ve de bizatihi kişinin kendisi için süreçte değişen bir fenomenolojik dinamikten bahsetmek gerekmektedir.

Örneğin ilahi metinlerdeki müteşabihata karşılık gelirler.

ii-) Yarı-bilinçsel imgeler (ön kabullü imgeler, anlamlandırılmış imgeler): Sorgulamadan kabul ettiğimiz kabuller niteliğindeki aksiyom ya da postulat niteliğindeki kültürel (imajist nitelikli olabilir) ya da sağduyumuzdan (kavramsal ve ampirik bilgi kaynaklı olabilir) kaynaklanan yargı ve tutumlarımızı yönlendiren imgelerdir. Biz onların niçin öyle olduğunu gerekçelendirme gereği duymuyoruz. Yargısı netleşmiş ve fakat referansı muğlak imgelerdir.

iii-) Bilinçsel imgeler (anamlı imgeler, iç rasyonalitesi zihinsel bilinç işleyişimiz ve alışkanlıklarımızla paralel imgeler): Gerek iç dünyamızın gerekse dış dünyamızın gönderilerini entelektüel süreçten geçirerek tanımladığımız imgeler niteliğindedir. Ayrıca sorguya, analize tanımlanmaya tabi tutulmuş potansiyel, algısal ve üretimsel imgeler özelliğindedir. Yani imge içeriği gezgindir. Gezdiği katmanın yapısını bozmaz ama kendi farkında olma matuflüğünü yeniden düzenleyebilir. Örneğin 7 rakamı rasyonel bilinçte matematiksel bir değer, anlamlandırılmış bilinçte uğur sayısı, serbest imge mobilitesinde olmadık içeriklerin göstergeni olabilmektedir. Buna ek olarak mahiyet, formlar arasında yolculuk yaparak kendini tamamen başkalaşmış gibi yansıtabilmektedir.

iv-) İmgeler ya epistemik karmaşa ile sancılı ve yeniden indirgemeci tasnif ve örgütlenmelere konu olur ya da epistemik düzenleme ile rafine geçişlerin sağlandığı üretim alanlarına gerek destekleyici gerekse kümülatif tümücü üretim dengelemine dönüştürülebilir. Bu tamamen bilincin yol ayrımı konusu olarak önümüze çıkar. Uygarlık, metodoloji, disiplin vs. önemli örgütleyici kimlikler bu tercih sonunda yolunu bularak beşeri kolektif yada bireysel kaderlerin imge-bilgisel kanalını inşa eder.

İmajoloji Bağlamında Batılı Epistemolojinin Krtitik ve Analitik Belirlenimlerinin Eleştirisi

İki bin beş yüz yıllık Batı düşünce geleneğinin en karakteristik özelliği mekanizasyona bağlı epistemik bir gelenek yaratmasıdır. Esasen Batı'nın akıl dediği şey de kendi üzerine ve kendi lehine geliştirdiği teknik düşünce sistematığıdır. Esasen bilim ve felsefe bilindiği gibi tam anlamıyla bir hakikat ve gerçek arayışı değildir. O daha çok Batı'nın kendi kriz ve sorunlarına bulduğu cevapların 2500 yıllık teknik sorunsallaştırmacı araçsal akla dayalı geliştirdiği bir bilgi biçimidir (Öztürk, 2013).

Bu süreç gerçekleşirken,

- a- Sorunsallaştırmalar belli dönemlerle, merkezlerle ve tecrübelerle (Batı) sınırlıdır;
- b- Özel akıllar (dönem, eğilim ve pozisyona göre) onu sistemleştirip, kavram ve teklife dönüştürür;
- c- Çıkar grupları ve baskı grupları (rol, güç ve imkânlarına göre) tarafından kurumsallaştırılır.

Batı düşünceciliği bu sosyo-ontoloji (toplumsal ve politik cevher) üzerine geliştirdiği; epistemik tekniklerle (ontoloji, epistemoloji, etik vb. departmanlar; mantık, metreler, matrixler, matematik vb. ölçütler; nesne-realite, akıl-teori, algılama-yorum vb. araçlarla) bilgiyi sözleşmeye bağlar. Bunun için sorun ya da sorunlaştırmalar, bir postulat ve aksiyom üzerinden temellenir; belli metodik sistemlerle soruşturulup oluşturulur; ait olunan paradigma ve ideolojiye göre de paketlenip servis edilir. Belki bahsedilmemiş birçok ara unsur da söz konusu etmek gerekirdi ancak tema gereği buna gerek duyulmamıştır⁵.

⁵ Bununla birlikte geniş bilgi için *İmajoloji* (Öztürk; 2013); *Kriz Sosyolojisi* (Öztürk; 2011); *Medeniyet ve Sosyoloji* (Öztürk; 2015) adlı çalışmalarda geniş ve detaylı analize rastlamak mümkündür.

Bir Örnek Saha: Şiir ve Felsefe Geleneğinin Analitik ve Kritik-Dışı Diyalektiği⁶

Batı tarihi açısından Felsefe ve şiir gerginliği kadim bir sorundur ve bunun birçok başka nedenle birlikte sosyo-politik nedenleri vardır. Birçok felsefi metinde ya da entelektüel mülâhazalarda Platonun şairi siteden (şehir) kovduğu vurgulanır. Buna gerekçe de Platonun taklide açtığı savaş, çoklu anlama biçimine meydan okuması gösterilir. İçeriğe çok değinmeden hemen mahkûm edeceğim. Platon burada politik ve çıkar çatışmasını epistemik maskeyle gizlemiştir. Platon şairi kovmuştur çünkü –radikal ifadelerle- şair esasen tanrıları yaratan, dolayısıyla devleti ve toplumu yaratan, şekillendiren ve yönlendiren büyücüdür. Nitekim mitosların rolü bu bağlamda merkezi bir öneme sahiptir. Bunun birçok döneme özgü sosyo-siyasal nedeni vardır, ancak olayın batı ve batı-dışı toplumlarla olan ilişkisi de belirleyici bir öneme sahiptir. Özellikle şairler doğunun yağmalanmasının meşrulaştırıcı kâhinleridir (Aslında kâhinler ifadesi yetersiz kaçmaktadır, peygamber ifadesi etik ve epistemik anlamda yanlış düşerdi, doğrudan tanrıları da var eden ya da tanrılar hükmünde bilgi ve bilgelik rolleri de vardır, felsefenin etimolojisinde de bu tartışma çok önemlidir. Esasen felsefe kavramının kendisinin ortaya çıkmasında bu diyalektiğin büyük bir önemi var. Ama bunu anlamadan felsefe niye mütevazı bir iddiayla “bilgelik-sevgisi” şeklinde terkip olunmuştur savı anlamsızlaşır. Bu söylediğimi uzun uzadıya açıklamayayım, lakin felsefeciler iyi anlayacaktır). Yani gözleri olmayan tanrılar adına rüya gören adamlardan bahsediyoruz, tanrıların gözü, kulağı ve dili olmuşlardır, bu rolü daha sonra filozoflar üstlenmek isteyecek, sonra da bu epistemik ilişki olduğu gibi Hristiyan din adamlarına tevarüs edecektir⁷.

Şayet şairlerin bu tarihi büyük rolünü bilmez isek, Kuran-ı Kerim Fuzuli hazretlerinden ne istiyor ki şairleri bu denli acımasızca eleştiriyor diye zannedebiliriz. Bu manada Şuara Süresinin son ayetleri oldukça manidardır; özellikle “onlara uyanlar azgından başkası değildir” ifadesi bu bağlamıyla daha iyi anlaşılmaktadır sanıyorum. Aksi takdirde “iman etmiş ve salih amel işleyen” şairleri bundan ayırması doğrudan şiir teknolojisine bir kastı olmadığının oldukça açıkça bir belirlenimidir. Bu bağlamda Fuzuli’nin (burada Fuzuli örnek olarak tüm divan şiirini temsilen kullanılmıştır) yerinin başka bir nitelik arz ettiği ayrıca önem kazanır. Fuzuli’nin yerinin ayrıca önem kazandığı Doğu-İslam dünyası ve Batı geleneği ayrımı ile pagan dönem ve sonrasının işlev ve rollerinin başkalaşmasını fark edemez isek Fuzuli’yi de “şiir ve patron” sistematığı içinde izah etmeye kalkarız ki -buna çok somut kanıtlar bulsak bile- kanaatimce bu uygarlık veritabanı karmaşasıyla büyük bir epistemikjetlagın yaşandığı talihsiz bir modellemedir.

Benim kişisel kanaatim şudur ki medeniyetimizin birçok ayrıntısına vakıf 19. yüzyıl ve sonrası bilge alimlerimizin çoğu Batının indirgemeci sistematik aklının yörüngesindedir. Üstelik temas ettikleri bilgi ve değer çok farklı saiklere yaslanmasına rağmen, sorunları Batılı alimlerin teorik belirlenimlerini esas alarak izah etmeye çalışıyorlar. Yani malumat, bilgi, bilgeli fevkalade ancak, postullarlar, yargılar, metotlar, ve sistematikler alıntı. Bu büyük bir handikaptır. Sözü geçen terkipte de ‘şiir ve patron’da da Batılı, zımparalanmış teorici aklın postulat ve yargı etkisi çok büyüktür. Ki sözü geçen büyük ustanın nadide eserleri ve aşılması güç çalışmaları maalesef

⁶ Bu bölümde daha önce yayınlanan *Divan Edebiyatı ve Felsefe* yazımızdan faydalanılmıştır.

⁷ Nitekim temerküz etmiş Hristiyanlık sosyo-epistemisinde din adamı Tanrı (İsa) adına dini terkip eden ve en önemlisi din ile insan ilişkisinin tüm tezahürlerini tanzim eden bir rol üstlenecektir, yani kurumsal olarak Tanrının dinamik sözcüsü, temsilcisi; kulağı, gözü, sözü ve yargısı olacaklardır. Böylece vahiy Tanrının Peygamberlerine gönderdiği bir metin olmaktan çıkacak, doğrudan kurumsal sosyo-politik ve sosyo-epistemik dinamik bir metin olma hüviyetine kavuşacak, din olgusallaşarak (tıpkı tanrının İsa bedenideolgusallaşması gibi) ve belli ölçüde hiyerarşik bir kulüp niteliği kazanacaktır. Bu da kurumsallaşan Hristiyanlığın Roma’yı dönüştürmesinden çok Romanın Hristiyanlığı dönüştürmesinin bir sonucu olarak açığa çıktı. Şairin bu rolünün Hristiyan din adamına geçmesi de büyük ölçüde felsefenin ara rolü sayesinde olduğunu da düşünmemiz mümkündür. Bu süreç teknolojik olarak Modern düşünme teknolojilerine de olduğu gibi tevarüs etmiştir.

batılı sistematiklerce rehin alınmıştır. Maalesef bu büyük bilgelik alternatif teoriler vaazına dönüşmemiştir.

Sorunun ana tespitine yönelik sava döner isek öncelikle şiirin doğrudan felsefi teknolojideki gibi bir bilgi üretmesine gerek yoktur. İkincisiyse felsefi teknolojinin çıktısının şiir teknoloji çıktısından çok bağımsızlaşan bir yargı alanı oluşturmadığı gibi ikisi de aynı motivasyonlarla çeşitli hedefler ihtiva edebilirler. Yani sosyo-politik sonuçları bakımından birbirinden rol çalma şansları çok fazladır. Paradoks gibi görünen bu tespitin tarihsel nedenleri vardır. Öncelikle Antik batıyı şairler kurgulamış ve kızıl elmalarını parlatmışlardır. Fakat dünyayı ele geçirmek isteyen batının daha anlaşılır kodlara ihtiyacı vardır ve felsefe burada devreye girerek ritmik gizemlerlegaza gelmiş batıya gideceği yolun matematiksel haritasını çizmiştir. Yani emperyal fikrini şair vermiş emperyal olmasını felsefe ve bilim sağlamıştır. Dolayısıyla Batı emperyalizminin mimarları şairler, mühendisleri ise filozof ve bilim adamları olmuştur. Ancak tarihsel olarak yapay zekâyla yapan zekâ arasında batı medeniyetinin doğası gereği de bir diyalektik meydana gelmiş, çıkar çatışması söz konusu olmuştur. Nitekim Platon Devlet (Diyaloglar) kitabının en büyük amacının kimin patron olacağı sorusuna verilen cevabı ihtiva ettiği gerçeği okuyan hiç kimse tarafından yadırganamaz. Evet batı dünyasının en büyük arayışdır; patron kim olacak?...

Analitik ve Kritiği Dair Kavramsal Kategoriler Bakımından Yeni Bir Teklif⁸

Bilindiği üzere, bilimsel faaliyetlerde bir olgu ya da kavram veya onun ilişki ve imkânları temelde epistemolojik bağlamıyla incelenmektedir. Bu da temelde iki kanal üzerinden karşılık bulmaktadır. Birincisi ampirik (nesnel ilişki ve kökenleri aracılığıyla) yol ile, ikincisiyse kavramsal çerçevesiyle. Fakat birçok sebepten bu yaklaşım da meseleleri anlamamızda yetersiz kalmaktadır. O sebeple bu çalışmada, bu aksaklığı telafi edecek bir model önerilecektir.

Kavramların bir şeyin mahiyetini ilgilendirmesi kadar neleri çağrıştırdığı da çok önemlidir. Bu manada kavramların bir tarihi, bir süreci ve en önemlisi de bir kaderi olmalıdır. Epistemolojik yaklaşımın bize sağladığı imkânlarla bu konuda yol almamız mümkün (Öztürk, 2012a) olabilir. Kavramların bazı temel kanallar üzerinden dilde var edildikleri söylenebilir. Birinci olarak, eğer bir şey zihinsel ise biz onu tanımlarız ve isimlendiririz. Burada zihinsel bir mahiyete ve sürece sembolik bir isimlendirmede bulunmuş oluruz. Yani zihin “şey”i kavrar ve terimleştirerek onu dilde var eder. İkinci kanal ise, varlık sahasında olan şeyin (nesnenin) isimlendirilmesiyle kavradı ve terimleştirdi. Yani iki kanaldan beslendi; ya kurgusal ya da nesnel olandan. Üçüncü olarak ise kavram bizatihi çağrışımçı bir misyonu üstlenerek paradigmada mana bulan bir işleve sahip oluyor. Yani kavram ait olduğu sistematik üzerinden bir “şey”in yüklü göstergeni olma hüviyeti kazanmaktadır. Kısaca bir örnekle sorunsalı şu şekilde ifade etmek mümkündür: Örneğin “kitap” terimini ele alalım. Kavramın kendisi öncelikle bir tasavvura karşılık gelir. Öte yandan, bir kitap olgusundan da bahsedebiliriz. Bununla birlikte örneğin “Kitap’ta” böyle yazıyor denildiğinde bu bir misyonun bir değerler sisteminin çağrışımıyla anlaşılabilir bir durumdur. Bu bir paradigmayı zorunlu kılar. Üçüncü örnekleme olduğu gibi, birçok kavram var ki biz onları ait olduğu ya da üretildiği paradigmalar sayesinde ve sosyo-tarihi zeminleriyle algılarız. Örneğin proletarya, burjuvazi, artı değer gibi kavramlar geçtiğinde, biz sadece belli mahiyetlerle ve süreçlerle sınırlı bir anlamaya gitmeyiz; aynı zamanda belli bir ideolojiyi ya da daha geniş manada bir yaklaşımı da doğal olarak söylem zemininde besleriz. Böylece terimi

⁸ Bu bölümde “Sosyal Bilimlerde Kavram Ve Olgu modülasyonu Bağlamında Bir Tekno-Metodoloji Denemesi: Sekülerist Bilim İndirgemeciliğinin Din Kavram Ve Olgusuna Yaklaşımı Örneğinde”, makalesinden faydalanılmıştır.

tekil bir temsilden yaklaşımsal bir araca dönüştürürüz. Bu da ele aldığımız meseleyi bir mecrada anlamamıza yardımcı olur.

İşin doğrusu böyle bir şey olmadan da ne bilim ne de ilim mümkün olabilir. Bilimsel metinler aynı zamanda kavram ve terimlerin imtihan alanıdır. Aidiyet ve savaş, öteki ve farklılık burada derinleşir ve etkileşimleri zihinsel iletişimsizliklere mahkûm eder. Bu iletişimemeden doğan (paradoks) etkileşim sürecini, “imge duvarı” olarak tanımlıyorum (Öztürk, 2008: 42). İşte tam bu noktada yeni bir durum söz konusu olmaktadır: O da, kesitleşmiş aktörlerin algılarını, tanım kodları üzerinden ve mahiyeti ıskalayarak; kimi kavram, olgu, algı ve terimlere pozisyonist bir anlam yüklemeyi başarmalarıdır. Bu da karşımıza sözünü ettiğimiz karmaşa olgusunu çıkarmaktadır.

Bu sürecin ne türden bir zeminde anlam bulduğunu kategori-sistematikinde modüle etmek mümkündür:

1.İmgesel kategori: Bilinç dışılığı hedef alan zihindeki toplam algının, sembolik çağrışım şeklinde bir kavrama ilişkin yaratılmış, yarı psikolojik, kavramsal sabiteyi örgütlediği bir kategoridir. Bireyin rasyonel olarak, bütün boyutlarıyla izah edemediği bir düzenek olduğu için, indirgemeci gönderiler bu yapıya karşı ya yıkıcı, ya da kayıtsız bir ilgi uyandırır. Sosyal bilimsel metinlerde çoğu kez bilincinde olunmaksızın, bazı kavramlar bu imgesel yükleriyle metaforize edilirler. Bu da o kavramların bilimsel düzenekler içerisinde kendileri olmaktan başka bir şeyin temsilcisi olarak var olmalarını sağlar. Kavram ve olgu potansiyel olarak manipüle olmuş olur.

2.Semantik kategori: Kavram ve olgunun ontolojik ve işlevsel bütünlerini örgütleyen zihinsel karşılıkları olan, belli ölçüde stabil olarak vücut bulan anlam öbekleridir. İşlevsel olarak rasyonel olmalarına karşılık, bağlamsallığı yansıtmadığı için dinamik manipülasyona imkân sağlayabilir.

3.Etimolojik ve epistemolojik kategori: Kavram ve olgunun doğuşu, gelişimi ve serüveni bağlamında gelişen dinamik bir bilgi sürecinden bahsedilebilir. Epistemolojik kategori bir olgu ve kavramın bağlamlarını; tarihsel koordinatını, uygarlık koordinatını, bir olgu ve kavramın kendi iç ilişkisi ve iletişimle dayalı koordinatını dikkate alan (Öztürk, 2012b) bir yaklaşım olarak indirgemeye daha az imkân tanıyan bir düzenek sağlar. Ancak epistemoloji de ait olduğu uygarlık zihin ve bilim tezgâhının bir sonucu olduğu (Öztürk, 2011: 51-63) için bu modellemenin bir çıktısı olarak total profesyonel ve inatçı kendine özgü dogmatik bir manipülasyona sebep olabilir.

4.Disiplin ve Paradigmasal kategori: Her olgu ve kavramın paradigmasal bir bağlamı söz konusu olabilir. Bu, paradigmanın iddiasının anlaşılması için ne kadar elzemse, kavram ve olgunun o bağlamın dışına taşırılarak anlaşılması kavram ve olgunun anlaşılması açısından o kadar nakısalı bir durumdur. Burada paradigma ile kavram-olgu örgütlenmesi eşgüdümlü olarak tanımlanamaz. Aynı şekilde bir kavram ve olgunun bir disiplin içindeki rolü de bir başka disiplinin kullanımına indirgenemez. Bu bilinç ayrışmasını (Öztürk, 2011: 23) görmezden gelerek bir metinde kullanımı, kendine özgün epistemik bir karmaşaya yol açacaktır. Bundan çok daha önemli olanıysa bir paradigma, disiplin ya da öğretilerde bir kavramın birçok bağlamıyla ele alınacak olmasının bir tek kullanımıyla satın alınması riskidir.

5.İmajist kategori: Bir kavram ve olguya, istemli ya da istemsiz anlam yükleyerek sabotasyona uğratarak, kurgusal ve manipülatif amaçların bir aracı haline getirerek, operasyonel mevzi tutma üzerinden anlam yaratmayı örgütlemektir. Burada niyete ait kasıtlı ve araçlarla örgütlenmiş süreçsel bir macera vardır ve genelde bilimsel metinleri yönlendirerek manipüle eden yaklaşımların başında gelmektedir.

Bu yüzden kavram ve olguları kullanırken son derece titiz olunması ve eşyanın doğasına göre; olgu, zemin, dönem vb. faktörler göz önünde tutularak alternatif kavramlar geliştirilmesi gerekmektedir.

Sonuç Yerine: Meta-Matematiksel Kritik ve Analitik Metin Anlama ve Oluşturma⁹

Geometrinin imkanları üzerinden bir denemeyi kısaca ifade etmek isterim: Birden fazla noktanın ilişki ve işlevleri, matematiksel bağlamda her ne kadar da paralel yollu ve tek (mikro boyutları çoklu da olsa) çıkarımlı formülizasyon ve çıkarımlar içerdiği iddiasına dayanıyorsa da, bunun tam olarak böyle olmadığı ileri sürülebilir. Geo'nun metreleştirilme kanalları, nüanslara rağmen bu çalışmaya uygun düşecek şu üç kanal üzerinden cevap bulur:

Bunlardan birincisi Öklid geometrisi dediğimiz, maarif sistemimizde de öğretilen geometridir ki, mükemmel tasarı üzerine kurgulanmıştır. İkinci olarak ise karşımıza gölgeler geometrisi çıkar. Gölge geometrisine göre mükemmel doğrusal düzlem ve onun mükemmel işlevleri, gölgesinin düştüğü zemine¹⁰ göre baştan aşağı ve tüm işlevleri ile konjonktürel hesaplama imkanları kazanır. Burada belirleyici faktör, fenomenden çok fenomenin kaynak olması kaydıyla, zeminin (yatay ve dikey konjonktürü) belirlediği bir işlem sürecinin, yani modifiye edilmiş dinamik bir modellemenin mümkün olmasıdır. Uzay geometrisine gelince, gölgeler geometrisi içinde de kendine yer bulan bir kanal olmasına karşılık bağımsız değerlendirilmesi de mümkün bir formülasyondur. Bu; birden fazla noktanın ilişki ve açılımları üzerinden tanımlanan doğruyu esas aldığımızda, başlangıç noktasından hedef noktasına kadar büyük evrenin, anladığımız manada, mükemmel doğrusaldan çok farklı seçenekler üreten, bir bakıma quantimize olmuş iki nokta arasındaki belirlenimlerin gerekçelendirilmesi kaydıyla kendine özgü önceden saptanamaz, ancak modelleyicinin imkan ve araçlarına bağlı olarak açığa çıkmış, özgün tanım alanıdır.

• **Epistemolojik Modelleme** Kavram ve olguların neliği, nasıllığı ve niçinliğini yatay ve dikey ilişkiler içerisinde analiz eden doğrusal ve göreceli olarak kusursuz bir yöntemdir. Olgu ve kavramlar arasındaki ilişkilerden teknik argümanlara dayalı olarak sonuçlar veya yeni sonuçlar çıkarmayı hedefler. Metodolojik olarak ampirik ve rasyonel yaklaşıma dayanmaktadır. Batı tarihi açısından Kartezyen felsefe, aydınlanma felsefesi, pozitivist düşünce vb. düşünce akımlarının dayanağı ve hedefi niteliğindeki bir metodolojik kurgudur.

Sosyal bilimlerde metin oluştururken yapılan tüm çalışmalarda olgu ve kavramlar mekanik mükemmellikte formlarla anlaşılacak şekilde örgütlenebilirler. Açıkçası bilimsel faaliyetin alanına giren şey ancak bu şekilde örgütlenebilen nesne, şey ve sorunsallaştırmalardan mürekkeptir. Kısacası tasarımcı akıl ile gözlem ve nesne arasında mükemmel bir simetri kurulmadıkça bilimsel bir faaliyetten de bahsedilemez.

• **Hermonitik-Yorumlayıcı Modelleme** Kavram ve olgulardan hareketle sorunsallaştırmaların yatay ve dikey konjonktürdeki yeniden anlam kazanmaları üzerinden, kavram ve olguların ilişki ve dönüşümlerinden pozisyon yaratan sonuçlara dair çıkarsamalara imkan sağlayan yöntemdir. Temelde akılcı olmakla birlikte konu ettiği nesne veya şeyin kendine özgülüğünü benimseyen bir yaklaşıma sahiptir.

• **İmajolojik Modelleme** Doğrudan rafine kavram ve olgularla tanımlanamaz, karmaşık, henüz bağlamsız ontoloji ve fonksiyonlardan, özgün bağlamlara dayalı olarak imgesel temelli¹¹ ve yer

⁹ Bu bölümde; Sosyal Bilimlerde Metin Yazıcılığı Üzerine Meta-Matematiksel Bir Model Denemesi çalışmamadan faydalanılmıştır.

¹⁰ http://www.cs.bilkent.edu.tr/~gudukbay/publications/papers/tba/Hesaplamaya_Dayali_Geometri.pdf.

¹¹ Ali Öztürk, İmajoloji (Bir Disiplin Denemesi), Edim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 43-48.

yer kavramsallaştırılıp olgusallaştırılabilen sonuçlar çıkarma imkanı sağlayan metodolojidir. Nesne, şey ya da semboller örüntüsünden dinamik yeni formüllere imkan tanıyan bir zemin üzerinde imgesel komplekslerle sınırsız üretimlere ilham veren bir metodolojidir.

Kategoorezisyona Dayalı Modellemenin Faydası

Öncelikle bir araştırmada araştırmanın mahiyeti ve amacına bağlı olarak bu kategorilerden birini kullanmak mümkün olduğu gibi üçünü birden kullanmak da mümkündür. Bu kullanımlar araştırmanın nesnesine ve hedefine bağlıdır. Örneğin araştırmanın nesnesi pür-olgusal bir şeyse, burada epistemoloji yaklaşımının öne çıkması doğaldır. Buna bağlı olarak araştırma nesnesinin yansılarını incelenecekse, yorumlayıcı yaklaşımın öne çıkması doğallaşmaktadır. Fakat araştırma nesnesi; ontolojisi gereği sembolik, imgesel, metafizik ve metaforik ise, burada İmajoloji yaklaşımı devreye girecektir.

Yani gerçeklik, olgu, kavram, sorun, sorunlaştıma vb. tüm şeylerin bağlamına ve metodik saptamalarına göre yeniden analitike ve kritike olunur. Örneğin bir mekanın analiz ettiğimizde görüngüler düzleminde birçok tespitte bulunabiliriz, üstelik başka saikler söz konusu oldukça resim değişir. Örneğin bir sınıfı ele alalım; öğrenci, kıyafetler, sınıf düzeni vb... şayet cinsiyetçi bir yaklaşım esas alınırsa bu sefer kadın-erkek, konumları sembolik kıymetlendirmeleri vb... mimari açıdan, ve başka bir çok açıdan çok farklı bir işlem karşılaşacağız. Ama eğer atomlar düzenine taşırsak tüm resim değişir başka bir bilgi aralığı söz konusu olur. Ya enerji düzeyine inersek?... Bununla birlikte psikik analizlere girersek çok başka bir matematiğe ihtiyacımız olacağı kesindir. Yani koordinat sistemi her seferinde çok farklı biçimde forme olur ve o forme oluş genellikle o an ve o kompozisyon için geçerli bir hal alır. Zira anlamacı okuyuculuktan başkalaşan tek metin vahiy olmuştur. Vahiy kompozisyonu bir analiz ve belirlenim ile sınırlı değildir, doğrudan ne söylüyorsa bir tarafıyla da hakikat ve yaratılan arasında aynı bir ilişkinin oluşu dili ve formu serimlenmektedir, bu dil ve forma başka bir metinde bu denli yetkin ve uyumlu rastlamak tarafımda tanık olunmamıştır.

Kaynakça

- [1] Açıkoğ, H. M. İletişim felsefesine giriş. Ayyıldız Ofset ve Matbaası; İzmir; 1997.
- [2] Eliade, M. İmgeler ve simgeler. Gece Yay. Ankara;1992.
- [3] İnalçık, H. Şair ve patron. Doğu Batı; 2016.
- [4] İzzetbegovic, A. İslam between east and west. Reprint, USA; 1994.
- [5] Öztürk, A. "XXI. Yüzyıl çatışmacılığının sosyo-psiko-imesel temelleri. Sosyologca, Sayı: 3; 2012a.
- [6] Öztürk, A. Bölgesel sorunların imajolojisi ve metafiziğini ıskalamak üzerine bir deneme (diyarbakır örneğinde). Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu; 2016.
- [7] Öztürk, A. Divan edebiyatı ve felsefe. 1. Uluslararası Dil ve Edebiyatta Modernleşme ve Gelenek Karabük; 4-6 Ekim 2017.
- [8] Öztürk, A. İmajoloji: bir disiplin denemesi. 2. Basım, Elis Y. Ankara; 2013.
- [9] Öztürk, A. İmge ve hak: batı ve batı-dışılık bağlamında marjinalize edilen insan hakları paradigmasının imgesel çerçevesi. Sosyologca Dergisi, Sayı: 3; 2012c.
- [10] Öztürk, A. Kriz sosyolojisi. Doğu Kitapevi, İstanbul; 2011.
- [11] Öztürk, A. Kudüs şehrinin metafiziği ve imgesel filozofisine külli bir yaklaşım denemesi. Uluslararası Filistin Meselesi Ve Türkiye Kongresi, Konya; 2017.

- [12] Öztürk, A. Medeniyet ve sosyoloji. 2. Basım, Elis Yayınları Ankara; 2015a.
- [13] Öztürk, A. Sosyal bilimlerde metin yazıcılığı üzerine meta-matematiksel bir model deneme-si. Dini Ve Felsefi Metinler Sempozyumu, İstanbul; 2012b.
- [14] Öztürk, A. Şehir imajolojisi (ruh-i suret nazariyesi). Uluslararası Şehir Ve Medeniyet Sempozyumu, Malatya; 2016.
- [15] Öztürk, A. Yüzyılın sorunları ve sosyoloji. (Editöryel Çalışma), Bartın Üniversitesi Yayınları; 2015b.
- [16] WEBER, A. Felsefe tarihi. Remzi Kitabevi, İstanbul; 1964.
- [17] WEISSKOPF, Walter, A. Yabancılaşma ve iktisat. (Çev: Çağatay Koç), Anahtar Kitaplar, İstanbul; 1996.
- [18]http://Www.Cs.Bilkent.Edu.Tr/~Gudukbay/Publications/Papers/Tba/Hesaplamaya_Dayali_Geometri.Pdf.

Medyada Haber Kavramının Kullanılışına Eleştirel Bir Bakış

¹Yusuf ÇİFCİ

¹Avukat, Eskişehir Barosu, Eskişehir, Turkey

Özet

Kitlelerin “haber alma” ihtiyacını medya iletileri yoluyla karşıladıklarına inandıkları neredeyse tartışmasızdır. Buna mukabil, aynı derecede de medyanın kuruluş amacının kitleleri haberdar etmek olmadığı rahatlıkla söylenebilir. İki tarafın da, yani sunucunun (kaynağın) da alıcının da ortak değeri olan haberin, sunucu (medya-kaynak) ve alıcı (kitleler) nezdindeki farklı sunuş, algılanış ve gerçekliğini bu makalede ele almaya çalışacağız. Aynı zamanda, haber kavramının, kitlelerin zihninde, uzun süren yanlış kullanımı sonucu nasıl bir değişime uğradığının irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Medya, Haber, Algi, Kitle, İleti

Haber Nedir?

TDK haberi: “1.Bir olay, bir olgu üzerine edinilen bilgi, salık 2. İletişim ve yayın organlarıyla verilen bilgi” (TDK 2018) olarak tanımlamakta kelimenin Arapça kökenli bir isim olduğunu belirtmektedir. Haber kelimesi Arapça lügatte ise “Herhangi bir vakianın bildirilmesi, anlatılması” olarak tanımlanmıştır (Çanga, M. 2007). Longman sözlüğünde ise Türkçe ve Arapça lügatin verdiği anlama benzer biçimde tanımlanmaktadır: “Kaydadeğer olayların, bir şey hakkındaki yeni bilginin rapor edilmesi.” (Longman Dictionary 1984)

İnsanlar ve kitleler kendilerini ilgilendirsın ilgilendirmesin, olay veya olgulardan haber almayı ihtiyaç olarak görmektedirler. Bu ihtiyacın çok çeşitli sebepleri olmakla beraber, en başta gelen sebepler kendini tanımlamak ve belli bir düşünce düzleminde konumlandırmak, merakını gidermek, ihtiyaçları için veri toplamak, iletişim altyapısını sağlamak, vakit geçirmek vb. olarak sayılabilir. İnsanlar başkalarının ne yaptığı, kendi dışındaki dünyada neler olup bittiğine de, başkalarının kendisi hakkında ne düşünüp söylediğine de haber diyebilmektedir. Medyanın da haber kavramının güvenilirlik algısını hoyratça kullanması eklenince, haber kavramı, kitleler zihninde klasik ve bilinenin çok ötesinde başka yerlere taşınmıştır.

Tek başına yeterli bir etkiye sahip haber kavramı, başına sıfatlar eklendikçe sözlüklerde tanımlanmış olan ekseninden kaymaktadır; *sansasyonel* haber, *sıcak* haber, *şok* haber, *sondakika* haberleri, *şaşırtan* haber, *duyulmamış* haber vb.

Haber kavramı her olaya izafe edilerek sunulduğunda, sınırsız haberle muhatap olan kitlenin, farkında olmasa da mesaisi ve ömrü sınırlı olduğundan, bu iletilerin hangilerinin gerçekten haber değerinin olup olmadığını çözümlemesi mümkün olamayacaktır.

Medya Yayınları İçinde Haberin Yeri

Medya yayınlarının en başta gelen kısmını haber programları oluşturmaktadır. Sair programların da haber veya habermiş algısı ile sunuldukları, program içeriklerinde habere

ilişkin unsurlara yer verildiği de dikkate alındığında, haber sunumu ve haber niteliği yüklenen sunumlar, medya için en başta ve vazgeçilmez konu başlığı olarak durmaktadır.

Medya içinde de haber alma kaynaklarının başında TV yayınları gelmektedir (Kızıldaş vd., 2017). TV programlarının izlenme sıklığında, RTÜK tarafından 2012’de hazırlanıp 2013’te yayımlanan bir araştırma raporunda %76.7 ile izlenen yerli dizilerin ardından, %74.5 ile haberlerin geldiğine yer verilmiştir: *“Televizyon programlarının izlenme sıklığı ile ilgili verilere bakıldığında, % 76.7 ile “yerli diziler”, % 74.5 ile “haberler” ve % 49.7 ile “Türk Filmleri”, ankete katılanlar tarafından “izlenen” program türlerinde en yüksek orana sahiptir.”* (RTÜK 2013, 25) Bu oranların yıllara göre değiştiği de gözlenmektedir. Haber takibinde en başta ve güvenilen TV kanallarının resmî haber kanalları olduğu, yaş oranı arttıkça da resmî kanallardan haber takip oranının arttığı yukarıdaki raporun verilerinden anlaşılmaktadır.

Şahin’e (2007) göre haberlerdeki sorunların başında “haberlin reklamlaşması, sapma, önyargı, yüzeysel ve önemsiz bilgi sunmak, çatışmayı körüklemek, duygusal çekiciliği olan olaylara yönelmek, felaket tellallığı yapmak, dengelilik sorunu, belli coğrafyalara ve bölgelere odaklanmak” gelmektedir. (Şahin 2007). Bu sorunların temel sebebinin reyting, sansasyonel yayıncılık, manipölasyon, dezenformasyon, propaganda olduğunu ve bunların da birbiri ile ilgili, bağlantılı sebepler olduğunu söylemek mümkündür.

Medya alıcısı kitlenin habere bakışı

Kitleler, diğer medya sunumlarına nazaran, haber programları veya haber olarak sunulan ama aslında doğrudan haber olmayan sunumları daha ciddiyetle, güvenerek ve kabule hazır olarak takip etme eğilimindedirler. Benzer şekilde uzmanlık isteyen konularda da, ister uzmanı olsun ister olmasın, fakat uzman sıfatı ile yapılan sunumlara karşı da benzer eğilimi taşımaktadırlar. Diğer programların çok dolaylı olarak verdiği mesajlar, haber diliyle çok daha doğrudan verilebilmektedir.

Bunun sebebi, kitlelerin, haber sunumlarında, az ya da çok mutlaka gerçeklikle ilgili bilgiler verildiğine inanmalarıdır. Kitleler, bu bilgilerin yanlış veya yönlendirilen kısımlarını ayıklayabileceklerini düşünürler. Oysa medya okuryazarlığı çalışmayan kitleler, sorulduğunda hem medyanın gerçek dışı ileti verdiğini sıklıkla bildirmiş, hem de kendisinin bu gerçek dışı iletilerden etkilenmediğini bildirebilmiştir.

Medya haberinin günlük hayattaki doğal haberlerden farkları nelerdir?

a-Öncelikle medya haberlerinin, dünyadaki doğal olay ve olgu akışının doğal iletişim akışının dışında, medyanın seçiminden geçmiş olmasıdır. Bu seçim sistemi haberlin kendisinin değilse bile, haberlerin toplamı düşünülünce haberle ilgili algının doğallığına aykırıdır.

b-İkinci olarak, medya haberlere neredeyse istisnasız denebilecek şekilde yorumlar katarak sunmaktadır. Haberi salt sunmamakta, haberlin satın alınması için kitlesine özgü kelime ve kavramlarla süslemektedir.

c-Medya sıklıkla ve çoğunlukla haberin taraflarının tamamının görüşlerini yansıtmadığı, haberin tüm yönlerini aktarmadığı gibi, haberin de bütün yönlerini tanıtmaya gitmez. Bunda gerek medyanın kendi hassasiyetleri ve gerekse de kitlesinin dünya görüşü etkilidir. Ayrıca bir zaman diliminde verilecek haberler, bütün haberlerin yeterince irdelenmesine izin vermeyebilir.

d-Medya haberlerinin seçimine ve sunuluşuna yapılan tasarımlarla, haberler çoğunlukla bir kurgu tasarımı, başlıbaşına bir eser haline gelmektedir. Öyle ki bu süreç sonunda alıcı kitle, tasarlanmamış, özel seslendirilmemiş, arka fon müziği olmayan, yorumlanmamış haberleri yavan görerek ilgisiz kalabilmektedir.

e-Doğal haberler alıcısını doğal akış sıklığı ve zamanlaması ile ulaştırırken, medya haberleri bir kasıt sonucu artan veya azalan tekrarlarla ve ayarlanmış zamanlarda ulaştırılır.

f-Doğal haberlerle haber - alıcı kitle arasında bazı etkileşimler olabilirken, medya haberleri sürekli olarak tek taraflı, hep medyadan alıcı kitleye doğru akmaktadır. Bu durum, alıcı kitlede zaman içinde pasif düşünme ve düşünmeme eğilimine yol açmakta, öğrenilmiş çaresizlikleri pekiştirmektedir.

g-Doğal haberler, doğal etkileşimlere yol açtığı halde, medya eliyle sunulan yapay haberler, manipülatif etkileşimlere yol açmaktadır. Mesela, sıradan bir vefat olayı, sadece vefatın ilgilisi kişileri etkilediği halde, bu vefatın medyada yapay olarak haberleştirilmesi sonucu, çok ilgisiz ve sayıca orantısız kitleleri harekete geçiren bir boyut alabilmektedir.

Kitleler için haberin kaynakları nelerdir?

- Küresel ölçekte büyük medya organları
- Ulusal ölçekte büyük medya organları
- Yerel ölçekte medya organları
- Resmî Kurumlar
- Sosyal Medya organları
- Bloggerler.
- Vd.

Aynı zamanda bu sıralama, haberin yayılma sıralaması olarak da kabul edilebilir. Buradan da görülebileceği üzere, artık bir haberin muhatapla ilgisinden çok, o haberin yaygınlığı habere sanal ve yapay bir değer katmaktadır. Kitleler için önemli haberler “trend olan, çok tıklanan, çok konuşulan” olarak oluşmaktadır. İşte bu husus da, haberin gerçek anlamından kayıp, sektörel ve piyasa değerine göre anlamlandırılmasına yol açmıştır. Artık bir olay değil, o olayın paylaşımı, takip edilme oranı, reytingi, tıklanırılığı, beğenilirliği daha önemli hale gelmiştir.

Haber kavramı medyada hangi amaçlara yönelik kullanılmaktadır?

Bilgi aktarma, yorumlara ulaştırma, düşünce ve idoloji aktarımı, meşgul etme, gündem oluşturma, uyarılma, yönlendirilme, tartıştırma, asimilasyon, motivasyon, kitleleştirme,

olgulara boğma, eğlendirme gibi amaçlar, haber adı altında medya tarafından sunulan iletilerin başlıca amaçlarından sayılabilir.

Yalan haber kavramı

Medyada yalan haber, gerçeklikle hiçbir ilgisi olmayan veya gerçekliklerin öznesi, tarafları, zamanı, görseli gibi bazı unsurlarında değişiklik yapılarak verilen haberlerdir.

Gelişen teknoloji ile yalan haberlerin azalması beklenirken, böyle bir eğilim gözlenmemektedir.

Diğer yandan, medya okuryazarlığının yalan haber yakalama, küçükleri zararlı yayınlardan korumaya indirgenmesi de bir yanılgıdır. Çünkü doğru haberlerle yapılan manipülasyonlar, en az yalan haberler kadar olumsuz etkiler doğurmaktadır.

Haberdar olmak nedir?

Haberdar olmak, haberdar olan bakımından, düşünme ve davranış öncesi bilgilendirilmek, malumat sahibi olmaktır. Yukarıda bahsedilen haber sunuş tarzları ve habere yüklenen farklı ve yanlış anlamlar sonucu, haberdar olmak, düşünmenin yerine ikame olmaya başlamıştır. Bu şekilde kitleler, hazır ve yorumlanmış, işlenmiş haberi almakla, hatta bu alımı farklılaştırmakla, yeterince düşünmüş olduğu kanaatine varmaktadır. Oysaki düşünme süreçlerinden geçirilmeyen haberdar olma keyfiyeti, bilgilenmeden ziyade algılara maruz kalmaktır.

Kişinin haberdar olmasının bir sınırı yoktur. Fakat bu sınırsızlık, birçok sorunlara yol açmaktadır. Aşırı haberdar olmak, olgulara boğulmak sonucunu doğurmaktadır. Haberdar olmamak bir yetersizlik gibi algılanarak sürekli medya takibi kamçılanmaktadır. İnsanlar diğer insanlara karşı kendilerine ait olmayan haberlerle iletişim kurmaya ve hatta üstünlük kurmaya çalışmaktadırlar. Bu sebeple, bilinçli medya okuryazarının nelerden haberdar olup olmayacağına kendisinin karar vermesi, başka bir deyişle haberin onu bulması değil, onun istediği haberi bulması gerekir. Her türden medya ile kuşatıldığımız günümüzde bu oldukça zor fakat bir o kadar da kaçınılmaz bir iştir.

Her haber, aslında zihinlere atılmış bir çengeldir. Haber verene doğru, kişiyi ve kitleleri çeker. Her haber, ileriye dönük düşünceler için bir bilgi, veri kaynağı da olabilir; tam tersine, bilgi kirliliği, yanılgı sebebi, önyargı kaynağı da olabilir. Bu sebeple haberlerin bizi bulmasını beklemek yerine, seçici davranarak, “gerçek haberleri” kendimiz bulmaya çabalamalıyız. Dikkat edildiğinde bunun ne kadar zor olduğunu göreceğiz. Zaten bunlar, iyi bir eleştirel okuyucunun (critical reader) doğal tutumlarıdır. Hangi haberi okuyup okumayacağını, hangi haberi ne kadar kontrol edebildiğini, hangi haberin inanılabilirlik ölçülerinin neler olabileceğini bilmesi gerekir.

Medyada Haber Olmayan Veya Haber Bağlantısı Yok Denecek Kadar Zayıf Haber Örnekleri

Aşağıdaki basit haber istatistikleri, rastgele belirlenen aynı günde izlenen haberlerden oluşmuştur. Haber kaynakları da rastgele yöntemiyle belirlenmiştir. Seçilmelerinde herhangi bir somut tercih nedeni bulunmamaktadır. Bu haberler hakkındaki yorum ve kanaatler sadece tarafımıza aittir. Uzun süreli gözlem ve takip çalışmasında farklı sonuçlarla karşılaşmak mümkün olabilir.

03.12.207 günü saat 18.23 itibariyle <http://www.hurriyet.com.tr/> deki 15 haberden 10'unda sansasyonel haber, 6'sında merak duygusu istismarı, 4'ünde magazin haber, 3'ünde korkutma tespit edebiliyoruz. Bu 15 haberde okur kitlesini doğrudan ilgilendiren, bilgilendiren, kıyas yapmasına imkân veren, düşünmesine yarayacak veri sunan, kişilik gelişimine fayda verecek hiçbir haber geçmemektedir.

03.12.207 günü saat 18.30 itibariyle <http://www.bbc.com/turkce> deki 15 haberden 10'unda açık tarafgirlik, 2'sinde aşırı endişe verici unsur, 1'inde abartılmış habere yer verilmiştir. Bu 15 haber başlığında da okur kitlesini doğrudan ilgilendiren, bilgilendiren, kıyas yapmasına imkân veren, düşünmesine yarayacak veri sunan, kişilik gelişimine fayda verecek hiçbir haber geçmemektedir.

03.12.207 günü saat 18.35 itibariyle <http://www.cumhuriyet.com.tr/> de 20 haber başlığından, 13'ünde açık tarafgirlik, 4'ünde sansasyonellik, 2'sinde korkutma, 2'sinde magazin ağırlıklı habere yer verilmiştir. Bu 15 haber başlığında da okur kitlesini doğrudan ilgilendiren, bilgilendiren, kıyas yapmasına imkân veren, düşünmesine yarayacak veri sunan, kişilik gelişimine fayda verecek hiçbir haber geçmemektedir. Sadece 1 haberde herkesi ilgilendiren, bilgi mahiyetinde olabilecek habere (01.01.208 tarihinden itibaren herkes SGK'ye çalışan meslek kolu kodunu bildirecek, bildirmeyene ceza geliyor.) yer verilmiştir.

03.12.207 günü saat 18.40 itibariyle <http://www.yenisafak.com/> sitesinde, 17 ana haber başlığından, 8 haberde açık tarafgirlik, 2 haberde magazin ağırlıklı haber tespit edilmiştir. Sadece 1 haberde (köy yumurtası hilesi bitecek) herkesi ilgilendiren, bilgi mahiyetinde olabilecek habere raslanmıştır. Diğer 16 haber başlığında da okur kitlesini doğrudan ilgilendiren, bilgilendiren, kıyas yapmasına imkân veren, düşünmesine yarayacak veri sunan, kişilik gelişimine fayda verecek hiçbir haber geçmemektedir.

03.12.207 günü saat 18.40 itibariyle <http://www.akradyo.net/> haber sitesinde 15 haber başlığından hiçbirisinde korkutma, meraklandırma, sansasyonellik, açık tarafgirlik, magazinsellik, duygu istismarına yol açan habere rastlanmamıştır. Aksine bu 15 haber başlığı, okur kitlesini bilgilendirici, doğrudan ilgilendiren, kıyas yapmasına engel olmayan, yanlış düşünmesine yol açabilecek yönlendirme veri içermeyen sade haberlerin seçimiyle sunulmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Her şeyde olduğu gibi, yerinden edilen ve bozulan temel kavramlardan “haber” kavramının yeniden gerçek anlamını bulması ve rayına oturması zarurîdir. Aksi halde, haber bombardımanı içinde, habersizliğinden haberdar olmayan, farkındalığı olmayan kitleler halinde yaşıyor oluruz ki; bu da hayatın gerçek anlamını bulamadan ömrü tüketmek demektir.

Eğitim aşamalarında, kavramların yerli yerinde kullanılmasına yönelik ders ve çalışmalar yapılabilir. Makalemiz özelinde belirtmek gerekirse, “haber” kavramının genel ve özel anlamları hakkında eğitici bilgilendirme yapmak yerinde olacaktır.

Medya okuryazarlığı dersleri özelinde, ileti, haber, algı, mesaj, manipülasyon, dezenformasyon, propaganda vb. kavramların irdelenmesine çalışılabilir.

Kamu spotları ile, haber adı altında yapılan yaygın yanlış medya aktarımlarına karşı bilinç oluşturulabilir.

Kavramları doğru kullanan medya, üst kurullar tarafından ödüle layık görülebilir.

Medyada haber kavramının yeniden tanımlanması, anlaşılması ve anlatılması gerekmektedir. Haberin; kitleyi doğrudan etkileyen, gerçekten işine yarayan bilgiler içeren, bariz taraflılık ve kışkırtma içermeyen, kıyas yapmasına imkân tanıyan, düşünmesine fırsat sağlayan, vb. unsurlara sahip olması bilinci yaygınlaştırılmalıdır.

Kaynakça

- [1] ÇİFCİ SELCEN (2011). Yazılı Basında Haber Cümlelerinin Analizi. Journal of Turkish Studies, 6(1), 925-938., Doi: 10.7827/TurkishStudies.
- [2] DİLMEN, Necmi Emel., (2009), Yeni Medya Kavramı Çerçevesinde İnternet Günlükleri-Bloglar Ve Gazeteciliğe Yansımaları, <http://www.sertacogut.com/blog/wp-content/uploads/2009/03/yeni-medya-kavrami-cercevesinde-internet-gunlukleri-bloglar-ve-gazetecilige-yansimalari.pdf>; erişim: 17.01.2018
- [3] KIZILTAŞ, Şafak, MERMİ, Ömer Selman, ALAGAŞ, Hacı Mehmet, BEDİR, Neşet, EREN, Tamer (2017), Ana Haber Bültenlerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Değerlendirilmesi, Global Media Journal TR Edition, 8 (15) Güz/Fall;
- [4] Kur'an'ı Kerim Lügati Mu'cemül-Müfehres (2007), Yayına Hazırlayan: Mahmut ÇANGA, Timaş Yayınları
- [5] Longman Dictionary of The English Language (1984), Longman Group Limited, Printed in Great Britain, London
- [6] ORHON, E. N. Vd. (2014), Ortaokul Ve İmam Hatip Ortaokulu. Medya Okuryazarlığı Öğretim Materyali, MEB Yayınları, Özyurt Matbaacılık.
- [7] RTÜK (2013), Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması 2012, Kamuoyu, Yayın Araştırmaları Ve Ölçme Dairesi Başkanlığı, Ankara; <https://www.rtuk.gov.tr/rtuk-kamuoyu-arastirmalari/3890/5232/televizyon-izleme-egilimleri-arastirmasi-3-2013.html>, erişim: 24.01.2018.
- [8] ŞAHİN, A. (2014), Eleştirel Medya Okuryazarlığı, Anı Yayıncılık.
- [9] TDK (2018), Güncel Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/>, erişim: 24.01.2018

KAD Nasıl Bir Faaliyettir?: Yaşadığımız Hayata “İrfanı” Çağırarak

¹Celal Türer

¹Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimler Bölümü Felsefe Tarihi A. B. D.
Ankara/Türkiye

Özet

KAD'ın kendisine özgü bir epistemolojisi olduğu ve diğer bilgilerden farklı olarak bilgeliğin bilgisini esas aldığı kabul edilmelidir. Bir tür keşfetme işi olan KAD, dış dünyanın(âfak) alametlerinden hareket etse bile içeriye dönük(enfus) bir izleğe sahip olarak; hakikatin bilgisinin nihayetinde içimizde olduğu ve doğru bir yöntem ile açığa çıkarılabileceği hususunu ifşa eder. KAD'ın bu ifşası teori-pratik ayrımını kaldıran; deneyimi başka deneyimlerle anlayan, kendisinde terbiye eden ve nihayetinde “içimizdeki ses” ya “iç konuşma” olan bir özelliğe dönüşen bir yönelime sahiptir. Şuuru, iradeden; iradeyi bir duruştan ve duruşu şuurdan ayırmayan bu yönelim; hâli kâl'den ve kâl'i halden ayırmayan bir ontoloji sunar. Varoluşu kendinde kucaklayan bu duruşun esasen ahlaki bir duruş olduğu; deneyimlerle insanı belli bir kıvama getirdiği ve hayatın karışıklıklarının üstesinden gelen bir kemâlâtı talep ettiği açıktır. Bu kemâlâtın bir zatiyet fetişizmi üretmediği aksine mahviyet zemininde hoşgörü, ihtimaliyet ve dönüşümü içerdiği; deneyimlerle içkinden aşkına; yeryüzünden gökyüzüne yükselen bir faaliyet olduğu hatırlanmalıdır. Bu makale, KAD'ın modern dönemde bir bilgelik türü olduğunu iddia eden bir savı seslendirmeyi hedefler.

Anahtar kelimeler: KAD, bilgelik, kemâlât

Abstract

It has to be acknowledged that CAT (Critical Analytical Thinking) has an epistemology specific to itself and, unlike other knowledge it is based on the knowledge of wisdom. As a kind of exploratory work, CAT has an internal (*anfus*) pursuit, even if it moves from the signs of the external world (*afak*), reveals that the knowledge of truth is ultimately within us and it could be revealed by the true method. This revelation of CAT has a tendency which removes the distinction between theory and practice, understands the experience with other experiences, disciplines in itself, and ultimately turns into a feature that is either "inner voice" or "internal speech". This tendency, which does not separate the conscience from the will, the will from a stance and the stance from the consciousness, presents an ontology that does not separate the *kâl* from the *hâl* and vice versa. It is clear that this stance which embraces existence in itself is essentially a moral stance and this stance brings human being to a certain maturity and demands a *kamalat* (perfection) which overcomes the antagonisms of life. It should be remembered that this *kamalat* is an activity which does not produce fetishism of **selfhood**, on the contrary it contains tolerance, possibility and transformation on the ground of humility, from intrinsic to transcendent with experience and rising from the earth to the heaven. This article aims to vocalize an argument claiming that CAT is a type of wisdom in the modern era.

Key words: CAT, wisdom, kamalat (perfection).

1. Giriş

Kritik Analitik Düşünme (KAD)'nin, çağın şartlarını hesaba katarak geleneksel eğitimi bugüne taşıma gayreti olduğu iddia edilebilir. Bilindiği gibi geleneksel dünyada birincil ilişkiler ağı olan *adab*¹ davranış kuralları, insanların hayatın her alanında “hadd”ini bildiği hiyerarşik bir tabakalaşmaya dayanan bir sürece işaret ediyordu. "Hadd" sınırlarını yerinden oynatan çağımızın şartları *adab* kurallarını yapı bozumuna uğratmış ve müeyyidesi olmayan bir durum ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu durum karşısında sözde (pseudo) bir hiyerarşiyi dayatmaya çalışan siyasi, ekonomik, doğal, kurumsal hukuki içerikleri şimdilik bir kenara bırakıp sadece bilgi ve bilgelik arasındaki farka değinerek, KAD'ın önemi ve gerekliliğini ortaya koymayı deneyeceğiz.

Batı'nın 15. yüzyılda beliren bilgi anlayışının geleneği uzun vadeli olarak bir yapı bozumuna uğrattığı ve yeni bir bilgi anlayışıyla sonuçlandığı söylenebilir. Bu çağa kadar Batı'da geleneksel dünyanın, bireylerin ilim ekseninde adaba uygun şekilde davranış sergiledikleri hatta irfan/gnosis denilen derin bir kavrayışla hayata dokunuşlar yaptıkları bir düşünme evrenine sahip olduğu kabul edilir. Oysa 15. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan dünya görüşü ve buna bağlı oluşan mekanistik evren tasavvurunun, hukuk ve siyaset ve eğitim başta olmak üzere bütün alanlarda geleneksel ilişki tarzlarını kökten değiştirdiği görülmüştür. Artık insanlar bilgi yetkisini ucu Tanrı'ya çıkan bir silsilenin son halkasını teşkil eden ilim, irfan ehlinde değil; tüzel kişilik kazanan üniversitelerden, yani eskiye göre hiyerarşik yapıya tekabül eden bir kurumdan değil; nominal bir merciden almaya başlamıştır. Yeni bir dünya görüşü ve buna bağlı bilgi anlayışındaki bu paradigmatik değişim, Batı'da Descartes'ten bu yana devam eden düşüncenin yönüne değiştirmesine, metafiziksel düşünmeden epistemolojik düşünmeye geçilmesine işaret etmiştir. Gerçekten Descartes'in *cogito*'su var olmanın önceliği yerine bilmenin şerefini ön plana çıkartmış ve böylece bilginin dünyayı sardığı bir ağ ortaya çıkmıştır. Yine *cogito* ile birlikte şüphe duyulmayan hiçbir şey kalmamıştır. Böylelikle kadim dünyada aşına olmadığımız hususlarla karşılaşmış; Hegel'de bile Tanrı'nın belirleyici bir unsur olmadığı, ancak sistemin genel koordinatörü işlevini yüklenmiş olduğu bir dünya anlayışıyla tanıştık. *Cogito*'nun tabiatı, metafizik ve etik değerlerden soyutlanan nesneye dönüştürmüş olduğunu buna ilave edersek, yaşadığımız dünyanın “kutsaldan arındırılmış bir dünya” olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu süreçlerde Batılı bilgi, nitel özelliğini kaybetmiş, üniversiteler sayesinde nicel olarak hızla artmaya başlamıştır. Ontolojik kökenini yitiren bilgidaki artışın doğal olarak kontrolden çıkması da kaçınılmaz olmuştur. Kadim dünyada hakikat ve güzelliği hedefleyen *nitel* bilginin (*knowledge*), giderek varoluşun yüzeyine dokunan ya da onu parçalayan bilim (*science*) ve nihayetinde malumat (*information*) denen *nicel* bilgiye dönüşmüş olduğu açıktır.

Batı'daki bu değişimin diğer toplumları etkilediği bu dönüşümden 150-200 yıldır nasibimizi aldığımız söylenebilir. Önce bilincimizi yaralayan ardından davranışlarımıza tesir eden bu melezleşmenin “yaşama dünyamızda” fazlaca yer tutması gelenekteki *adab*'ı çağımıza uygun bir şekilde yeniden inşa etme faaliyetini gündeme almaya, onu yeniden düşünmeye ve uygulamaya sevk etmiştir. Günümüz insanını inşa etme ya da münevverleştirme faaliyetleri içerisinde sayılabilecek bu yönelimin Batı'daki tarzıyla olmasa da “aydınlanmacı bir sufizm”

*Ankara University, Faculty of Divinity, The Department of History of Philosophy, Ankara/TURKEY, cturer@ankara.edu.tr Phone +903122126800

¹ Başka kültürlerdeki zihin karışıklığına karşın kültürümüzde ahlak hususunda ayırım açıktır; ahlâk bireyseldir, âdab ise toplumsaldır. İlki hulk'dan, ikincisi ise edeb'den türer. Başka bir ifadeyle hulk (ahlâk) bireyin davranışlarının, edeb (âdab) ise bir topluluğun davranışlarının ilkesi ve kökenine işaret eder.

ile bu topraklarda bilgelik arayışı olarak yeniden canlanması, kendi epistemolojisini inşa etmesi gerekmektedir. Kanaatimce KAD'ın oluşturmaya çalıştığı bu husus, kendinden öncekilerin hayat içerisinde geliştirmiş olduğu değerler ve kurallar silsilesini, günümüzün şartlarını da göz önünde bulundurarak, yeni bir üslupla deneyim dünyamıza davet işi, yeni bir yaşama bilgeliği oluşturma işidir. Bu davette zor olanın bu işe ne kadar gönüllü olduğumuz unutulmamalıdır.

KAD'ın amaçladığı dönüşümün zemininde çoğu zaman hâlihazırda hâkim bilgi ve ilim anlayışının mevcut olduğu görülebilir. Bu tarz bilgi ve ilim anlayışının Batı'nın karşılaştığı problemler yumağıyla, varoluşa dair ilgi ve eğilimleri ekseninde oluştuğu açıktır. Düşünmenin inanç ve fikir üreten bir süreç, yani karşılaştığımız bir soru ya da sorun karşısında organizmanın dinginliğe kavuşması, çevreyle uyum sağlaması olduğu hatırlandığında, mevcut düşünme evreninin hangi tarihsel saiklerle oluştuğunu fark edebiliriz. Bu hususların incelenmesi bir sonuç olarak düşünmenin arkasında duran olgu ve olayları, çevrenin ve organizmanın hangi hallerden hangi durumlara evrildiğini gösterir. Varoluşumuzu değiştiren bu hususların neler olduğu Felsefe Tarihi kitaplarına bakıldığında kolayca görülebilir. Biz, varoluşa ilişkimizi ya da “nasıl bir insan olduğumuzu” belirleyen bu süreci anlatmayı bir bahs-i diğer kabul ederek, konuyu “düşünme” özellikle kritik/eleştirel düşünmenin nasıl bir faaliyet olduğuna odaklayacağız.

2. Düşünmenin Neliği

Kabul edilmelidir ki dün olduğu gibi bugün de “düşünmenin neliği” en temel düşünce sorunlarından biri olarak devam eder. Zira düşüncenin sınırlanamayışı, ait olduğu sınırları aşması, süreklilik arz etmesi, birbirinin gerek şekil gerekse muhteva bakımından bazen ayrı bazen de devamı olma niteliğini sürdürmesi onun kavranmasını ve anlaşılmasını zorlaştırır. Gerçekten düşünme, temel karakteri bakımından sabit ve statik değil; aksine dinamik ve bir tohum gibi, zamanı gelince içinde varolan sınırsızlığını ortaya koyan ve dinamik bir şekilde kendini ifade eden bir bütünü temsil eder. Nitekim farklı alanların uzmanları tarafından farklı anlamlar içerisinde ifade edilmesi de düşünme eyleminin ortaklık alanının genişliğini gösterir. Bilinir ki ortak olan şeyin toplayıcı bir tanımı da olamaz. Bu yüzden düşünmeyi anlamaya girişen tüm yaklaşımlar, meseleyi her zaman bir perspektiften, bir noktadan ya da bir cihetten anlamışlardır.

Genel olarak düşünme "kavrama", "anlama", "idrak etme", "karar verme", "isteme", "tasavvur etme", "tahayyül etme", "yargılama", "hüküm verme", "tefekür", "teemmül", "murakabe", "muhakeme", "akıl yürütme", "istidlal", "ispatlama", "sezme", "ilham alma", "tasarlama", "keşfetme" ve "temaşa etme" gibi pek çok manayı ifade eden süreçleri seslendirir. Gazali, yukarıda sayılan nitelikleri ifade edecek şekilde, düşünmeyi insan nefsinin sıfatı ve insan aklının niteliği olarak tarif etmiştir. Ona göre düşünme insan nefsinin ibare ve ifadesinden başka bir şey değildir.² Zira ona göre insan nefsi, bilen, yapan, algılayan, bilici, dinamik bir cevherdir.

Tarih içinde düşünmenin farklı şekillerde anlaşılması temelde bu süreçteki unsurların çokluğu ve düşünme yelpazesinin genişliğiyle alakalıdır. Düşünme bugünlerde bilimin etkisiyle, beynin (dimağ) diğer iki kısmının (sağ ve sol lobun) da tesiri altında olmakla beraber daha ziyade neocortex merkezlerinin hâkim olduğu bir zihin faaliyeti olarak tarif edilir. Oysa düşünmenin organizmanın tüm unsurlarının karşılıklı etkileşimine bağlı olduğu;

² A. Kamil Cihan, *Düşünme, Konuşma ve Söz Üzerine*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 46.

sözgelimi organlarımızın sıhhatli çalışıp çalışmaması, yediğimiz gıdalar, cinsî hayatımız, duygular ve duygulanımlarla, ruh halimizle, insanlarla ilişkimizle, dünya görüşlerimizle, felsefi tercihlerimizle, tanrı telakkimizle kısaca çok farklı faktörlerle oluştuğu kabul gören bir husustur. Bu hususları hatırlatmaktan maksadımız, düşünmeyi "pür aklı" bir faaliyet olarak görme hatasına düşülmemesi içindir.

İnsani bir eylem olarak düşünme ya da düşünmek, var olmayı tezahür ettiren bir hadise; konaklama ve huzur bulmanın mümkün olmadığı, sürekli ve cesaret isteyen bir yolculuktur. Bu yolculuğu başkalarının çizdiği yollarda yürümek olarak algılamak bir yanılgıdır. Aynı şekilde onu yolun önceden döşenmiş olduğu bir yolculuk sanmak bir gaflettir. Çünkü düşünmek, yolun her daim arkada olduğu bir yolculuk; kalıplardan kurtulup varoluşa yepyeni gözlerle bakabilme hadisesidir. Bu hadise ruh ve zihin arasındaki dargeçitlere dalıp *bilgiyi* çıkarabilmeyi, onu kuşku kancasında sorgulayarak sahiciliğini oluşturmayı ve böylelikle kendini gerçek içinde, gerçekten seyretmeyi hedefler. Kimse bu hadiseyi çıplak haliyle temaşa edemez. Düccane Cündüoğlu'nun ifadesiyle o, yabancılara arasında çıplak haliyle dolaşmaz; sözcüklerle örtünür. Düşünme sözcükler içine düşünce, kendi öz makamından aşağılara düşünce, düşlenir.

Etkinliği açısından düşünme, bir medeniyet içerisindeki her türlü düşünsel etkinliği ifade eden bir kavramı seslendirir. O, sadece felsefi düşünce değil; öteki düşünce biçimlerini ve onlar arasındaki karşılıklı ilişkileri içerir. Bu yüzden düşünme bir medeniyetin şuuru, zübdesi ve ruhunu keşfedeceğimiz bir göstergiyi temsil eder. Düşünmenin asıl amacı, mevcut birikim ve deneyimleri (saygı içerisinde) eleştirel ve analitik açıdan değerlendirerek ve onu yorumlayarak, yeni düşünceler için doğurgan bir ana rahmi haline getirmek ve yeni olanı bu birikime eklemlemenin yöntemlerini ortaya koymaktır. Bu çerçevede düşünme, oluşan geleneği 'süreklilik ve değişme ya da yinelenme ve yenilenme' ekseninde anlama arayışıdır. Süreklilik fikriyle, geleneğin farklı tarihsel şartlarda kendi varoluş ve özünü sürdürüp sürdürmediği veya nasıl sürdürdüğü anlaşılır. Değişme fikriyle de geleneğin farklı tarihsel şartlarda kendi varoluş ve özünü değiştirip değiştirmediği sorgulanır. Yinelenme ile geleneğin farklı tarihsel şartlarda kendi varoluş ve özünü nasıl değiştirdiği fark edilir. Yenilenme fikriyle geleneğin farklı tarihsel şartlarda kendi varoluş ve özünü nasıl yenilediği ortaya koyulur. Elbette bu iş, yani yeni olan ile kadim arasındaki irtibatın sağlanması ancak yeni bir keşif mantığıyla gerçekleşir. Bu noktada düşünme, mevcut geleneğin katmanları arasında kalmış sembollerini fark ederek onun yeniden üretilmesinde aracı olur; geleneğin etkili ve yeni bir sembolizminin oluşmasına zemin sağlar.

Düşünmenin köklere inme ve sorgulayıcı tavrının altında insanın kendi derinlikleriyle buluşma, bir tür varlığın mahremiyetini aralama arzusu vardır. Bu yüzden düşünmede yaşantının gerçekliğiyle karşılaşmayı göze almayı, bunu yapabilme cesareti, gücünü gösterebilmeyi ve nihayetinde mahremiyetine girerek sorumluluğu alabilmeyi temsil eder. Bu faaliyetle insan varlıktan kaynaklanan, varlığın bizatihi kendisinden tezahür eden bir sese kulak verir, onun sırrını paylaşır. Başka bir açıdan düşünme, varlığın kendisinden, eşyanın doğasından çıkan bir çağrıya bizim tarafımızdan verilen karşılığı/cevabı temsil eder. Zira bir var olan olarak insanı diğerlerinden ayıran onun varlığı düşünebilmesi ve elbette sorumluluğunu alabilmesidir. Heidegger'in ifade ettiği gibi insan düşünme özelliği ile varlığa açıktır, varlıkla yüz yüzedir.³ Varlıkla yüz yüze olmak, insan ve varlığın birlikteliğini deneyimlemeyi mümkün kılar. Bu husus düşünmenin bir yeti olarak değil, varlıkla ilişkimizi

³ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan Öktem, Agora Kitaplığı, 2008, s. 155.

inşa eden, kuran bir faaliyet olarak anlaşılmasına imkân sağlar. Bu noktada düşünmenin sadece bizim tarafımızdan belirlendiği anlayışı oluşmamalıdır. Düşünme her ne kadar onu düşünen tarafından belirlense de düşünülecek olan şey tarafından da belirlenir. Gerçekten düşünülecek olanın içine daldığımızda, kendimizi varlığın içine salıverdiğimizde onun doğasını açığa çıkarabilir, onu ifşa edebiliriz. Çünkü varlık hakikatini söylemek ya da ifşa etmek için kendisine sahip çıkılmasına izin verir. Bu çerçevede düşünme varlığın sessiz sedasız sözüne verilmiş insanca yanıttır. Düşünmenin yanıtı, insanın sözünün ve davranışlarının kökeni olduğu için, o, bir anlamda nasıl var olduğumuzun yansıması, nasıl tezahür ettiğimizin göstergesidir. Denilebilir ki varlığın özüne dair olan her türlü düşünme, hakiki/kökensel düşünmedir. Tersine varlığın özüne, hakikatin künhüne vakıf olmak için yönelmediğimiz herhangi bir hususiyet, hakiki düşünmeyi temsil etmez. Düşünmenin hakiki gücü, varlığın hakikatini çevreleyen düşünce olmasından kaynaklanır. Hakiki düşünce varlığın içine işler, geçiş yapar, varlığın yabancılığını ortaya çıkarır. Benzer şekilde hakiki düşünme varlığın açıklığında durarak, bu açıklığı sürdürmeyi sağlar. Böylelikle insan olay ve olguları olması gerektiği gibi değerlendirir ve varoluşunu şekillendirir.

Varoluşu şekillendirme insanın kendisini varlığın içine salıvermesi; hakikati orada müşahade edebilmesiyle gerçekleşir. Bu çerçevede düşünme oluşa gelmenin özüne el atma; bir tür “varlık toprağını sabanla sürerek; orada saban izleri oluşturmak” anlamına gelir. Bu el atma varlığı ve onun hakikatini açığa çıkarmayı; çiçeklenme, parıldama, dinleme, söyleme şeklinde gerçekleşen tezahürü seslendirir. Bizler Heidegger’in ifadesiyle varlığın önümüzde uzanmasına izin verir ve onu kalbimize alırız. Dolayısıyla varlık olmakta olan değil; kalbimize aldığımız; önümüzde uzanmasına izin verdiğimiz; kalbimizde oluşturduğumuz olur.

Bir diğer açıdan düşünme -ile ikamet etmek, birlikte ikamet etmek ya da varolanlar arasında kendisini konumlandırmayı” seslendirir. İkamet etme esasen dünyada var olma tarzı, oluşa çıkma, yeryüzü, gökyüzü, ölümlüler ve tanrısal olanlar ortasında/huzurunda oturması hadisesidir. -İle ikamet etmede köprüler bu dört şeyin irtibatıyla kurulur. Var olma özsel olarak var olmanın ortasına “düşme”dir. “Düşünce düşlenir” ifadesi, düşünmenin esasen varolanlar arasına düşmek olduğunu seslendirir. Gerçekten bizler varlığın içinde bir varolan olarak yer, gök, ölümlüler ve Tanrı ile ilişkimizi, kendimizin durumunu ve değerini anlamak isteriz. Bu varoluşsal hadise bize ne ile var olduğumuzu söyler.

Düşünme diğer taraftan düşünme yine Heidegger’den hareketle teşekkür etme, müteşekkîr olmak anlamına gelir. Zira şükretmek varlığın özsel diyarına aittir. Bu manada düşünme, kendi doğasını ve özünü varlıkta tutmadır. Tutma, saklı tutma ya da depolama anlamında değil; düşünülecek şeyi himaye etme; emaneti yüklenmedir. Bu çerçevede şükretmek ya da bunu unutmamak, varlığın kendisine iyilik yaptığını hatırlama meselesidir. Unutmama/tezekkür, bana iyilik yapanı hatırlamadır. Bizim kültürümüzün ifadesiyle; “tezekkür, şükredip, nankörlük etmemektir.” (Bakara suresi 152. Ayet)

Düşünmenin varoluşsal bir hadise oluşu, onun ratio’dan ibaret olmadığı anlamına gelir. Hakikate dikkat eden düşünme, var olanda sadece rasyonel dayanak aramaz. Başka bir ifadeyle düşünme meselesini sadece akla endekslediğimizde, varlıkla irtibatımız sadece akıl üzerinden kurulmuş olur. Nietzsche, “çöl giderek büyüyor” ifadesiyle Batı toplumların düşünmenin anlamını ratio’ya has kılarak, onun yitirildiğini ilan eder. Nitekim Heidegger’in modern felsefeye eleştirilerinden en önemlisi “Karşımda duran şeyleri, eşyayı ister istemez

elimin altında, onu ele geçirebildiğim, tasarımılabildiğim, tasavvur ettiğim, kavramlarını çıkardığım ya da tabiri caizse karşımda resmini çizdiğim olarak düşünmemiz” olduğunu beyan eder. Oysa kökensel düşünmede hesaplanamayanın yavaş işaretlerine dikkat edilir; onda değiştirilemeyecek olanın önceden düşünülmemenin gelişi görülür. Bu çerçevede dindarlık birtakım ritüelleri “çokça” yapmak değil; hesaplanamayanı kabul etmek anlamında “uysallık”tır. Kelimenin etimolojisi de varlıkta ortaya çıkanı, tezahür eden uysallıkla kabul edebilmeye işaret eder. Bu kabulü anladığımız andan itibaren insanın Varlıkla ilişkisinin bir rıza ilişkisi olduğunu fark ederiz. Varlığın anlamını ortaya çıkarırken, varlığı kendi içinde yaşatabilmesi; olanı olduğu gibi kabul edebilmesidir uysallık. Bu çerçevede düşünme varlıkla hem hal olma, uysallaşma ve onun sesine itaat edebilme anlamına gelir.

Rumi, “İnsan, düşünmeden ibarettir.” der. Düşündüğümüz şeyler esasen bizi seslendirir. Neyi düşünüyorsa insan o dur. İnsanın kaygılarını, sorunlarını düşünmesi; onun varlık içindeki konumunu ve anlamını ortaya koyan, onun varlığı nasıl algıladığını gösteren hususlara işaret eder. Başka bir ifadeyle insan düşünme sayesinde, kendi anlamını ortaya çıkarır; kendisini gerçekleştirmeye çalışır. Bu hususu dil üzerinden anlamaya çalışırsak, “İnsan dili konuşur.” tersinden ifade edersek “Dil insana sahip olur.” Bunu düşünmeye uyguladığımızda, “İnsan düşünür.” Tersinden okuduğumuzda; “Düşüncelerim aslında varlıkta benim nasıl ikamet edeceğimi, nasıl bir şekilde var olacağımı gösterir.” Diğer taraftan düşünce, bilgisel anlamda bir şeye bir şey demenin ne anlama geldiğidir. Ona “isim verilmesi” veya “çağrılması” anlamına gelir. İnsan düşünme vasıtasıyla hem kendi anlamını hem de ne ile çağrılacağını/adlandırılacağını da ortaya koyar.

Tüm bunları hesaba kattığımızda düşünmeden kaçış varlıkla temastan kaçınmak, varoluşumuzu sınırlılığa ve yüzeyselliğe mahkum etmek anlamına gelir. Modern dönemde araçsal akıl/hesaplayıcı akıl pek çok düşünürün iddia ettiği gibi varlığın özüne temastan kaçınır. Zira nereden geldiği, ne yapacağı ve akıbetinin ne olacağı hususlarını göz önüne almayan/kökensiz özneler varlıkla özsel ilişkisini kapalı tutarlar. Oysa varlığın çağrısına yönelmemiz (Kültürümüzün diliyle şahitlik etmek) özümüzle, hissimizle, aklımızla, kalbimizle vs. hususlarla gerçekleştirebilir. Çünkü biz sadece aklımızla var olmayız, aksine bütün varlığımızla/halimizle var olabiliriz. Bu yüzden düşünmeyi sadece zihinsel bir hale tahsis etmek; insanın gönlünü, hissinin, kalbini ve kendisini varlığa açmasını görememektir. Oysa düşünme akli bir faaliyetten çok, insanın bütün varlığıyla, kalbiyle, varoluşuyla, varlıkla karşılaşma hadisesidir. Bu hadise “yalın doğruluklar elde ederek değil yaşayarak elde edilen bilgeliği temsil eder.”⁴

3. Kritik/Eleştirel Düşünme

İnsanın doğal olarak düşünen varlık olması onu doğal olarak iyi düşünen kişi yapmaz. Düşünme ile iyi düşünme arasındaki fark, yürüme ile dans etme arasındaki farka benzer. İlki doğal olarak öğrenilirken ikincisi çaba ve yetenek gerektirir. Eleştirel düşünme, bir üst düşünme becerisidir. Kanaatimizce eleştirel düşünme bilgelik erdeminden başka bir şey değildir. Böyle insanlar bilgi ve deneyimle desteklenmiş, akla dayanan ve pratiğe dökülebilen sağlam yargılarda bulunabilir.

⁴ Celal Türer, “İmkânlar Alanı Olarak Din: Dewey’in Din Felsefesi” *Ahlâktan Felsefeye Felsefeden Ahlâka*, Dergâh Yayınları, s. 348.

Eleştirel düşünme aktif öğrenmeye dayalı, pek çok unsuru, sözelimi çoklu zekâyı, yöntemli, mantıklı, rasyonel, problem çözme ve yaratıcı süreçleri içeren düşünmedir. Bununla beraber o, tek başına bunlardan birine indirgenemez. Eleştirel düşünme, sahip olduğumuz fikirleri hangi koşullarda elde ettiğimizi bize bildirerek, dönüşlü, değişmeye ve kendini düzeltmeye açık bir düşünmeye evrilir. Bu yüzden eleştirel düşünmede bilgi, beceri ve tutum ön plana çıkar. Bu hususlar, problemleri tanıma, malumat toplama, eldeki verileri yorumlama, problemlerin çözümü için uygun araçlar bulma, kanıt ve delilleri değerlendirme, önermeler arası mantıksal ilişkileri tanıma, sağlam sonuçlara varabilme, ulaşılan sonuçları sınama ve genelleme, mevcut görüşleri yeniden inşa edebilmedir. Eleştirel düşünme (hüsn-ü kuruntunun) karşıtı olduğu için, sadece var olan durumu eleştirip öylece bırakmak değil, çözümleri, alternatifleri ortaya koymak, örneklemektir. Eleştirel düşünme becerilerini kazanmış bir birey ile hiç edinmemiş ya da sınırlı düzeyde edinebilmiş bir bireyin bilgi içeriğine, örgütlenmesine, olaylara, kendisine bakışı ve değerlendirme biçimi arasında önemli farklılıklar olduğu kolayca görülebilir.

Pek çok düşünür eleştirel düşüncenin a) insan düşüncesi üzerindeki manipölasyonları önleyen zihinsel bir hijyen işlevi gördüğünü, b) bireysel ve toplumsal olarak güçlü olmanın zorunlu koşulu olduğunu, c) *bugün uygun biçimde seçilebilir, güvenilir bilginin güç haline gelmesini sağladığını*, d) rasyonellik, organizasyon vs ile başarısız sosyal kurumların yeniden yapılanmasını gerçekleştirdiğini, e) hoşgörü ve demokrasinin gelişmesine yardım ettiğini ifade eder. Bu faydaların gerçekleşmesinde eleştirel yöntem, genelde düşünme üstüne düşünmemizi sağlayan bir üst düşünme becerisi olarak tezahür eder. Genel manada eleştirel yöntem, filozofun tartışma zemini, uzmanlık alanı kabul edilse de o, bireysel değerlendirmelerin temelinde gerçekleşen; önerilen kanıt ve sonuçların farkındalığını, yani hangi zeminlerde geçerli ya da haklı olduğunu gösteren bir değerlendirme faaliyetidir. Bu çerçevede eleştirel yöntem, kendi düşünme süreçlerini hesaba katarak, hem kendisini sorgulama hem de dönüştürme imkânı kazandırır. Eleştirel yöntemin sürekli denetlenen ve kontrollü düşünme olması, onun kendi kendini düzeltmeye açık oluşuna işaret eder.

Bizim açımızdan bir tür keşfetme işi olan eleştirel düşünme, toy ve ezbere bir eleştiriden çok ötede bir faaliyet olarak, eyleme/yaşama sarraflığını hedefler. O, bedeli ödenmiş, içeriğinin hesabı ve muhasebesi deneyimle yapılmış; bazen küsurat niteliğinde hatalara yol açsa da en yüksek ve en olgun noktası kemâlât/insan-ı kâmil olan bir tavır ve zihniyeti temsil eder. Bu tavır ve zihniyet temelde özgürleştirici ve dönüştürücü işleviyle adalet, kardeşlik, paylaşım, merhamet gibi maneviyatın temel anlayışlarını yeniden oluşturacak bir işleve hizmet eder. Bu husus ise eleştirel düşünmenin insan-ı kâmil olma yolunda bir araç olduğunu her daim hatırlatır.

Eleştirel düşünme esasen kişiliğin bilgisel ve eylemsel inşasına işaret eden, olguları manalarıyla idrak ve bunlar hakkında hüküm verecek zihniyetin oluşması ile değerlerin hayata geçirilmesi sürecidir. Kişi öncelikle kesp ettiği zihniyet sayesinde varoluşu idrak edebilmek için bir perspektif, bir çerçeve oluşturur. Çünkü sadece bir çerçeve, bir perspektif içinden bakabilirsek sınırsız sayıdaki olgu ve olayları sınırlı imkânlarla kuşatmak ya da kavramamız mümkün olur; olgu ve olaylar bütünlüklü ve anlamlı hale gelirler. Kişi hazır bulduğu ya da oluşturduğu zihniyet ile yöneldiği olgu ve olayları anlamlandırır ve onlara karşı davranışlarını, tepkilerini oluşturur. Ancak zihniyet, birtakım inançların, kavramların ve temsillerin benimsenmesi ya da takip edilmesi olarak değil, her dem yenilenen bir süreç olarak anlaşılmalıdır. Bu noktada, düşüncenin eskiyi koruması ile yeniyi üretmesi arasındaki

diyalektiğin hatırlanması gerekir. Eğer fikri yeteneğimiz kavramları yeni durumlara göre anlamlandırabiliyor ve üretebiliyorsa, bu takdirde zihniyet geçmişi gelecek ile irtibatlandırabilir. Sözün özü, kişiliğin bilgisel inşası, zihin ve duygunun birlik ve bütünlük arz eden bir yapı haline gelmesi ve olgu ve olayları bütünlüklü bir şekilde anlamlandırabilmesidir.

Diğer taraftan eleştirel düşünme kişiliğin eylemsel inşasını, değerlerin yaşama pratiğinde incelikli bir biçimde tezahür etmesini sağlar. Hatırlanacağı gibi değer daima insanda tezahür eden bir eylem, bir yaşama durumu iken, başka varlıklarda, yani maddede, bitkide, hayvanda yoktur. Eylemle, değeri şimdi ve var olana dönüştürürüz ve bunun anlamı, insani ruhun yaratıcı etkisinin zamanda gösterilmesidir. Bu etkinin, an’da, yani şimdide geçmiş ile geleceğin birleştirilmesi aşikâr olmakla birlikte⁵ birleştirme, irade tarafından yapılır. Başlama ve bitirme arasındaki devam etme eylemi, iradenin istek tarafını, bitirme onun fiili tarafını meydana getirir. Böylelikle değerler eylemle yaşama alanına çıkar, belirir ve görünür hale gelir. Bundan dolayı değerler “şu” eylem diye gösterilir. Değerlerin tanımlanabilir değil gösterilebilir oluşu da bu yüzdendir.⁶ Eylem vasıtasıyla hem değer alanı hem de kişilik alanı genişler. Öyle ki en geniş değerler en büyük kişiliklerde görünür hale gelir.

4. Sonuç

Bilgeliğin bilgisini esas alan KAD, her yönüyle dengeli ve ölçülü kişiliklerin inşasını kurmayı hedefler. Kişilik, esasen kendisi olmanın sürekli bir kabulü veya reddi olduğu için⁷ kişi bütün eylemlerinde ahenk oluşturmali ve böylelikle varoluşunun merkezini inşa etmelidir. Bu merkez, kadim dünyada “kalp”, modern dünyada “süper ego” diye bilinen bir işleyişe tekabül eder. Gerçekten kadim dünyada kalp irfani bilginin kaynağı; olgu ve olayları deruni bir biçimde anlama, sezme ve kavrama merkezi olarak bilinirdi. Bu kavrayışın ilim zemininde geliştiği, terbiye ve te’dip ile derinleşerek hakikat karşısında bir duruşa dönüştüğü kabul edilirdi.⁸ İrfânın özüksendiği bu ontolojide kâl ile hâl birleşir; ahlaki duyarlılık ekseninde bir yaşama bilgeliği, bütünlük arayışı⁹ tezahür ederdi.¹⁰

Bugün yukarıda tasvir edilmeye çalışılan durumu yeniden üretmek, çağın şartları içerisinde “irfanı” eksen alan ahlaki hayatlar üretmek, öncelikle yaşadığımız hayatların ağırlığından, çağın ağ ve bağlarından kurtulup yeni yollar açmakla mümkündür. Bu noktada bireylerin kendi hayatlarında yansıyan ilim/bilgi ve irfanın/eylemenin kamusal alanda da çeşitli organizasyonlarla yaşantı/hikmet haline dönüştürülmesi gerekecektir. Bu şekilde oluşturulan hayat tarzlarının tüm insanlığa örnek olması ve yol göstermesi umulur.

⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Bilgi ve Değer*, Aytemiz Yayınları, Ankara, tarihsiz, s. 239-240.

⁶ Hakan Poyraz, “Ahlak Dili Üzerine Felsefe”, *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*, ed. R. Kaymakcan-M. Uyanık, DEM Yayınları, İstanbul, 2007, s. 16.

⁷ Hilmi Ziya Ülken, *Ahlak*, s. 208.

⁸ Celal Türer, “Ahlaktan Eğitime: Yine Ahlâk” *Ahlaktan Felsefeye Felsefeden Ahlâka*, Dergâh Yayınları, 2017, s. 105-106.

⁹ Bkz. Kenan Gursoy, *Etik ve Tasavvuf*, Sufi Kitap, İstanbul 2008, s. 15-54; Celal Türer, “Ahlaktan Eğitime: Yine Ahlâk” *Ahlaktan Felsefeye Felsefeden Ahlâka*, Dergâh Yayınları, s. 105.

¹⁰ Veli Urhan, *İnsanın ve Tann’nın Kişiliği: Bilinçlerarası İlişki*, Ankara Okulu Yayınları, 2002, s. 33; Celal Türer, “Ahlaktan Eğitime: Yine Ahlâk”, *Ahlaktan Felsefeye Felsefeden Ahlâka*, Dergâh Yayınları, 2017, s. 105.

Kaynakça

- [1] A. Kamil Cihan, *Düşünme, Konuşma ve Söz Üzerine*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- [2] Celal Türer, “Ahlâktan Eğitime: Yine Ahlâk” *Ahlâktan Felsefeye Felsefeden Ahlâka*, Dergâh Yayınları, 2017.
- [3] Hakan Poyraz, “Ahlak Dili Üzerine Felsefe”, *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*, ed. R. Kaymakcan-M. Uyanık, DEM Yayınları, İstanbul, 2007.
- [4] Hilmi Ziya Ülken, *Bilgi ve Değer*, Aytemiz Yayınları, Ankara, tarihsiz.
- [5] Kenan Gursoy, *Etik ve Tasavvuf*, Sufi Kitap, İstanbul 2008.
- [6] Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan Öktem, Agora Kitaplığı, 2008.
- [7] Veli Urhan, *İnsanın ve Tanrı'nın Kişiliği: Bilinçlerarası İlişki*, Ankara Okulu Yayınları, 2002.

Nitel Araştırmalar ve Düşünümsellik: Bir Kritik Analitik Düşünme Pratiği

Dr. Merih B Fidan, Lecturer.
University of Leicester. Leicester, UK

Özet

Bu makalede öncelikle temel araştırma paradigmaları ve nicel (kantitatif) araştırmalardan kısaca bahsedilecek, sonra akademik alanda ve ilgili sektörlerde kullanımı yaygınlaşan nitel araştırmalar ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Ek olarak, nitel araştırmaların eleştirel ve analitik düşünmeyle olan ilişkisi ve son olarak nitel araştırmaların ayırdedici özelliklerinden birisi olan düşünümsellik detaylandırılacaktır.

Nitel araştırmaların hangi mantık ve yöntemlerle yürütüleceğine dair kılavuz bilgiler, güvenilirlik ve geçerlik ayrıntılarıyla verilecektir. Araştırmacılar, potansiyel önyargılarını dikkatlerini kendilerine yöneltmek ve araştırma konularına tarihsel ve bağlamsal bir boyut kazandırarak dengelenmeye çalışır. Bu anlamda Düşünümsellik nitel araştırmaların en önemli kalite göstergelerinden birisini oluşturur.

Nitel araştırmalar, elde edilen verilerin derinlemesine ve geniş açılardan analiz edilmelerine olanak sağlar. Dolayısıyla karar vericilerin ve politika yapıcılarının ilgili araştırma sonuçlarını, alacakları kararlara ve uygulamalara yansıtılabilmeleri için araştırmacıların subjektif eğilimlerini mümkün olan objektif yollarla dengelemeleri ve bu süreci çalışma raporlarına sistematik bir şekilde yansıtılabilmeleri gerekir. Bu da araştırmacıların genişletilmiş entellektüel ve araştırma becerilerine ihtiyaçları olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Nitel araştırma, düşünümsellik, kritik analitik düşünme

Abstract

In this article, firstly, basic research paradigms and quantitative research will be briefly mentioned, then qualitative research, which have been widely utilized in academia and relevant sectors, will be detailed. In addition, the relationship between qualitative research and critical and analytical thinking, and finally reflexivity that is one of the distinguishing aspects of qualitative research will be explained.

The information on what kind of reasons and methods will be used when undertaken qualitative research, and also information on reliability and validity will be provided. Researchers aim to balance their biases by focusing on their own thinking and by providing historical and contextual dimensions to their chosen topic. Therefore, reflexivity establishes one of most important indications towards the quality of qualitative research.

Qualitative research facilitates further exploration of the data obtained. Therefore, for the decision holders and policy makers to be able to apply the results of research to their decisions and implementations, researchers must balance their subjective tendencies through all possible objective means, and they should be able to systematically reflect these processes on their reports. So, this would mean that researchers would need extended intellectual and research skills.

Key words: Qualitative research, reflexivity, critical analytical thinking

Bilimsel Araştırmalarda Temel Paradigmalar

Paradigmalar en genel anlamda bilim felsefesi demektir (Glesne, 2011). Bir araştırma paradigması, bilim insanları arasında problemlerin ne şekilde anlaşılacağı ve çözümleneceği konusunda gelişen ortak kabul ve inançlar seti olarak da kabul edilir (Kuhn, 1962). Paradigmalar hayatı anlama, okuma ve olguları ortaya koyma şekilleri açısından farklılaşırlar. Tüm araştırmalar temelde belli bir düşünce sistematığı üzerine oturur. Guba (1990), paradigmaları, gerçekliğin anlaşılma biçimine (ontoloji), bilginin nasıl öğrenildiğine (epistemoloji) ve bilginin ortaya çıkarılma şekline (metodoloji) göre üçe ayırmıştır. En temel paradigmalar ya da bilimsel bakış çerçeveleri şunlardır:

Pozitivist Anlayış

Pozitivist paradigma, sosyal dünyayı gözlenebilen ve ölçülebilen bir varlık olarak algılar. Bu varlığın düzenli olduğunu varsaydığı için onu deneyle görmek ve ölçmek ister. Bu anlamda pozitizim, modernist düşüncenin de başlangıç noktasıdır (Cankurtaran, 2016).

Pozitivizm, bilgiyi anlama (epistemolojik) açısından bilginin nesnellğine vurgu yapar. Sonuçlara indirgemeci bir şekilde varır. Varoluşçuluk (ontolojik) açıdan ise bizim dışımızda bir gerçeklik olduğunu ve nesnel gerçekliğin nesnel koşullarda deneyimlenmesi gerektiğini savunur. Pozitivist paradigmaya göre, insanların kendileri dışındaki bağımsız, nesnel ve sosyal dünya doğa bilimlerinin yöntemleri kullanılarak ölçülebilir, ve toplanan veriler aracılığıyla neden-sonuç ilişkileri belirlenebilir.

Bu gelenek, deneysel ve alan tarama çalışmalarını kullanan sayısal (nicel) araştırmaları salık verir, analiz ve raporlamalarında ise daha çok istatistik bilgilerini kullanır.

Yorumlamacı Anlayış (Interpretative)

Bu geleneğin ontolojik bakışı gerçeğin sosyal ortamlarda yaratıldığı, karmaşık olduğu ve sürekli değiştiği şeklindedir. Pozitivist yaklaşımın öngördüğü düzenli ve ölçülebilir sosyal olgular ortaya çıkmamakla beraber toplumlar da öngörülen şekilde ilerlemezler (Cankurtaran, 2016). İşte bu boşluk bilimsel alanda yeni araştırma yaklaşımlarının ortaya çıkmasına yolaçmıştır. Bu eleştirel ve keşfedici araştırma yaklaşımı, araştırılan konulara dışarıdan değil de içeriden bakılması gerektiğini ve herkes için tek bir doğrunun olmayacağını vurgular. Gerçeğin bireylerin görebildiğinden ve algılayabildiğinden daha karmaşık bir yapıda olduğunu ve bu nedenle birey tarafından oluşturulduğunu söylerler. Bu paradigmanın öncü yaklaşımlarından Sosyal Yapılandırmacılık (Social Constructionism) bu olguyu şöyle açıklar: ‘Bir tür bilgi olarak bilim hem dünyayı yaratır hem de onu tarif eder (Banister, 1994, sf. 9).

Bu paradigma bilginin bir kültür ürünü olduğunu ve dilin bilgi oluşumunda önemli bir araç olduğunu, dolayısıyla gerçekliğin ve ihtiyaçların ancak ve ancak yorumlanabileceğini savunur. Kısacası nesnel bir gerçeklik yoktur, bundan dolayı objektif bir şekilde ölçülemezler. Sosyal dünyaya ait olgular ancak olguların ortaya çıktığı bağlamların anlaşılmasıyla mümkündür. Dolayısıyla hem araştırmacının hem de öznenin değiştiği kabul edilir ve beklenir (Cankurtaran, 2016).

Nitel (tanıtsal) araştırmalar genellikle Fenomenoloji ve Hermenötik, Kritik İnceleme ve Feminizm bakışaılılarıyla olayları anlarlar. Veri toplama ve analiz yöntemlerinde ise Etnografi, Gömölü Teori, Aksiyon Araştırma ve Söylem Analizi kullanılır.

Faydacılık / Pragmatist Yaklaşım

Bu üçüncü akım gerçekliğin sürekli değiştiği, tartışıldığı, müzakere edildiği ve yorumlandığı inancına dayanır. Bu paradigmaya göre en iyi metod çözüm getiren metoddur. Olay ve konularda anlam örüntülerini ararlar ve temel amaçları değişim yaratmaktır.

Bu yaklaşımın kullandığı araştırma metodları son zamanlarda popölerliği artan Karma (mixed methods) Araştırma yöntemlerini, Aksiyon Araştırma ve Desen Oryantasyonlu araştırmaları içermektedir.

Temel Araştırma Yöntemleri

Bu bölümde temel araştırma metodları incelenecek; nicel araştırmalar kısaca, nitel araştırmalar ise detaylı bir şekilde verilecektir.

Nicel (Sayısal) Araştırmalar

Tek bir ölçülebilen gerçekliğin varlığını savunur. Biyoloji, kimya, fizik, mühendislik gibi doğa bilimleri alanlarında yapılan araştırmalar gözlem ve ölçmeye dayanır. Dolayısıyla, nicel araştırma yöntemlerinin üstün bir tarafı objektif olmalarıdır (Akman, 2014). Bilimsel yaklaşımları ise şu varsayımlara dayanır:

- Doğa düzenlidir ve onu öğrenebiliriz.
- Bütün doğa olgularının doğal nedenleri vardır.
- Hiçbir şey kendi kendine veri değildir.
- Bilgi, deneyim birikiminden gelir.

Ne kadar? Hangi miktarda? Ne kadar sık? Ne kadar yaygın? vb. gibi sorular sorar, sorun hakkında bir yargıya ulaşabilmek için sınırlı sayıda değişkenle çalışır, değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koyar ve sorunu çözümleyerek genelleme yapmak ister.

Nedensel karşılaştırmalar ve korelasyon çalışmaları sıkça başvurulan analiz teknikleri olup indirgemeci bir şekilde sonuçlara varılır. Nicel araştırma yöntemlerinde, araştırılan konuya ilişkin, evreni temsil edecek örneklemden sayısal sonuçlar elde edilir. Konu hakkında yoğun bir analiz yerine, kısmen genel ve sayısal verilerle çalışan nicel araştırmalarda sayısal temsiliyet önemlidir, araştırma evrenini temsil edecek örneklemin hatasız tespit edilmesi ve bu örnekleme doğru soruların sorulması önemlidir (Akman, 2014). Araştırmacının asıl amacı veriler ışığında ileriye yönelik tahminde bulunmaktır (Cankurtaran, 2016).

Nicel Araştırmaların Avantajları:

- Genelleştirilebilir sonuçlar üretilir.
- Farklı gruplar arasında karşılaştırma yapabilir.
- Teorilerin doğruluk derecesi tespit edilebilir.
- Belirli bir yapı içindeki ilişkilerin incelenmesine yarar (Akman, 2014; sf. 12).

Nicel Araştırmaların Sınırlılıkları:

- Mükemmel örnekleme edinme güçlüğü
- Yeteri sayıda veri toplayamama
- Mükemmel ölçüm şartlarının sağlanamaması
- Ölçme aracının önyargı içermesi
- Model dışındaki veriler ile ilgilenmemesi

En yaygın niceliksel araştırma modelleri Deneysel Model, Betimsel Model, Bağıtısal Model, Nedensel-Karşılaştırma Modeli'dir (Akman, 2014; s.11)

Nitel (Kalitatif) Araştırma Nedir?

En yalın haliyle, bir konu hakkında daha fazla bilgi edinmek ya da mevcut bilgiyi güçlendirmek demektir ve bu anlamda yeni bir gelenek de değildir. Benzer anlayışla çalışan etnografi ve aksiyon araştırmaları sosyoloji ve antropolojide uzun yıllardır kullanılagelmiştir (Banister, 1994). Strauss ve Corbin (1990) nitelik araştırmayı istatistiksel yöntemler kullanmaksızın sonuçlara ulaşan araştırmalar olarak tanımlar.

Nitel araştırma nesnelerle bunların ortaya çıktıkları temsiller arasındaki boşluğu sonsuza dek dolduracağı iddiasını yapmak yerine yorumlayıcı bir duruş ve pratikle problemin üzerinde çalışır, problemin karşısında durarak değil de bizzat onunla çalışır (Banister, 1994).

Nitel araştırmalar karmaşık ve katmanlı sosyal, kişisel ve ilişkisel bir dünyanın varlığını kabul eder ve bunun nasıl oluşturulduğunu anlamaya çalışır (McLeod, 2001). Yani kurgulanmış bir dünya varsayar. Kurgulanmış dünya ile ilgili olarak John McLeod, bilme ve bilgi arasındaki farka dikkat çeker. İnsanlar dünyayı hikayeler, sohbetler, eylemler, anlam sistemleri, hafıza, ritüeller ve kurumlar aracılığıyla anlar ve anlamlandırır. Fakat burada önemli bir paradoks var ki o da insanların dünyayı zaten biliyor olmasıdır (Ossorio, 1985). İnsanlar bir olay ya da deneyime tepki olarak sağduyularını kullanarak cevap verebilir ve açıklama getirebilirler. Öyleyse insanlar bunları neden araştırmaya ihtiyaç duyarlar?

Nitel araştırmalar sosyal, ruhsal ve hatta fiziksel dünyaya ait olguları dikkatli bir şekilde ve yakından mercek altına alır, incelenen dünyaya ait yeni anlam haritaları sağlayan resmi söylemler ya da kavramsal çerçeveler üretir. Dolayısıyla sosyal dünyayı öğrenme ve sosyal dünyanın baskılarına uyum sağlama ve o dünyanın talepleri üzerine çalışan kişilerin işlerine yarayacak önemli bilgiler üretirler. Nitel araştırmalar incelenen olguların ortaya çıktığı mahalleler, okullar ve klinikler gibi 'açık sistemlerin' de derinden irdelenmesine olanak verir (Willig, 2001). Ayrıca sosyal hareketleri, kurumsal işleyişleri, milletler arasındaki etkileşimleri dahi incelerler (Strauss & Corbin, 1990).

Düşünme süreçleri, anlam haritaları, tercihler ve ritüeller, katılımcıların fikirlerini, inançlarını, tercihlerini yüzyüze ve genelde yarı-yapılandırılmış görüşme teknikleri aracılığıyla öğrenilir ve toplanan verilerde ortaya çıkan açık ya da kapalı ilişki örüntülerinin ortaya konulması beklenir (Patton, 1990).

Nitel araştırmalarda yüzyüze görüşme, transkript analizleri ve makale yazımı gibi hayli yorucu ve zaman alıcı işler yapılır, ve bu girişimlerin en önemli sebeplerinden birisi Bilme (knowing) ya da anlama isteği diğeri ise Bilen (knower) olmaktır. Başkaları (others) hakkında bilgi, olgular (phenomena) hakkında bilgi ve düşünömselliğe dayalı (düşünömsellik) bilgi üretilir. Bunu

yaparken, Miles & Huberman (1994)'ın belirttiği gibi, araştırmacı araştırma sürecinin bizzat aktif bir parçası olur.

Nitel araştırmalar ‘doğal ortama duyarlık’, ‘araştırmacının katılımcı rolü’, ‘konulara bütüncül yaklaşımı’, ‘algıların ortaya konmasına izin vermesi’, ve ‘araştırma deseninde esneklik’ gibi özelliklerle ön plana çıkar. Bu çalışmalar subjektiftir, sonuçlara özelden genele giderek varır (Tümevarım) (Patton, 1990). Raporlar daha esnek yazılır, bireysel anlama ve anlam yapılarına odaklanılır. Araştırmanın kalitesi araştırmacının kapasitesine bağlı olarak değişebilir.

Nitel Araştırmaların Avantajları:

- Özel durumun “gerçekliğini” yansıtır.
- Sonuçlarla kuram üretilmesi kolaydır.
- Farklı faktörlerin anlaşılmasını sağlar.
- Araştırma sonuçlarının uygulanabilirliği daha yüksektir (Akman, 2014)
- Düşünümselliği (sistemik öz-yansıma) bir kalite kontrol aracı olarak teşvik eder. Düşünümsellik, araştırmacının araştırma süreci boyunca kendisinden kaynaklanabilecek ilgili etkileri farkedip analizlere entegre edebilmesidir (Ayrıntı için ilgili başlığı okuyunuz).

Bu sebeplerden dolayı nitel araştırmalarda, yapılacak araştırmanın nasıl bir bilgi üreteceğini bilebilmek önemlidir.

Sınırlılıkları:

- Deneklerin yaşadıkları deneyimleri olduğu şekliyle ifade etmeleri zordur.
- Verilerin analizinde bireylerin sahip oldukları, önyargı da yer alır.
- Araştırmacının etkisi fazlasıyla görülür (Akman, 2014; Fidan, 2017)

Nitel ve nitel araştırmalar arasındaki farklı anlama şekilleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir (McLeod, Elliott ve Wheeler, 2010, sf. 117).¹

Nitel/ Kalitatif Yaklaşımlar	Nitel/ Kantitatif Yaklaşımlar
Bütüncül	İndirgemeci
Anlam çıkarıcı	Değişkenlerin ölçümü
Hassas, doğru tanımlamalar	İstatistiksel teknikler
Bizzat insanların kullandığı kategorileri arar	Araştırmacının kendi kategorilerini dikte eder
Tümevarımsal	Tümdengelimsel
Deneyimsel, keşfedici	Teori test etme
Biricikliği arar	Geçerliği ve güvenilirliği arar
Yanılsamayı azaltmayı hedefler.	Hatayı azaltmayı hedefler
Öz-düşünümsellik (Self-reflexivity)	Diğerine yönelmiş

¹ Çeviren: Merih B Fidan

Bir araç olarak araştırmacı	Araçlar olarak teknikler
Karşılıklı bilgi sağlayıcılık	Araştırma denekleri
Sonuçlarda uzlaşma aranır	Sonuçlar araştırmacı tarafından karar verilir.
Araştırma deseni sürekli evrilir	Başlangıçta katı araştırma deseni

Nitel Araştırma Nasıl Yapılır?

Nitel araştırmaların yeni araştırmacılar tarafından nicel araştırmalara göre göreceli daha zor olarak algılanmalarının en önemli sebebi önceden belirlenmiş sıkı bir protokolünün olmamasıdır. Fakat iyi bir nitel araştırma esasında önceden çok iyi bir şekilde tasarlanmış bir sürecin sonucunda ortaya çıkar. En az nicel araştırma kadar hazırlık ve ondan daha fazla analiz becerileri gerektirir çünkü nitel araştırmaların analitik veri yorumları zamandan ve şartlardan doğrudan etkilenir. Bu anlamda nitel araştırmalar bir kişisel uğraş, felsefi ve yöntemsel bir baş kaldırı, kanıksanmış varsayımlarla ve belli bir kavrayış noktasına gelme konusunda verilmiş bir mücadeledir.

McLeod, Elliott ve Wheeler (2010, s.120) nitel araştırma yürütülmesi durumunda aşağıdaki düzenin takib edilmesini önerir ²:

1. Bir konu seçin
2. Konuya ilişkin bilgi ve farkındalığınızı arttırın
3. Araştırma sorusu geliştirin
4. Kişisel araştırma günlüğü tutun
5. Metod konusunda bilgi edinin
6. Bir yaklaşım seçin
7. Veri toplama ve analiz için bir teknik seçin
8. Araştırma planınızı şekillendirin.
9. Olguya odaklaşın
10. Araştırma metinlerini toplayın
11. Analiz metodunu yeniden gözden geçirin
12. Araştırma metnini belli noktalarda yoğunlaştırın
13. Etraflıca ve her noktasını dikkate alacak şekilde analizini yapın
14. Kontrolleri yapın: süregelen karşılaştırmalar, tipik olmayan durumları arayın.
15. Yazın
16. Yorumlayın/ Teorileştirin

Kaliteli yargılama için gerekli olan ölçütler nitel araştırmanın amaçlarına göre değişir. İnanırlık ve güvenilirlik, özneliliğin ayırdedici olduğu bu çalışma türlerinde araştırmacının kalitesiyle yakından ilişkilidir. Ve araştırmanın güvenilirliği için maalesef belirli bir reçete yoktur. Araştırmacının bilgi ve tecrübesi, etkisi altında kaldığı düşünceler, kültür ve kurumlar, yaratıcılık kapasitesi, yazı ve dil becerileri ve yine en önemlisi zaafı önemli faktörlerdendir. Buna ek olarak araştırmanın inanırlığı ve güvenilirliği gözlenenlerin ve katılımcıların tepkileri, alandaki değişimler, fiziksel şartlar, aktarılan fon, ayrılan zaman, ve kurumsal destek de niteliksel araştırmaların güvenilirlik ve geçerliliklerini etkiler. ³

² Çeviren: Merih B Fidan

³ Michael Quinn Patton (1990)' dan çeviren Ümran Mutlugün (2017). <https://www.youtube.com/watch?v=w0B2sLE8pJw>.

Kalite Kontrol: Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırma dünyasının ileri gelen yazarları, özellikle nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliğin araştırmacıya bağlı olduğu ve araştırmacıda bittiğinin altını çizerek, Willig (2001) geçerliği bir araştırmanın tanımlamak, ölçmek ya da açıklamak istediği şeyi tarif etme, ölçme veya açıklama derecesi olarak tarif eder (s.16). Nitel araştırmaların nicel çalışmalara göre geçerlik ve güvenilirlik ölçümleri daha zordur. Bunun sebeplerinden birisi nitel araştırmalarda yalnızca kelime ve kavramların karşılaştırılıyor olmasıdır (McLeod, 2001). Nitel araştırmalardaki temel kriterler, seçilen metodun açık bir şekilde anlatılması, yeterli kanıtın sunulması, ekipten ya da ilgili kişilere kontrolleri yaptırma, yeni fikirlere açık araştırmacının yapacağı üçlü yöntemi kullanma ya da sonuçları karşılaştırmaktır (McLeod, 2001, s.184).

Willig (2001) geçerlik için üç aşamalı kılavuz önermiştir. Buna göre:

- Araştırmaya katılanlar gerektiğinde araştırmacının konu hakkındaki varsayımlarını eleştirme ya da sorgulama konusunda özgür bırakılabilirler.
- Verileri gerçek yaşam koşullarında toplamalılar, bu şekilde ekolojik ve dış geçerliği artırabilirler.
- Araştırma boyunca araştırmacı, rolleri konusunda sürekli öz-yansıtımlı düşünme (düşünümsellik) yapmalıdırlar (Fidan, 2017’de geçiyor).

Araştırmaların kalite kontrollerinde diğer önemli araç ise bulguların güvenilirliğidir. Fakat burada nitel araştırmaların öznelliği tartışma konusu olmaktadır. Bu alanda önemli çalışmalara imza atan araştırmacı ve teorisyenler bu konunun sistematik ve şeffaf yöntemlerle sağlama alınabileceğini ve araştırmacı etkisinin yadsınmaması gereken, bilakis araştırmanın gücünü pozitif bir şekilde etkileyen bir süreç olduğunu belirtmişlerdir. Araştırma süreci boyunca takınılacak şeffaf ve sistematik yaklaşım aşağıdaki soruları ve bunlara verilecek dürüst ve profesyonel cevapları içermektedir:

- Araştırma neden ve nasıl yapılacaktır?
- Katılımcılar nasıl ve nereden seçilecek?
- Veriler ne şekilde ve ne kadar sürede toplanacaktır?
- Mümkünse açık olmayan ve anlaşılmayan noktalar katılımcılarla açıklığa kavuşturulmalıdır.
- Bunun için gerekirse bir ön/ pilot çalışma yapılabilir.
- Mülakatların transkriptleri mutlaka oluşturulmalıdır.
- Çok iyi kayıtlar tutarak bütün metodolojik süreç yakından takip edilebilmeli.
- Ortaya çıkmakta olan bulgular ilgili kişilerle paylaşılmalı, ki bu kişiler meslektaşlar, konudan anlayan diğer insanlar olabilir.
- Araştırma danışmanı ile düzenli görüşmelerde bulunmalı ve bulguları ister sözlü ister yazılı bir şekilde ilgili sektörlerle ve akademi ile paylaşılmalı.

Nitel araştırmalarda en temel hedef araştırmaya katılan kişilerin tecrübeleri konusunda dürüst, detaylı, bütüncül ve orjinal tarifler ve açıklamalar ortaya koyabilmektir. Pek çok yazara göre iyi bir şekilde yönetilmiş bir nitel araştırma katılımcılara yeni içgörü kazandırır ve onları güçlendirir (Kvale, 1996)

Bütün bunları yaparken nitel araştırmacının olmazsa olmazı ve en ayırtedici kalite yargılama kriterlerinden birisi olan Öz-yansıtma ya da öz-düşünümsellik dediğimiz aktif bir süreci yaşıyor olmasıdır.

Öz-Düşünümsellik (Self-Reflexivity) ve Eleştirel Düşünme

Son zamanlarda kullanım alanları oldukça yagınlaşan nitel araştırmalar pek çok soruyu beraberinde tetiklemiş ve cevapları çok farklı şekillerde aranmıştır. Objektif olma gibi bir iddiası yoktur, objektiflikle subjektiflik arasındaki çizgi üzerinde ve objektif olana en yakın açıklamayı yapmada araştırmacıyı esas aktör olarak görür (Parker, 1994). Sayısal araştırmalarda araştırmacı bir anlamda pasif bir ajandır. Burada ise aktif hatta başroldedir. Bu zorlu süreçte araştırmacı katılımcılarla, onların dünyalarını anlamak için çok anlamlı bir ilişki içerisine girer, positivist anlayışın öngördüğü şeklide araştırmacının öznelliğini, tutkusunu, tercihlerini ve değer yargılarını baskılamaz (McLeod, 2001). Parker (1994) çoğu psikoloji çalışmalarında yapılan nötr olduğu şeklindeki açıklamaların samimi olmadığını savunur. McLeod (2000) insan bilimi'ni çalışan bir nitel araştırmacı bilinmeyenler dünyasına girdiğinde, kritik yansıtma/düşünümsellik alanına da girmiş olur der. Buradan belirsizlik, çelişki, şeylerin bilinmezliği ve ben ile diğeri arasındaki sınırın kaybolması gibi duygular ortaya çıkabilir ve bu yazıya ve okuyucuya aktarılır. Ortak dilin kullanıldığı dünyaya, ortak tarihsel anlayışın olduğu ortak anlayışlar dünyasına giren araştırmacı kişisel duruşunu, öznelliğini tarihsel bir bilinçle kritik eder (Gergen ve Gergen, 1991). Bunlar geleneksel ve standart araştırma prosedürlerinde yoktur ve olmaması gerektiği düşünülen şeylerdir.

Düşünümsellik 'geriye doğru eğrilme' kapasitesi veyahutta kişinin farkındalığını kendi üzerine çevirme becerisi olarak tanımlanır (McLeod, 2001; sf. 195; Lawson, 1985).

*'İnsanların kendi iletişimlerini aralarında tartışabilmesi ve gerekli yansıtmayı yapabilmesi reflexivity ile ilgilidir...'*⁴

*'Öz-düşünümsellik kendine dönen düşünce, kendisini ele alan, kendi edimlerini yorumlayabilen düşünce demektir.'*⁵

Her ne kadar psikoloji alanında tartışılmakta olan önemli bir kavram iken, McLeod bu konunun danışmanlık ve psikoterapi alanında ayrıca özel bir öneminin olduğunu belirtiyor. Çünkü terapilerde temel aktivite olarak öz-yansıtma teşvik edilir. Hem hakim söylemleri ortaya koyar hem de yenilerini yaratır. Bu anlamda iyi bir nitel araştırma keşfedici ve eleştireldir. Durumun hassasiyetini ve ciddiyetini ortaya koyma bakımından McLeod, Elliott ve Wheeler (2010, s.117) niteliksel araştırmalarda bilhassa üzerinde durulması gereken kritik konuları şöyle sıralarlar:

- Birden fazla yöntemi ve tekniği ustalıkla ve esnek bir şekilde kullanacak olan '**araştırmacı**'
- Katılımcıların sesini tarafsız ve adil bir şekilde duyurabilme anlamında '**temsil krizi**'
- En iyisini yakalama ve güvenilirlik açısından '**geçerlik**'
- Araştırmacının öznelliği ve sürecin bir parçası olma anlamında '**refleksivitesi /düşünümselliği**'

⁴ <https://eksisozluk.com/reflexivity--491033>. En son erişim: 24.02.2018

⁵ <https://eksisozluk.com/ozdusunum--3859936>. En son erişim: 24.02.2018

Dolayısıyla yansıtma ve düşünömsellik açısından eleştirel bakış açısı kaçınılmazdır. McLeod, Elliott ve Wheeler (2010) araştırmacıların kendi önyargı, beklenti ve deneyimlerini araştırma süreci boyunca yansıtmaalarının önemli olduğunu, bunun en etkin şekilde nasıl yapılacağını, okuyucuya nasıl aktarılacağını, farklı nitel araştırma yaklaşımlarının araştırmacıyı düşünömsellik açısından nasıl bir pozisyona çekeceğinin bilinmesi ve tartışılmasını gerektiğini vurgulamışlardır (s. 135).

McLeod (2003) nitel araştırmalarda düşünömsellikle ilgili üç ilkedenden bahseder:

- Düşünömsellik, araştırmanın ahlaki boyutlarına ilişkin farkındalık gerektirir.
- Ortaya konulan ya da üretilen metnin geçirdiği sürece ilişkin zihinsel çaba gerekir.
- Elde edilen bulguların başkalarıyla paylaşımı ve yazımı için yeni yeni yaklaşımlara kapı açar (s.196).

McLeod (2000) nitel araştırmalarla dil ve kültür arasındaki karşılıklılığı ortaya koyarak şunu ifade eder:

‘Belli bir kültürden geliyor olmak ve belli bir dili kullanmaktan kaynaklanan ön-anlamalarımız ya da ön-yargılarımızdan hiçbir zaman bağımsız olamayız. Bundan dolayı, nitel araştırmacılar incelemeye aldıkları konuları tarihsel ve kültürel perspektife oturtarak, yorumsamacı yaklaşımla çalışır.’ (s.56).

Frank (1992) düşünömselliğın inkarını ‘uzakta durmanın meşruiyeti’ olarak görür ve bir kanser çalışmasında hastaların gerçek insanlar olarak temsil edilmediklerinden, seslerinin duyurulmasına izin verilmediğinden ve olgudan kopuk uzak bir dille hastaları tanımlandıklarından bahseder. McLeod (2001) düşünömselliğın inkarının ‘mesafeli dil’ kullanımına yolaçacağını belirtir. Elbetteki böyle bir yaklaşım analizlerin ve bulguların empatiden uzak bir duruş ve dille yorumlanmasına ve raporlanmasına yolaçacaktır. Bu da nitel araştırmanın kalitesini düşüren önemli bir etmen olacaktır.

Eleştirel Ve Analitik Düşünmenin Nitel Araştırmalara Olan Katkısı

Eleştirel ve analitik düşünme, yaratıcı düşünmek demektir ve bu nitel araştırmacı için bir kalite zorunluluğudur. Çünkü elde edilen bulguların, konunun dışına çıkmadan, konuyla ilgili tüm boyutlarıyla tartışılması gerekir. Araştırmacı bu bağlantıları zihninde olduğu kadar verilerinde de görebilmelidir. Bir nitel araştırmacı yaratıcı, uyanık, sevgi dolu, pozitif, farklılıkları zihninde ve kalbinde barındırabilen, en temel motivasyonunun faydalı olmak olduğu, açık platformlarda tartışabilen, farklı fikir ve duruşları analiz ve sentez edebilen, kararını verdiğinde ise bunu başkalarına anlatabilen/aktarabilen kişidir.

Bu anlamda düşünömselliği iyi yapabilmek için eleştirel düşünme becerileri önem arz etmektedir. Eleştirel düşünme becerilerini geliştirmiş bir araştırmacı, konusuna hem tutkuyla hem de kuşkuyla yaklaşır; bu da onun farklı bakış açılarından beslenmesini kolaylaştırır. Araştırmasına başlamadan önce şu soruları kendisine sormalı ve cevaplarını araştırmalıdır:

- Hayata dair bakış açım nedir?
- Bu araştırma ile neyi başarmaya çalışıyorum?
- Araştırma konusunun (kurum ve öğretim üyesi/danışman seçtiyse) arka plandaki sebebi ne olabilir?

- Kurumuma, kendime ve toplumuma nasıl katkıda bulunabilirim?
- Araştırmamın sosyal, ahlaki, politik ve mali boyutu neler olacaktır?
- Etkileri nasıl olacak, bundan kim ve kimler faydalanacak?
- Hangi kavramlarla kendimi, araştırmayı ve bulgularımı ifade etmeliyim?
- Hangi önyargı, deneyim ve tercihlerimle bu araştırmaya giriyorum?
- Kendimi mercek altına almamın araştırma açısından ne gibi faydası olacaktır?
- Kaliteyi hangi ölçütlerle tutturabilirim?

Eleştirel düşünümseellik psikolojik bir öz-yansıtma değildir. Aksine tüm yorumların ortamları, zamanla yani tarihle bağlantılı olduğunu bilmek ve göstermektir (Gergen, 1985). Niteliksel sorgulama araştırma boyunca üzerinde çalışılan konuya dair varsayımların, tercihlerin ve beklentilerin ‘parantez içine’ alınmasıdır (McLeod, 2001). Birbiriyle çelişen sonuçlar bulma durumlarına karşı araştırmacı bir etnografik araştırmacı gibi araştırmanın yapıldığı ortama ilişkin tarihsel ve politik bilgi verir, bu, okuyucunun sonuçları anlamlandırması açısından önemlidir ve onun için bir kanıt niteliği taşır (McLeod, 2001).

Nitel araştırmalar arka planda felsefe bilgi de gerektirir, pek çok araştırmacı bunu bilmeden çalışır. Halbuki bilginin ve gerçekliklerin değiştiği anlamlar dünyasında araştırmacılar gerçeğin doğasına dair gerçekçi yansıtımlar yapabilmek için sürekli mücadele verirler. Araştırmacı, felsefi görüşünü ve duruşunu, araştırma prosedürlerini, araştırma probleminin doğasını, araştırmacının kişisel deneyimlerini, hedef kitlesini ve sahip olduğu kaynakları iyice düşünmelidir. McLeod (2001) bilgiyi öğrenme ve paylaşmada felsefi kavramların öğrenilmesinin ve lisansüstü araştırma programlarında felsefe derslerinin bulunmasının zaruriyetinden bahseder. Bu makalenin yazarı olarak ruhsal ve psikolojik olgunluğa erişmenin ve sektörel alanda iş tecrübesi edinmiş olmanın da zaruri olduğunu ifade etmeliyim.

Bir eleştirel düşünme modeli olarak Paul ve Elder’in ortaya koyduğu kriterler nitel araştırmacılara ışık tutabilir (1997, Çeviren: Merih Bektaş Fidan, 2008). Bu sorulara cevap ararken araştırma konuları hakkında sağlam fikir geliştirecek ve süreci daha bir öz-güvenle işletecektir. Bu modele göre insan düşüncesi aşağıdaki öğelerden oluşur:

- Her mantığın bir AMACI vardır. Nitel araştırmacı potansiyel araştırma sorularının belli bir mantık ve dolayısıyla amaç güttüğünü bilerek araştırma sorularını şekillendirmelidir.
- Her mantık, bir sorunu ORTAYA KOYMA ya da PROBLEMİ ÇÖZME için bir girişimdir. Buna inanan araştırmacı neyi gözler önüne sermek istiyorum sorusunun cevaplarını rahatlıkla belirleyebilir.
- Her mantık bir VARSAYIMA dayanır ve bir BAKIŞ AÇISINDAN beslenir. Varsayım ve beklentilerin farkında olmadan girilen bir çalışma sonradan içinden çıkılmaz bir problem yumağına dönüşebilir.
- Her mantık VERİYE, BİLGİYE ve KANITA dayanır. İçerisinde ÇIKARIMLAR, YORUMLAR ve SONUÇLAR içerir. Bir araştırmacı çalışacağı konunun ne tür bilgi ya da sonuç doğuracağını bilmelidir.
- Her mantığın ETKİLERİ VE SONUÇLARI olacaktır. Hiçbir nitel araştırmacı bunu öngörmeden kaliteli bir çalışma üretemez. Ve bunları raporunda belirtmek durumundadır, örneğin, çalışmanın sonuçları şu kişileri, grupları, kurumları ve düşünme biçimlerini şöyle etkileyebilir diyebilmelidir.

Bütün bunları yaparken iyi bir nitel araştırmacı bazı karakter özellikleri de geliştirmeli ki onun karakterinde araştırmanın kalitesi tescillenmiş olsun. Birçok yazarın belirttiği gibi bu hem de

kişisel bir yolculuk ve bilgi üretme mücadelesidir. McLeod (2000) nitel araştırmacıların genellikle yalnız insanlar olduklarını ve izole bir süreç geçirdiklerini ve bunun handikap olabileceğini belirtir.

Yukardaki modelde kritik analitik düşünen bireylerin ‘Entellektüel Karakter Özellikleri’nden bahsedilir. Bu özellikler arasında en önemlileri entellektüel mütevazilik, entellektüel cesaret, entellektüel empati, otonomi sahibi olmak, entellektüel sabır ve entellektüel adalettir (Paul, 1993). Refleksif düşünme pratiğinde, araştırmacı çalışmaya başlamadan önce süreci gözden geçirir, bu sürece nasıl hazırlandığını ve araştırmaya nasıl ve neden başladığını düşünür ve yazıya geçirir. McLeod (2001) bu noktada önemli bir uyarı yapar ve niteliksel araştırmaların rapora dönüştürülürken kullanılacak refleksif dilin dengesine atıf yapar. Özellikle danışmanlık ve psikoterapi alanında, aşırıya giden düşünömselliğin veya öznelliğin okuyucularda araştırmacıya dair narsisistik eğilimlerin ve gizlenmiş bireysel biyografi dışı vurumu gibi olumsuz duygu ve düşöncelere yolaçabileceği vurgulanmıştır. McLeod, araştırmacıların hem kritik dille hem de diyalog şeklinde yazmaları gerektiğini ve bu alanda bazı sosyolojik çalışmaların örnek olabileceğini belirtmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada araştırmaların dünyasına özellikle nitel (kalitatif) araştırma alanına kısa bir keşfe çıkmaya çalıştım. Nitel araştırmalar yorumsamacı geleneğe dayanması ve dolayısıyla öz-düşönmösellik kalite kriterleri açısından genç ve tecrübesiz araştırmacılar için korkutucu olabilir. Bu yazı ile bir araştırmaya başlamadan önce gerekli ve zorunlu bir dizi eğitimler aracılığıyla, araştırma yapmak isteyenlerin geliştirmeleri gereken entellektüel ve akademik duruş, bilgi ve becerileri ön plana çıkarmaya çalıştım. Yazıyı öğrencilere ve akademik hayata henüz geçmiş akademisyenler için bilgi sağlaması amacıyla teorik düzeyde tutmayı yeğledim.

Uzun soluklu nitel bir araştırma yürütme ve tamamlama tecrübesi yaşamış araştırmacı bir psikolog olarak okuyucuların yazılanların test edilmiş olgular olduklarını bilmelerini isterim. Dolayısıyla bunun ilgilerini güçlü tutmalarına ve kendilerine güvenlerini arttıracığına yolaçacağını ümit etmekteyim. Zorlu bir süreç olsa da kişisel ve profesyonel gelişim açısından nitel araştırmaların, sistematik bir düşünce, sistematik bir dil kullanımı ve disiplinli bir süreç takibini kazandırma anlamında en güçlü aday oldukları kanaatindeyim. Aynı şekilde nitel araştırmaların ve düşünömselliğin bireysel ve profesyonel sorumluluk almada ve araştırmacının düşünme süreçlerini kamuoyuna açık halde tutabilmede araştırmacılar için en güzel oto-kontrol mekanizması olacağı açıktır.

Ayrıca, tecrübeye ve kanıta dayalı bulgulara göre, bir şey, en iyi bir şekilde, ancak pratik edildiğinde öğrenilebilir. İlgilenenlere bunların küçük denemelerini, kendi yaşantılarında, yapmalarını tavsiye ederim; unutmayalım ki insan, hayatı boyunca sürekli bir araştırma içerisinde ve her gün farkında olmadan pekçok şeyi araştırır; seyahat ederken, ev kurarken, gideceği okulu hatta eşini seçerken bir araştırma edası içinde bilgi toplar, analiz eder, sonuca varır ve harekete geçer.

Özetle, nitel araştırma bir yaşam felsefesidir; araştırmacı araştırma yoluyla kendisini resme, konuya veyahutta probleme dahil ederek ifşa eder. Bu bir entellektüel sorumluluğu dolayısıyla büyümeyi getirir. En nihayetinde bu duruş ve kavrayış nitel araştırmacıyı akıp giden gerçekliğin, hem içerden hem dışardan en yakın şahitleri kılmaktadır.

References

- [1] Akman, G. N. (2014). Bilimsel araştırma yöntemleri dersi. Nicel ve nitel araştırma yöntemleri. TC Afyon Kocatepe Üniversitesi, Çay Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi Programı, Yönetim ve Organizasyon Bölümü.
- [2] Cankurtaran, Ö. (2016). Niteliksel Araştırma Yöntemleri- H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmetler Bölümü seminerler serisi.
<https://www.youtube.com/watch?v=1AzGfG9RRy8>
- [3] Cresswell, J. W. (2009). Research design: Qualitative, quantitative. and mixed methods approaches. Sage Publications.
- [4] Etherington, K. (2004). Becoming a reflexive researcher: Using ourselves in research. London/Philadelphia: Jessica Kingsley.
- [5] Fidan, M.B. (2008). Mini Eleştirel Düşünme Kılavuzu: Kavramlar ve Araçlar (Çeviri). The 'Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools' Richard Paul and Linda Elder. Critical Thinking Foundation. www.criticalthinking.org
- [6] Fidan, M.B. (2017). The third person in the room: The impact of the interpreter on the counselling process with non-English speaking clients. Published Doctorate Thesis. University of Leicester, UK.
- [7] Frank, A.W. (1992). 'The pedagogy of suffering: moral dimensions of pedagogical therapy and research with the ill', Theory and Psychology, 2: 467-85.
- [8] Gergen, K.J. (1985). The social constructionist movement in modern psychology, American Psychologist, 40: 266-75.
- [9] Gergen, K.J and Gergen, M.M. (1991). 'Toward reflexive methodologies' in F. Steier (ed.), Research and Reflexivity. London: Sage.
- [10] Glesne, C. (2011). Becoming Qualitative Researchers: An Introduction, 3rd Edition. Pearson.
- [11] Kvale, S. (1996). InterViews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing. Thousand Oaks: Sage Publications.
- [12] Lawson, H. (1985). Reflexivity: The post-modern predicament. La Salle, IL: Open Court.
- [13] McLeod, J. (2001). Qualitative Research in Counselling and Psychotherapy. Sage Publications.
- [14] McLeod, J. (2003). An introduction to counselling (3rd edn). Maidenhead, UK: Open University Press.
- [15] McLeod, J., Elliott, R. and Wheeler, S. (2010). Training Counsellors and Psychotherapists in Research Skills: A manual of resources. Lutterworth: British Journal of Social Work, 41(8), 1548–1565.
- [16] Miles, M. and Huberman, A. (1994). Qualitative data analysis: A source book of New Methods (2nd edn). London: Sage.
- [17] Ossorio, P.G. (1985). 'An overview of descriptive psychology'. In K.J. Gergen and K. E. Davies (eds). The social construction of the person. New York: Springer- Verlag.
- [18] Parker. I. (1994). Qualitative methods in psychology. A research Guide. Page 1-17. Open University Press.
- [19] Patton, M. Q. (1990). Qualitative Evaluation and Research Methods (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
- [20] Paul, R. (1993). Critical Thinking: What Every Person Needs in a Rapidly Changing World. Santa Rosa, CA: Foundation for Critical Thinking.
- [21] Paul, R. and Elder, L. (1997). The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools. Dillon Beach: Foundation for Critical Thinking Press.

- [22] Stiles, W.B. (1993). Quality control in qualitative research. *Clinical Psychology Review*, 13, 593-618.
- [23] Strauss, A. and Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.
- [24] Willig, C. (2001). Interpretative phenomenology. *Introducing Qualitative Research in Psychology: Adventures in Theory and Method*, pp. 65–69. Milton Keynes, Bucks.: Open University Press.

Eleştirel Düşünme ve Duygusal Zeka Kapsamında Girişimci Kişilik Özellikleri Arasındaki Önceliklerin Analitik Ağ Süreci Yöntemi İle Belirlenmesi

*¹Sertaç Ercan ve ²Furkan Göktaş

^{*1}İşletme Fakültesi, Girişimcilik Bölümü, Karabük Üniversitesi, Türkiye

²İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Karabük Üniversitesi, Türkiye

Öz

Girişimcilik ekonomik kalkınmanın önemli faktörlerindendir. Eleştirel düşünme ve duygusal zeka ise geleceğin en önemli becerileri arasında gösterilmektedir. Çeşitli çalışmalarda bu kavramlar arasındaki ilişki araştırılmış ve istatistiksel olarak anlamlı birçok sonuca ulaşılmıştır. Bu çalışmada girişimci kişilik özellikleri arasındaki öncelikler bu ilişki doğrultusunda Analitik Ağ Süreci (AAS) ile belirlenmiştir. AAS, faktörler arasındaki etkileşimleri de analiz sürecine ekleme imkanı verdiği için temelini oluşturan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) gibi diğer çok kriterli karar verme yöntemlerine tercih edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre girişimci kişilik özelliklerinden yenilikçilik en yüksek, başarı ihtiyacı kişilik özelliği ise en düşük önceliğe sahip faktörler olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Analitik Ağ Süreci, Duygusal Zeka, Eleştirel Düşünme, Girişimcilik

Abstract

Entrepreneurship is a crucial factor in economic development. Critical thinking and emotional intelligence are among the most important skills of the future. In numerous studies, the relationship between them has been investigated and some statistically significant results have been obtained. In this study, priorities among entrepreneurial personality characteristics are determined by using the Analytical Network Process (ANP) based on this relationship. ANP is preferred to the other multi-criteria decision-making methods such as the Analytical Hierarchy Process (AHP), which forms the basis for AAS. Because it enables the interactions between the factors unlike its alternatives. According to our findings, the innovativeness has the highest priority among the entrepreneurial personality characteristics and the need for achievement is the factor having the lowest priority.

Key words: Analytic Network Process, Emotional Intelligence, Critical Thinking, Entrepreneurship

1. Giriş

Teknolojik gelişmelerle birlikte örgütlerdeki değişim ve belirsizlikler, yeni sistem ve liderlik becerilerini beraberinde getirmektedir. İş çevresi hızla değişmekte ve liderler bu değişimle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu değişim örgütler için birtakım zorluklar meydana getirmektedir [1]. Bu zorlukların çözümü ve örgütlerin hayatta kalması için girişimcilerin, liderlerin ve yöneticilerin kreatif ve yenilikçi düşünme kabiliyetine sahip, problem çözümleri olması gerekmektedir. Bu bağlamda hızın ve karmaşanın arttığı günümüzde yeni düşünme modellerine ihtiyaç artmaktadır. Bu yeni düşünme modelleri kapsamında eleştirel düşünme dünya tarihinin hiçbir devrinde olmadığı kadar önem kazanmaktadır [2]. Aynı zamanda 21. yüzyılda örgütlerdeki kompleks yapılar, hızlı uygulamalar ve sürekli değişim ile bu değişimlere entegrasyon için ihtiyaç duyulan esneklik, bireyler açısından duygusal zekanın da önemini göstermektedir [3]. Eleştirel düşünme bir zeka şekli olarak, iş hayatında uygulanan ve sürekli gelişen bilişsel beceri setidir [4]. Duygusal zeka ise Dünya Ekonomik Forumu'nun 2016 yılında yayınlanan *future of jobs* isimli raporunda 2020 yılında iş dünyasındaki en önemli 10 beceriden biri olarak tanımlanmıştır [5].

İş hayatı denildiğinde yönetici ve girişimci kavramları ön plana çıkmakta ve bu kavramlar bahsedilen eleştirel düşünme ve duygusal zeka özellikleri açısından incelendiğinde girişimci kişilik özellikleri yaklaşımı önem kazanmaktadır. Bu yaklaşım girişimcilerin bir takım kişilik özelliklerine sahip olduğunu belirtmektedir. Böylece eleştirel düşünme ve duygusal zeka kişilik özelliklerini etkileyen değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır [3, 6, 7].

Literatürdeki teorik bilgiler ve yukarıda bahsedilen çalışmalar kapsamında bu araştırmada girişimci kişilik özelliklerinin öncelikleri, eleştirel düşünme ve duygusal zeka bağlamında analitik ağ süreci yöntemi ile tespit edilmesi amaçlanmıştır.

1.1. Eleştirel Düşünme

Eleştirel düşünme bireyin, çevreyi algılamak, fırsatları ve potansiyel tehlikeleri fark etmek için yenilikçi fikirler üreterek zihnini aktif olarak kullanabilme becerisidir [8].

İslami literatürdeki bir tanımlamada düşünme, akıl yürütme zinciridir. Hükümler arasında bağ kurarak zihnin bilinenlerden bilinmeyenlere ulaşmasıdır. Düşünceler kelimelerle ifade edilmektedir. Bu ifade sırasında sadece fikirlerimizi değil duygularımız da işin içine girmektedir. Böylece düşünme ve duygular birlikte hareket etmektedir [9, 10]. Batı literatüründe ise Sokrates, Platon ve Aristo gibi Yunan filozofları sistematik düşünme ve akıl yürütme metodolojisine yaptıkları katkılarla, modern anlamda eleştirel düşünmenin temel dayanak noktalarını oluşturmuşlardır [11, 12].

Eleştirel düşünme önermelerin doğruluğunu teyit etmek veya reddetmek için bir test ve araştırma yöntemi olarak tanımlanmaktadır [13]. Zori ve Morrison ise eleştirel düşünmeyi bir durum hakkında bir karara varmak için kullanılabilecek bir yöntem olduğunu belirtmektedir. Bireyler bu yöntemi kullanırken düşünür, yargılar, değerlendirir, eleştirir ve karara bağlarlar [14]. Watson ve Glaser geliştirdikleri modelde eleştirel düşünmeyi, varsayımları tanımak, argümanları değerlendirmek ve sonuca varmak şeklinde üç aşamada değerlendirmişlerdir [15].

1.2. Duygusal Zeka

Gardner zekayı, bilgi işleme kapasitesi olarak tanımlamaktadır [16]. Bu tanımdan hareketle duygusal zekanın, duygu işleme kapasitesi olduğu ifade edilebilir. Duygusal zekayı dünya çapında üne kavuşturan Goleman ise bu kavramı, duyguların kökeninde yer alan harekete geçirici dürtülerin yönetimi şeklinde tanımlamaktadır [17].

Tarhan ise konuya farklı bir açıdan yaklaşarak Batı medeniyetinin doğruyu sadece akılla bulamayacağını, akılla birlikte gönül (manevi) gücünün de önemli olduğunu duygusal zeka kavramı ile fark etmiştir demektedir [18].

Birçok akademik çalışmanın bulguları neticesinde, duygusal zekası yüksek olan bireylerin duygularını daha iyi kontrol etmek, daha doğru kararlar almak, çevresindeki insanlarla daha etkin iletişim kurmak, problemlerin üstesinden daha kolay gelmek, farklı sorunlara farklı açılardan yaklaşarak alternatifler geliştirmek gibi iş hayatında başarı elde etmelerini sağlayacak özelliklere sahip oldukları görülmüştür [19, 20, 21, 22].

Duygusal zeka kavramını ilk kez ortaya atan araştırmacılar Salovey ve Mayer'e (1990) göre duygusal zeka, bireyin kendisinin ve başkalarının duygularını gözlemleme ve fark etme, bu farkındalığı kendi düşünce ve hareketlerine yön vermek için kullanma kabiliyetidir. Araştırmacıların 1997 yılında revize edip yayınladığı duygusal zeka modeli dört başlıktan oluşmaktadır: Duyguları algılama, duyguları kullanma, duyguları anlama ve duyguları yönetme [23].

1.3. Girişimci ve Girişimci Kişilik Özellikleri

Girişimcilik, insanlık tarihi kadar eski bir özellik olmakla birlikte, kelime kullanımını itibariyle Ortaçağ Fransızcasına dayandırılmaktadır. Bu dönemde girişimci; girişimde bulunan, faal olan ve gerekli işlerin yapılmasını sağlayan kişi olarak tanımlanmaktadır [24, 25].

Girişimciliği kavram olarak ilk ortaya atan araştırmacı Cantillon (1730), girişimciyi serbest çalışan ve gelirleri belli olmayan bireyler şeklinde ifade etmektedir. Say'e göre girişimci, sermaye ile değer meydana getiren kişidir [26, 27]. Marshall, girişimciyi bir yönetici olarak değerlendirmektedir. Schumpeter ise girişimciyi, yenilikçilik özelliği ile ön plana çıkarmaktadır [28]. Bu tanımlardan yola çıkarak girişimci: "Bir mal veya hizmet üretmek ve pazarlamak için kendine ait ya da başka kişi ve kurumlardan sağladığı sermaye ile üretim faktörlerini bir araya getiren, bu faaliyeti yaparken ortaya çıkabilecek kar veya zarar etme riskini göze alan, ait olduğu topluma ve insanlığa katkıda bulunma coşkusuyla dolu kişi"dir şeklinde ifade edilebilir [29].

Girişimci ile ilgili tanımlar incelendiğinde, girişimci bireylerin girişimci olmayan bireylerden bir takım kişilik özellikleri ile ayrıldığı görülmektedir. Kişilik özellikleri yaklaşımı olarak da ifade edilen bu durum girişimcilerin bazı özelliklerine değinmektedir [30, 7, 31, 32]. Kişilik özellikleri yaklaşımı kapsamında farklı araştırmacılar farklı özelliklerin üzerinde durmaktadırlar [33, 34, 35]. Bu çalışmada literatürde yaygın olarak kullanılan şu altı özellik göz önüne alınmıştır [36]:

Kontrol Odaklılık: İç ve dış kontrol odaklılık olarak ikiye ayrılmaktadır. Dış kontrol odaklı

bireyler olayları kendilerinin kontrol edemediği güçlere (şans vb.) bağlarken, iç kontrol odaklı bireyler hayatlarını kendileri kontrol edebileceklerine inanmaktadırlar. Girişimcilerin de iç kontrol odaklı bireyler oldukları belirtilmektedir [37, 38, 39, 40].

Risk Alma Eğilimi: Risk, belirsizlik koşullarının bulunduğu, alınacak kararların sonucunda kazanç ya da kayıpların olabileceği ve bu sonuçların tam öngörülemediği durumlardır [41]. Girişimci, tüm bu risklerin farkında olan ve risk alma eğilimi taşıyan bireydir [42].

Başarı İhtiyacı: İşleri mümkün olduğunca hızlı ve kaliteli bir şekilde gerçekleştirme, engelleri aşma, başkaları ile rekabet etme ve kendini aşma eğilimidir [43].

Belirsizliğe Karşı Tolerans: Tamamlanmamış ve muğlak koşullara karşı tehdit hissetmeden ve stres duymadan mücadele etme becerisi belirsizliğe karşı tolerans olarak tanımlanmaktadır [44]. Girişimcilerin çevre ve işletme içinde birçok belirsizlikle başa çıkması gerekmektedir [45].

Özgüven: Yapılan çalışmalarda girişimcilerin girişimci olmayan bireylere göre yüksek derecede özgüven sahibi oldukları gözlemlenmiştir [46, 47].

Yenilikçilik: Yenilikçilik, iş yaparken keşfedilen yenilikleri ve yeni yöntemleri içeren, girişimcilerin sahip olması gereken en temel özelliklerden biri olarak tanımlanmaktadır [47, 48].

2. Metod: Analitik Ağ Süreci

Karar verme farklı kriter ve faktörleri değerlendirerek alternatifleri en iyi şekilde tanımlamak ve optimal sonuca ulaşmaktır. İş hayatında karar verme yapılan işin sonucu bakımından oldukça büyük öneme sahiptir. Ancak birçok durumda karar verme için değerlendirilmesi gereken kriter ve faktörlerin çokluğu, bireyleri yeni yöntemler geliştirmeye zorlamıştır. Çok kriterli karar verme yöntemleri, bireyin zihni becerileri ile karar vermesinin zorlaştığı durumlarda oldukça etkin ve kabul gören bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada kullanılan Analitik Ağ Süresi (AAS) bu çok kriterleri karar verme yöntemlerinden birini oluşturmaktadır.

AAS, Saaty tarafından 1996 yılında, temelini oluşturan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS, 1980)'nde bazı geliştirmeler yapılarak ortaya konmuştur. AAS, hiyerarşik olarak yapılandırılmayan, kriterler ve kümeler arasında ilişkilerin olduğu modellerde çözüme ulaşmayı sağlayan bir yapı sunmaktadır [49]. AAS uygulamaları Ecnet, Super Decision, Maple, Excel gibi yazılımlar ile çözümlenebilmektedir. Bu çalışmada Super Decision yazılımı kullanılmıştır. Analitik Ağ Süreci temelde dört adımda uygulanmaktadır:

Adım 1, Model: Karar verme probleminin tanımlanması ve modelin kurulması aşamasıdır. Faktörler ve faktörlerle ilişkili olarak alternatifler belirlenerek aynı türde olan faktörler kümelenir. Belirlenen kümeler arasındaki dış bağımlılıklar ve varsa kendi içlerindeki iç bağımlılıklar belirlenerek yapı kurulur.

Adım 2, İkili Karşılaştırmalar: Bu aşamada ikili karşılaştırma matrisleri oluşturulur. İkili karşılaştırmalar Tablo 1'de yer alan ve Saaty (1980) tarafından AHS için önerilen temel ölçeklere göre gerçekleştirilir. İkili karşılaştırmalar yapılırken bir kriterin diğerine göre durumu ifade edilerek, matristeki ilgili yere temel ölçek tablosuna uygun bir şekilde sayısal ifadeler yazılır. Örneğin karşılaştırması yapılan iki kriter birbiri arasında eşit derecede önemli ise 1, bir kriter diğerine göre orta derecede önemli ise 3 değeri verilebilir. İkili karşılaştırmaların belirlenmesi için farklı yaklaşımlar mevcuttur. İkili karşılaştırmaları araştırmacı kendisi yapabileceği gibi,

konuyla ilgili bir uzmana danışabilir ya da birden çok uzmana danışılarak elde edilen değerlerin geometrik ortalaması alınıp sonuca ulaşılabilir [50, 51].

Tablo 1. Temel Ölçek

Değer	Tanım (bir kriterin değerine göre durumunu ifade eder)
1	Eşit Derecede Önemli
3	Orta Derecede Önemli
5	Yüksek Derecede Önemli
7	Çok Yüksek Derecede Önemli
9	Aşırı Derecede Önemli
2,4,6,8	Ara Değerler

Daha sonra her ikili karşılaştırma matrisi için öncelik vektörleri ve tutarlılık oranları hesaplanır. Tutarlılık oranı 0.10'un altında olması beklenmektedir [52]. Aksi takdirde ikili karşılaştırmaların gözden geçirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Adım 3, Süpermatrisler ve Limit Süpermatrisler: İkinci adımda belirlenen öncelik vektörlerinden ağırlıklandırılmamış süpermatrisler oluşturulur. Ağırlıklandırılmamış süpermatriste her bir faktörün yer aldığı kümenin ağırlığı ile çarpılarak ağırlıklandırılmış süpermatris adı verilen yeni bir matris oluşturulur. Bu yeni matrisin herhangi bir sütununun toplamı 1'den büyükse o sütunlar için normalleştirme işlemi yapılır. Daha sonra ağırlıklandırılmış süpermatrisin satır değerleri durağanlaşana kadar üs alma işlemi gerçekleştirilir. Bu işlemden sonra elde edilen matris ise limit süpermatris olarak tanımlanır. Limit süpermatris ile alternatif ve faktörlerin öncelikleri belirlenmiş olur.

Adım 4, Öncelikler: Son adımda alternatif ve faktörlerin öncelikleri belirlenir. Öncelikler her kümenin kendi içinde normalize edilmesi ile bulunur. Normalizasyon sonrası her küme için öncelikler belirlenmiş olur.

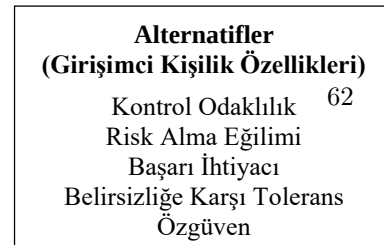
3. Uygulama ve Bulgular

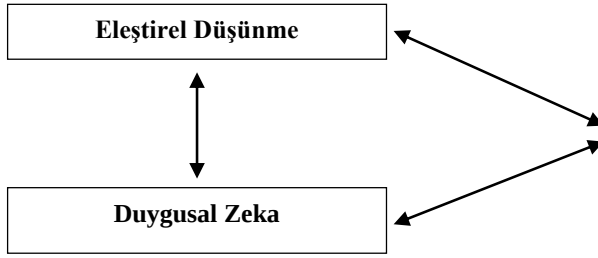
Kavramsal çerçevenin tanımlandığı ilk bölümde belirtildiği gibi eleştirel düşünme ve duygusal zekanın girişimci kişilik özellikleri ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. Bu çalışmada, literatürde ulaşılan bu ilişki bağlamında, girişimci kişilik özellikleri arasındaki önceliklerin, eleştirel düşünme ve duygusal zeka bağlamında AAS yöntemi ile belirlemeyi amaçlanmıştır. Böylece girişimci kişilik özelliklerinin hangisinin ne doğrultuda geliştirilmesi gerektiği noktasında hem girişimcilik konusunda çalışan uzmanlara hem de eğitimcilere bir yol göstermesi hedeflenmiştir.

3.1. Modelin Kurulması

Literatürdeki çalışmalar ışığında eleştirel düşünme, duygusal zeka ve girişimci kişilik özellikleri kendi içinde üç farklı kümede toplanmış ve Şekil 1'de gösterilen model ortaya konmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3.2. İkili Karşılaştırmaların Yapılması

İkili karşılaştırmalar için iki farklı uzmandan görüş alınmıştır. Uzmanlar akademik olarak girişimcilik, eleştirel düşünme, duygusal zeka, örgütsel davranış ve istatistik alanlarında çalışan akademisyenlerden oluşmaktadır. İki uzman ayrı ayrı ikili karşılaştırmalar yapmış, daha sonra bu karşılaştırmaların geometrik ortalaması alınmıştır.

3.3. Süpermatrislerin ve Limit Süpermatrisin Hesaplanması

Analitik Ağ Sürecinin 3. adımında süper matrisler ile limit süpermatris hesaplanmaktadır. Ağırlıklandırılmamış süpermatris, ikinci adımda belirlenen öncelik vektörlerinin ilgili alana yazılması ile oluşturulmaktadır. Ağırlıklandırılmış süpermatris, ağırlıklandırılmamış süpermatriste her bir faktörün yer aldığı kümenin kendi ağırlığı ile çarpılması ve normalize işleminin yapılması ile oluşturulmaktadır. Tablo 2, limit süpermatrisi göstermektedir. Limit süpermatris, ağırlıklandırılmış süpermatriste satır değerlerinin durağanlaşana kadar kendisi ile çarpılması ile hesaplanmaktadır.

Tablo 2. Limit Süpermatris

	Alternatifler						Duygusal Zeka	Eleştirel Düşünme
	Başarı İhtiyacı	Belirsizliğe Tolerans	Kontrol Odaklılık	Risk Eğilimi	Yenilikçilik	Özgüven		
Başarı	0.0159	0.0159	0.0159	0.0159	0.0159	0.0159	0.0159	0.0159
Belirsizlik	0.0693	0.0693	0.0693	0.0693	0.0693	0.0693	0.0693	0.0693
Kontrol	0.0496	0.0496	0.0496	0.0496	0.0496	0.0496	0.0496	0.0496
Risk	0.0622	0.0622	0.0622	0.0622	0.0622	0.0622	0.0622	0.0622
Yenilik	0.0827	0.0827	0.0827	0.0827	0.0827	0.0827	0.0827	0.0827
Özgüven	0.0533	0.0533	0.0533	0.0533	0.0533	0.0533	0.0533	0.0533
D.Z.	0.2804	0.2804	0.2804	0.2804	0.2804	0.2804	0.2804	0.2804
E.D.	0.3862	0.3862	0.3862	0.3862	0.3862	0.3862	0.3862	0.3862

3.4. Önceliklerin Belirlenmesi

Limit süpermatris hesaplandıktan sonra her faktörün kendi kümesindeki değerler dikkate alınarak normalizasyon işlemleri gerçekleştirilmiştir. Hesaplanan öncelikler Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Limit Süpermatris Sonrası Hesaplanan Öncelikler

Küme	Faktörler	Limit	Normalizasyon
------	-----------	-------	---------------

		Süpermatristeki Öncelikler	Sonrası Öncelikler
Alternatifler	Başarı İhtiyacı	0,0159	0,0477
	Belirsizliğe Tolerans	0,0693	0,2081
	Kontrol Odaklılık	0,0496	0,1489
	Risk Alma Eğilimi	0,0622	0,1868
	Yenilikçilik	0,0827	0,2483
	Özgüven	0,0533	0,1601
Duygusal Zeka		0,2804	-
Eleştirel Düşünme		0,3862	-

Tablo 3'te yer alan verilere göre alternatifler kümesinde “yenilikçilik” %24,8’lik oran ile en öncelikli kategori olarak belirlenmiştir. Dolayısı ile duygusal zeka ve eleştirel düşünme kriterleri bağlamında bir girişimci kişilik özelliği olarak yenilikçiliğin en öncelikli özellik olduğu tespit edilmiştir. Bulgulara en düşük yüzdeler üzerinden bakıldığında başarı ihtiyacı %4 ile önceliği en az olan özellik olduğu görülmektedir.

Bulgulara kriterler açısından bakıldığında eleştirel düşünmenin (0,3862), duygusal zekaya (0,2804) göre daha öncelikli olduğu belirtilebilir.

Tablo 4. Kriterler İçin Öncelikler

Küme	Faktörler	Duygusal Zeka Bağlamında Öncelikler	Eleştirel Düşünme Bağlamında Öncelikler
Alternatifler	Başarı İhtiyacı	0,037	0,054
	Belirsizliğe Tolerans	0,095	0,290
	Kontrol Odaklılık	0,100	0,184
	Risk Alma Eğilimi	0,162	0,204
	Yenilikçilik	0,323	0,193
	Özgüven	0,280	0,073
Tutarlılık Oranı		0,015	0,017

Tablo 4'te yer alan bulgular alternatiflerin eleştirel düşünme ve duygusal zeka bağlamında ayrı ayrı önceliklerini göstermektedir. Buna göre duygusal zeka kriterine göre “yenilikçilik”, eleştirel düşünme kriterine göre ise “belirsizliğe karşı tolerans” en yüksek önceliklere sahip faktörler olarak tespit edilmiştir. En düşük önceliklere bakıldığında hem duygusal zeka hem de eleştirel düşünme kapsamında “başarı ihtiyacı” özelliğinin en düşük önceliğe sahip olduğu görülmektedir.

4. Sonuç

Girişimci kişilik özelliklerinin eleştirel düşünme ve duygusal zeka bağlamında önceliklerinin belirlenmesine yönelik olarak yapılan çalışmada, altı farklı girişimci kişilik özelliğinin (başarı ihtiyacı, belirsizliğe karşı tolerans, kontrol odaklılık, risk alma eğilimi, yenilikçilik, özgüven) öncelikleri AAS yöntemi ile belirlenmiştir.

Alternatifler kümesi olan girişimci kişilik özellikleri kümesinde “yenilikçilik” %24,8’lik oran ile

en öncelikli kategori olmuştur. “Başarı ihtiyacı” ise %4 ile en düşük önceliğe sahip kategori olarak tespit edilmiştir. Bu tespitler, çalışma kapsamında girişimci kişilik özelliklerine, duygusal zeka ve eleştirel düşünme bağlamında bakıldığında yenilikçiliğin her iki kriter için de en önemli kişilik özelliği olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, girişimcilerin ve girişimci adayları için inovasyon, yenilikçilik, inovatif düşünme gibi kavramlara dikkat çekmekte ve kendilerini bu yönde geliştirmelerinin önemini göstermektedir. Başarı ihtiyacı, literatürde en çok üzerinden durulan kavramlardan biri olmakla birlikte bu çalışmada önceliği en düşük alternatif olarak belirlenmiştir. Bu durum araştırmancının kriterleri olan duygusal zeka ve eleştirel düşünme bağlamında düşünülmesi gerekmektedir. Bu iki kriter daha çok yenilikçilik ve ikinci derecede önceliğe sahip olan belirsizliğe karşı tolerans da olduğu gibi daha çok zihni ve içsel süreçlerle ilgili fikir vermektedir.

Çalışmanın bir başka bulgusu ise girişimci kişilik özellikleri açısından eleştirel düşünme ve duygusal zekanın önemi üzerindeki tespitleridir. Bu tespitlere göre eleştirel düşünmenin, duygusal zekaya göre daha öncelikli olduğu göz çarpmaktadır. Günümüzdeki rekabet şartları, endüstri 4.0 ile gelen nokta, yeni iletişim imkanları ve diğer gelişmeler göz önüne alındığında problem çözme, sorunlara alternatifler üretme, farklı argümanları değerlendirme ve karar verme boyutları ile bakıldığında eleştirel düşünmeyi bu çalışmanın sonuçları ile uygun şekilde bir adım öne geçirmektedir.

Bulgulara kriterler açısından bakıldığında, duygusal zeka kriteri için “yenilikçilik”, eleştirel düşünme kriteri içinse “belirsizliğe karşı tolerans” özelliklerinin en fazla önceliğe sahip olduğu görülmektedir. Bu tespitler yenilikçi düşünmeyi de içinde barındıran duygusal zeka ile alternatifleri belirleyerek en doğru sonuca ulaşmayı bir yöntem olarak belirleyen eleştirel düşünmenin içsel özellikleri ile uygun olduğu görülmektedir.

Tüm bu bulgu ve yorumlardan yola çıkarak girişimci kişilik özelliklerinden eleştirel düşünme ve duygusal zeka bağlamında en yüksek önceliklere sahip olan yenilikçilik, belirsizliğe karşı tolerans, risk alma eğilimi ve özgüven özelliklerinin, başarı ihtiyacı ve kontrol odaklılık özelliklerine göre daha önemli olduğu belirtilebilir. Böylece çalışma, gerek girişimcilerin kendilerini geliştirmelerinde izleyecekleri yol gerekse girişimci adaylarının eğitimleri sırasında dikkat etmesi gereken noktalar hakkında bilgi ve fikir vermektedir. Çalışma, eğitim kurumları tarafından girişimcilik eğitimlerini yeniden düzenlenmesi için, girişimciler ve girişimci adayları açısından da kendilerini geliştirme noktasında rehber olarak kabul edilebileceği düşünülmektedir.

Bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda, eleştirel düşünme ve duygusal zeka alt boyutları ile birlikte farklı girişimci kişilik özellikleri de eklenerek araştırma daha kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilebilir. Ayrıca karar verici grubu olarak daha geniş ve farklı bir uzman kadrosu ile veriler toplanarak çalışma zenginleştirilebilir. Böylece ilgili literatüre değerler katkıları sunulabilir.

Kaynakça

- [1] Novelli L J R, Taylor, S. The context for leadership in 21st century organizations: A role for critical thinking. The American Behavioral Scientist 1993;37(1): 139-147.
- [2] Sherman S J. The correlation between critical thinking, emotional intelligence, and conflict

- management modes for financial services managers. University of Phoenix; 2009.
- [3] Brunning W J. Relationships Between Critical Thinking, Emotional Intelligence and Effective Leadership Practices in Veteran-owned Small Businesses. University of Phoenix; 2016.
- [4] Menkes J. The leadership difference: Executive intelligence. Leader to Leader to Leader, 2006;40:51-56.
- [5] Gray Alex. Davos: Future of Jobs Report. World Economic Forum; Davos; 2016.
- [6] Chan D. Leadership and intelligence. Roeper Review 2007;29(3):183-189.
- [7] Naffziger D W, Jeffrey S H, Donald F K. A Proposed Research Model of Entrepreneurial Motivation. Entrepreneurship Theory and Practice 1994;18(3):29-41.
- [8] Ruggiero V R. The art of thinking: A guide to critical and reflective thought. New York: Prentice-Hall; 2009.
- [9] Öner Necati. Klasik mantık. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; 1970.
- [10] Yüksel Emrullah. Amidi'de bilgi teorisi. İşaret Yayınları; 1991.
- [11] Paul R W, Elder L, Bartell T. California teacher preparation for instruction in critical thinking: Research findings and policy recommendations; 1997.
- [12] Schwarze S, Lape H. Thinking socratically: Critical thinking about everyday issues (2d ed.). New York: Prentice-Hall; 2001.
- [13] Sumner W G. Folkways: A study of the sociological importance of usages, manners, customs, mores, and morals. New York: Ginn and Company; 1940.
- [14] Zori S, Morrison B. Critical thinking in nurse managers. Nursing Economics 2009;27(2):75-98.
- [15] Watson G, E M Glaser. Watson-GlaserTM II Critical Thinking Appraisal. Pearson; 2010.
- [16] Gardner Howard. Çoklu Zekâ Yeni Ufuklar. Optimist Yayınları; 2013.
- [17] Goleman Daniel. Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir? İstanbul: Varlık Yayınları; 2014.
- [18] Tarhan Nevzat. Kendinizle Barışık Olmak. Timaş Yayınları: İstanbul; 2015.
- [19] Büyükozer Güliz. The Relationship Between Emotional Intelligence And Personality Factors. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi. İstanbul; 2008.
- [20] Goleman Daniel. İşbaşında Duygusal Zeka. Varlık Yayınları: İstanbul; 2015.
- [21] Salovey Peter, John D Mayer. Emotional Intelligence. Imagination, Cognition and Personality (9) 1990:185-211.
- [22] Drucker Peter. The Age of Social Transformation. The Atlantic Monthly: 1994.
- [23] Salovey P, J D Mayer. What Is Emotional Intelligence? Emotional Development and Emotional Intelligence: Educational Implications. New York; Basic Books: 1997.
- [24] Hoselitz B F. The Early History of Entrepreneurial Theory. Explorations in Entrepreneurial History 1951;3(4):193-220.
- [25] Ürper Y, B T Tosunoğlu, C H Kağnıcıoğlu, M Başar, A E Demirci, N Sağlam. Girişimcilik ve İş Kurma. Anadolu Üniversitesi: Eskişehir; 2012.
- [26] Long W. The Meaning of Entrepreneurship. American Journal of Small Business 1983;8(2):47-56.
- [27] Cantillon Richard. Essay on the Nature of Trade. MacMillan: London; 1931.
- [28] Schumpeter J A. The Theory of Economic Development. Oxford University Press: New York; 1998.
- [29] Dinçer Ömer, Yahya Fidan. İşletme Yönetimine Giriş. Alfa Yayınları: İstanbul; 2015.
- [30] Gartner William B. A Conceptual Framework for Describing the Phenomenon of New Venture Creation. Academy of Management Review 1989;10(4):696-706.
- [31] Sandberg W R. Strategic Management's Potential Contributions to A Theory Of Entrepreneurship. Entrepreneurship: Theory and Practice 1992;16(3):73-90.
- [32] Decarlo J F, Paul R L. Toward a Contingency Theory of Entrepreneurship. Journal Of Small

Business Management 1980;18(3):37-42.

[33] Cunningham B J, J Lischeron. Defining Entrepreneurship. Journal of Small Business Management 1991;29(1):45-61.

[34] Aldrich Howard, Catherine Zimmer. Entrepreneurship Through Social Networks. The Art and The Science of Entrepreneurship 1986:3-23.

[35] Powell James Donald, Charles F. Bimmerle. A Model Of Entrepreneurship: Moving Toward Precision And Complexity. Journal Of Small Business Management 1980;18(1):33- 36.

[36] Ferreira J J vd. A model of entrepreneurial intention: An application of the psychological and behavioral approaches. Journal of Small Business and Enterprise Development 2012;19(3):424-440.

[37] Marsh W, Richards G. The multidimensionality of the rotter I-E scale its higher-order structure: An application of confirmatory factor analysis. Multivariate Behavioral Research 1987;22(1):39-69.

[38] Boone C, Brabander D, Witteloostuijn A. CEO Locus of Control and Small Firm Performance: An Integrative Framework and Empirical Test. Journal of Management Studies 1996;33(5):667-699.

[39] Zuckerman M, Gerbasi K. Belief in internal control or belief in a just world: The use and misuse of the I-E scale in prediction of attitudes and behavior. Journal of Psychology 1997; 45(3):356-378.

[40] Krovetz M L. Explaining Success or Failure as a Function of one's Locus of Control. Journal of Personality 1974;42(2):175-189.

[41] Lengenecker J G, Schoen J E. The Essence Of Entrepreneurship. Journal of Small Business Management 1975;13(3):26-32.

[42] Uygun, Ramazan. Girişimcilik Teori ve Uygulamaları. Ekin Yayın Evi: Bursa; 2016.

[43] Fineman Stephan. The Achievement Motive Construct and its Measurement: Where are we now? British Journal of Psychology 1977;68(1):1-22.

[44] Lean S L. Tolerance of Ambiguity as a Discriminating Variable Between Entrepreneurs and Managers. Academy of Management Proceedings 1982:404-408.

[45] Mitton G. The complete entrepreneur. Entrepreneurship Theory and Practice 1989;13:9-19.

[46] Ho T S, Koh H C. Differences in psychological characteristics between entrepreneurially inclined and non-entrepreneurially inclined accounting graduates in Singapore. Entrepreneurship, Innovation and Change: An International Journal 1992;1:243-54.

[47] Robinson P B, Stimpson D V, Huefner J C, Hunt H K. An attitude approach to the prediction of entrepreneurship. Entrepreneurship Theory and Practice 1991;15:13-31.

[48] Schumpeter J. The theory of economic development. Harvard University Press: Cambridge; 1934.

[49] Gencer C, Gürpınar D. Analytic Network Process in Supplier Selection: A Case Study In An Electronic Firm. Applied Mathematical Modelling 2007;31(11):2475-2486.

[50] Jharkharia S, Shankar R. Selection of Logistics Service Provider: An Analytic Network Process (ANP) Approach. Omega 2007;35(3):274-289.

[51] Dyer R F, Forman E H. Group Decision Support with The Analytic Hierarchy Process. Decision Support Systems 1992;8(2):99-124.

[52] Saaty T L. The Analytic Hierarchy Process. McGraw-Hill: NY; 1980.

Üç Önemli Şahsiyetle Kritik Analitik Düşünme: Hz. Ali, Ataullah İskenderani, Ahmet Cevdet Paşa

¹ Kemal Yavuz Ataman, ² Süleyman Yaşar, ³ Ömercan Baş

¹ Hukukçu-Sakarya Üniversitesi-Doktora Öğrencisi

² Harran Üniversitesi/ Yüksek Lisans Öğrencisi

³ İstanbul Üniversitesi/ Hukuk Fakültesi Öğrencisi

Özet

Kritik Analitik Düşünme perspektifinden İslam tarihinin güçlü şahsiyetleri, bu kişilerin sözleri, eserleri çok önemli bir çalışma sahasıdır. Kuran-ı Kerim'e ve Sünnet-i Seniyye'ye bağlı olan, söz ve icraatları ihlas ve ihsanla abideleşmiş bu şahsiyetler insanlık için mühim örneklerdir.

Bu tebliğde Hz. Ali *Nehcü'l-Belağa*, Ataullah İskenderani *Hikemü'l-Ataiyye* ve Ahmet Cevdet Paşa *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*'den bazı veciz sözleri ele alacağız. Amacımız zengin İslam ilim, siyaset, medeniyet, kültür tarihinde yerleşik, köklü birikim ve kazanımlarımızı ortaya çıkarmak, güçlü ve nitelikli simalarımıza ve zengin eserlerimize KAD gözüyle bakmak, değerlendirmek ve onlardan faydalanmaktır.

Hz. Ali (k.v.) "İlmin ve hikmetin kapısı" olarak isimlendirilmekle beraber, Peygamberimiz (S.A.V.) Hazretlerine en yakın kişilerden, sahabenin en büyüklerinden, fihri meselelerde müracaat noktası olmuş ehl-i beytin en önemli ismi, dördüncü halifedir. Kuran ve Sünneti anlama ve yaşamakta zirvededir. Hem bilgidir, yetkindir, hâkimdir ve hem de çok önemli bir idarecidir. Sözleri asırlar boyu ilham kaynağı olmuştur. İslam tarihinin en sorunlu, sıkıntılı dönemlerinde meselelere bakış açısı ve sözleri dahiyane, hikemiyyanedir. Müslüman alimler, yöneticiler sözlerini daima örnek almışlardır.

Ataullah İskenderani Hazretleri ise çok önemli bir mutasavvıftır. Eserleri kısa ve öz, vecizdir. Çok sayıda şerhleri vardır. İslam aleminden çok geniş bir coğrafyada okutulmaktadır.

Ahmet Cevdet Paşa çeşitli bakanlıkları icra etmiş, büyük bir devlet adamı olduğu gibi, aynı zamanda tarihçi, hukukçu, mütefekkir, edip, eğitimci ve sosyologdur. *Mecelle*, Ahmet Cevdet Paşa'nın idaresinde bir komisyon tarafından hazırlanmış, birçok İslam ülkesinde uygulanmış, güçlü, kısa, veciz, ama Kuran ve Sünnet'e uygun fihri kaideleri içeren bir eserdir

Abstract

The strong personalities of Islamic history, the words and the works of these people are an important field of study from the perspective of Critical and Analytical Thinking. These figures, who are fully committed to the Qur'an and Sunnah-i Seniyya, who have made a pledge of words and deeds, are significant examples for Muslims and humanity.

In this paper, we will discuss some aphorisms from Hz. Ali's *Nahcu'l Belagha*, Ataullah Iskenderani's *Hikem-ul Ataiyye* and Ahmet Cevdet Pasha's *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*. The aim of the paper is to uncover our deep-rooted accumulation and achievements built on rich Islamic science, politics, civilization and cultural history and view our qualified personalities and their rich works from a CAT perspective.

Hz. Ali (k.v.), the fourth caliph, who was the closest to the Prophet (SAV), the greatest of the sahabah, the most important name of the ahl-i bayt, is described as "the Gate of Divinity and Wisdom", and is also the zenith in understanding and living the Qur'an and the Sunna. He is both a wise person, a master, a judge and a very important governor. His words have been a source of inspiration for centuries. His point of view and words are products of his genius and the wisdom, in the most troubled, troubled periods of Islamic history. Muslim scholars, administrators have always taken the example of his words.

Ataullah-i Iskenderani is a very important sufist. His works are short and concise, very vehement. He has many commentaries for important works. His Works are taught in a very wide geographical area in the Islamic world.

Ahmet Cevdet Pasha is a historian, jurist, thinker, educator and sociologist as well as a great statesman who has executed various ministries. *Mecelle* is an excellent work which was prepared

by a commission in the administration of Ahmet Cevdet Pasha. It includes legal prescriptions in line with the Qur'an and the sunnah and applied in many Islamic countries.

Kritik Analitik Düşünme perspektifinden İslam tarihinin güçlü şahsiyetleri, bu kişilerin sözleri, eserleri çok önemli bir çalışma sahasıdır. Kuran-ı Kerim'e ve Sünnet-i Seniyye'ye tam bağlı olan, söz ve icraatları ihlas ve ihsanla abideleşmiş bu şahsiyetler müslümanlar ve insanlık için mühim örneklerdir.

Bu tebliğde Hz. Ali *Nehcü'l Belağa*, Ataullah İskenderani *Hikemü'l-Ataiyye* ve Ahmet Cevdet Paşa *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*'den bazı veciz sözleri ele alacağız.

1. Hz. Ali (k.v.) *Nehcu'l Belağa*

Bu tebliğin amacı, zengin İslam ilim, siyaset, medeniyet, kültür tarihinde yerleşik, köklü birikim ve kazanımlarımızı ortaya çıkarmak, güçlü ve nitelikli simalarımıza ve zengin eserlerimize KAD gözüyle bakmak, değerlendirmek ve onlardan faydalanmaktır. Söz konusu şahsiyetleri ve eserleri üzerinde KAD Platformu çalışmalarıyla incelemek, gözden geçirmek, faydalanmak ve kaynak oluşturmak için çalışabileceğini düşünüyoruz. İmam-ı Gazali'nin *Kimya-yı Saadet*, Hz. Mevlana'nın *Mesnevi*, Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*, İmam-ı Şafî, Ebu Hanife gibi büyük fakihlerin eserleri de KAD çalışmaları için önemli eserler olabilir. Yunus Emre'nin şiirleri de çalışmaya değerdir. "Yaradılanı hoş gör, Yaradan'dan ötürü". Bu mısralar Kuran ve Sünnet ekseninde bir feraset, basiret, tefekkür, mantık silsilesiyle söylenmiştir. Yakın dönemin en önemli şahsiyetlerinden merhum Necip Fazıl'ın şiirleri dahi KAD perspektifi ile incelenebilir. Mesela, "Düşmanım, sen benim ifadem ve hızımsın." gibi. KAD çalışmalarıyla bu sima ve şahsiyetleri, eserlerini kolay ve anlaşılır halde sunmakla, kültürümüzün geçmişle bugünün, gelenekle çağımızın arasındaki köprü de kurulmuş olacaktır.

Konumuz olan üç önemli şahsiyetin veciz sözleri ve eserleri dikkate ve öneme sahiptir. Şöyle ki, Hz. Ali "İlmin ve hikmetin kapısı" olarak isimlendirilmekle beraber, Peygamberimiz (S.A.V.) Hazretlerine en yakın kişilerden, sahabenin en büyüklerinden, fıkhi meselelerde müracaat noktası olmuş, ehl-i beytin en önemli ismi, dördüncü halifedir. Kuran ve Sünneti anlama ve yaşamak konusunda zirvededir. Hem bilgindir, yetkindir, hâkimdir ve hem de önemli bir idarecidir. Sözleri asırlar boyu ilham kaynağı olmuştur. İslam tarihinin en sorunlu, sıkıntılı dönemlerinde meselelere bakış açısı ve sözleri dahiyane, hikmetlidir. Müslüman alimler, yöneticiler sözlerini daima örnek almışlardır.

Şazeli Tarikatının en önemli ve sembol isimlerinden, manzum ve kısa eseri yüz yıllardır İslam dünyasında okutulan, eserinin yetmiş beş kadar şerhi bulunan Atalaullah İskenderani Hazretleri ise çok önemli bir mutasavvıftır. Eserleri kısa, öz, vecizdir. Çok sayıda şerhleri vardır. İslam aleminden geniş bir coğrafyada eseri okutulmaktadır.¹

Mecelle'ye gelince, Ahmet Cevdet Paşa çeşitli bakanlıkları icra etmiş, büyük bir devlet adamı olduğu gibi, aynı zamanda tarihçi, hukukçu, mütefekkir, edip, eğitimci ve sosyologdur. *Mecelle*, Ahmet Cevdet Paşa'nın idaresinde bir komisyon tarafından hazırlanmış, birçok İslam ülkesinde uygulanmış, güçlü, kısa, veciz, Kuran ve Sünnet'e uygun fıkhi kaideleri içeren mükemmel bir eserdir. Eserin başında yer alan ilk Külli Kaide, 99

¹ Mustafa Kara, "El Hikemül Ataiyye", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.17, sa.502-503, 1998 (<https://islamansiklopedisi.org.tr/el-hikemul-ataiyye>)

maddenin maruf ve meşhur olanları bilinmekte, ehli tarafından , idareci, lim adamları ve münevverler tarafından kullanılmaktadır.

İlk olarak sunacağımız kaynak, Hz. Ali (k.v.) 'nin siyasi, idari, askeri, dini, ahlaki ve diğer pek çok konudaki hutbeleri, mektupları, emirnameleri, veciz sözlerinin yer aldığı, *Nehcü'l-Belağa* isimli eserdir. Bu eser Seyyid eş-Şerif er-Radi tarafından derlenmiştir. Hz. Ali (k.v.) Efendimizin vefatından 360 yıl sonra tamamlanmıştır. Müellif, derlediği eserin onu okuyup belleyenlere söz söyleme sanatı kapılarının açılacağı ve edebî yeteneklerini geliştireceği kanaatini taşıdığından kitabına “belâgat yolu, belâgat çığırı” anlamına gelen bu ismi vermiştir.² Birçok tahkikli basımı ve şerhleri yapılmıştır. Türkçe’de merhum Abdülbaki Gölpınarlı’nın ve Prof. Dr. Adnan Demircan’ın şerhleri vardır. Biz bu tebliği hazırlarken her ikisinden yararlandık. Ancak tebliğde yer alan sözlerin çoğunu Demircan’ın eserinden nakledeceğiz. Ayrıca KAD açısından önemli gördüğümüz bazı sözlerini ise merhum Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan Hocamızın konuşmalarından, O’nun yorumu, yaklaşımı ve açıklamalarıyla alacağız.

KAD Platformu, yaptığı çalışmalarla yerel ve küresel birçok eser, makale ve çalışma ile bu alandaki düşünme yöntemlerini, derlemiş, ortaya çıkarmıştır. Mesela, KAD Kavramlar ve Araçlarında bir makalede şunlar zikredilmiştir. Sadece ana başlıkları vereceğiz: Açıklık, Doğruluk, Belirginlik, İlgili Olmaklık, Derinlik, Genişlik, Mantık, Anlamlılık.³ Burada sunduğumuz şahsiyetlerin veciz sözleri yukarıda yazdığımız kavramlarla beraber, diğer bütün KAD kavram, ölçüt ve yöntemlerini de kendi içinde genellikle havidir.

Kritik ve Analitik Düşünmenin amacı, pratik ve güncel menfaatler değil, ebedi saadettir, Hakk’ı aramaktır, insanın evrendeki konumunu tanımlamaktır, Allah (c.c)’ın rızasına ulaşmaktır. Bu nedenle, KAD sistemi, dünya gerçeğinden uzaklaşıp duygusal olmamayı, sözlerin bağlamına, amacına, sebebine, hikmetine dikkat etmeyi, müteyakkız olmayı gerektirir.

KAD Platformunun web sitesinde gözden geçirmeye çalıştığımız makale ve diğer çalışmaların temel unsurlarını bu şahsiyetlerin eserlerindeki sözleri, hikmetleri ve kaidelerinde rahatlıkla görmekteyiz. Meşhur bir müzisyene şiirlerini bestelediği ve söylediği bir şairi, eserlerini sormuşlar. O’nun şiirleri kendinden bestelidir, demiş. İşte bu zatların sözleri de KAD’ın amacı olan Allah(c.c)’ın rızasına odaklanmış bir bakış açısı ve içeriğe sahiptir. Bu nedenle doğrudan aktaracağımız mükemmel sözler zihinlerde KAD kavram, yöntem ve ölçütlerini kendiliğinden çağrıştıracaktır. Bu tebliğ, bu zatların sözleriyle KAD çalışmalarına daha önce yazılmadıysa, söylenilmediyse, bir katkı sağlayacaktır. Bazı sözler için “kendinden kafiyelidir” denir. İşte bazı sözler “kendinden KAD’lı”dır. Buradaki sözler de öyle anlaşılacaktır.

Hz. Ali (k.v.)’nin bu eserinden merhum Üstadımız Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan Hocamız sohbetlerinde, konferanslarında çokça bahsetmişlerdir. İlk olarak O’nun bir sohbetinden Hz. Ali (k.v.) Efendimizle ilgili bir bölümü olduğu gibi aktaralım:

“Hz. Ali Efendimiz yedi, dokuz, on veya on beş yaşında müslüman olmuş. Dört rivayet var ama çok küçükken müslüman olduğunu kaynaklar söylüyorlar. Herhalde yedi yaşında müslüman olduğu en sağlam rivayet. Hz. Hatice anamız ile Peygamber Efendimiz İslâm ilk geldiği zaman namaz kılarken Hz. Ali Efendimiz yanlarına gelmiş. "Ne yapıyorsunuz böyle?" demiş. Ne yaptıklarını sormuş. "Allah'a ibadet ediyor, namaz kılıyoruz. Allah birdir, şeriki ve nazîri yoktur. Putlara tapmak yanlıştır. Doğru değildir. Sen de bunu kabul et." demişler.

² İbn Ebü'l-Hadid, I, 53-54'den nakleden İsmail Durmuş, “Nehcü'l-Belâğa”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.32, sa.538 (<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c32/c320392.pdf>)

³ Dr. Richard Paul ve Dr. Linda Elder, “Minik Eleştirel Düşünme Kılavuzu Kavramlar ve Araçlar”, Çev. Meriç Bektaş Fidan(<http://kritik-analitik.com/>)

"Ben babama soracağım." demiş. Ebû Tâlib'e soracak. Gece düşünmüş, taşınmış, kitapların yazdığı hoşuma gidiyor.

*"Allah beni yaratırken babama mı sordu? Ben de babama sormadan Allah'ın varlığını kabul ederim." demiş. Allah'ın varlığını, birliğini kabul ettiğini kendisi gelip ifade etmiş. Küçük yaşta müslüman olmuş."*⁴

Bu duruma KAD açısından yaklaşalım. Hz. Ali, küçük yaştadır. Babası Ebu Talib de muteber kişi, Kureyş'in önemli, rehber isimlerinden ve kaynaklarındandır. Öncelikle yedi yaşında olan bir çocuk için Mekke ortamında başka bir dine ibadet için, ilk sorulacak kişi baba ve annesi olur. Ama O, sormuyor. Diğer bilginin kaynağı ise Hz. Muhammed (S.A.V.) yani, amcaoğlu, muhterem ağabeydir. Burada birkaç husus var. O, bunları değerlendiriyor, kime itibar edeceğini o yaşta olmasına rağmen çok daha ileri seviyede, net ve asıl mühim olanı seçiyor. Eleştirel düşünüyor: Allah (c.c) beni yaratırken babama mı sordu? Ben de babama sormadan Allah'ın varlığını kabul ederim, diye karar veriyor. Bu tam bir KAD yöntemidir, uygulamasıdır.

Hz. Ali Efendimizin bir başka veciz sözü var. "Başkasının kulu olma. Allah (c.c) seni hür olarak yaratmıştır."⁵ Hz. Ali Efendimiz bu kulluk hürriyetini kendisi yedi yaşında kullanmış ve iman etmiştir.

Bir başka sözü var, bu anlayışını çok küçük yaşta ve işte Müslüman olurken icra ettiğini de görüyoruz. Yine bu sözü de Merhum Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan Hocamızın sohbetinden aktaralım:

"Hazret-i Ali Efendimiz'in bir sözünü çok seviyorum. Diyor ki:

*(İ'rîfil-hakka ta'rif ehlehû) "Hakkın ne olduğunu öğren, o zaman kimin hak ehli olduğunu anlarsın! Yoksa adamlara bakıp da adamları sevip de şu adamın peşinden gideyim deme! İlkönce hakkın ne olduğunu öğren, hakkı bil; o zaman kimin haktan yana, hakkı söyleyen insan olduğunu bilirsin."*⁶

Hz. Ali Efendimiz Müslüman ol, teklifiyle Hakk'ı tespit ediyor ve iman ediyor. Bu söz her devirde ve özellikle çağımızda Müslümanlar için ne kadar çok ve sıkça gerekli olan bir düşünme yöntemini ortaya koyuyor. Bu sözün kaynağını merhum Hocamızın başka bir sohbetinden aktaralım:

"Bir şahıs Hz. Ali Efendimiz'e diyor ki,

"Talha ve Zübeyr yanlış yoldalar mıydı? Onlar bir tarafı tutmuşlardı. O zaman onların bulunduğu yer yanlış mıydı? Cennetle müjdelenmiş iki kimse böyle olabilir mi?"

Hz. Ali Efendimiz'in bu söze cevabı şaheser bir cevaptır ve büyük ansiklopedilerin başına yazılacak bir sözdür.

Ne diyor?

Yâ hâzâ."Ey filanca!"İnnêhû melbûsun aleyke. "Sen bu işi karıştırıyorsun, iyi düşünemiyorsun." İnnê'l-hakka lâ yu'rafu bi'r-ricâl. "Hakikat adamlarla bilinmez, ölçülmez. "İ'rîfî'l-hakka ta'rif ehlehû."Sen önce hakkı bil, tanı; kimin hak ehli olduğunu o zaman iyi bilirsin."

Bu o kadar büyük bir sözdür ki, bir kere daha söyleyeyim. İnnê'l-hakka lâ yu'rafu bi'r-ricâl. "Hakikat adamlarla bilinmez."

"Filanca adam şöyle yaptı. Binâenaleyh hak öyle olsa gerek."

Olmadı. O adam iyi bir kimse bile olsa senin metodun yanlış. Öyle olmayacak.

⁴ Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan, "Hz. Ali(k.v.)", 29.03.1996, İzmir (<http://mecmerkezi.org/WebTV/52/video.aspx>)

⁵ Hazret-i Emir Ali İbn-i Ebitalib (Hz.Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri), "Nehc'ül Belâga", sa.290, Derleyen eş-Şerif er-Radi Ebu'l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyn b.Musa el-Musevi (406/1015), Çeviren Prof.Dr.Adnan Demircan, 5.Baskı, Ağustos 2011

⁶ Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan, "Kur'an'ı Kendimize Rehber Edinelim!", 18.02.2000, Avustralya, (<http://www.iskenderpasa.com/77117266-DCD4-4AE1-9363-C262C5E52238.aspx>)

Ya?

İ'rifi'l-hakk. "Önce hakkın ne olduğunu öğren, hakkı öğren, gerçek nedir, hak nedir onu öğren. "Ta'rif ehlehû. "Kimin hak ehli olduğunu, kimin bâtilda o zaman iyi bilirsin."Bu en büyük ilmi kaidedir.

Mesela falanca zâtın hürmet ettiği filanca kimse şöyle bir şey yapmış. "Ben de onu aynen yaparım."

Olmaz.

*Onun yapmasında çeşit çeşit sebepler, mazeretler, hikmetler, düşündüğü başka şeyler vardır. O şartlar onu öyle yapmayı gerektirmiştir. Sen onun yaptığı şey doğru mu değil mi, önce onu öğren. O yaptı diye onun yaptığı şeyi yapmaya kalkışma."*⁷

Bu sözler de kendi içinde kafiye, yani "Kendi içinde KAD'lı" dır. Tekrar izah gereğini de duyulmuyor.

Merhum Mahmud Esad Coşan Hocamızın Hz. Ali (k.v.) ile ilgili sözlerine devam edelim.

"Hz. Ali Efendimiz'in bir acayip nasihati var. Acayip ama beni çok etkiledi:

"Kendinizi sû-i zanla koruyun."

"Etrafınızdaki insanlara ihtiyatlı davranın; 'Acaba bu kötülük yapar mı?' diye düşünün de korunun. Çünkü çok itimat edersen, seni arkandan hançerler. Cart hançeri sokar, cırt aşağıya çeker, yere serilirsin, ciğerin parçalanır. İnsan; "Hay Allah! En yakınım beni kalbimden hançerledi, sırtımdan hançerledi." der. "Efendim işim iyi."

Niye önceden tedbir almadın? Akıllı insan önceden tedbir alır.

Geçelim bu fâni şeyleri; âhirette adam cehenneme düştü, ne oldu?

Vah aptalcık vah, vah zavallı! Ne akılsız adammış ki cehenneme düştü.

Lev künnâ nesme'u ev na'kulu mâ künnâ fî ashâbi's-sa'îr.

Cehennemdekiler ne diyecek?

*"Ah! Akleden insan olsaydık, kafayı çalıştırsaydık, söz dinleyen insan olsaydık, bu cehenneme düşenlerden olmazdık, bunların arasında olmazdık." diyecekler."*⁸

Yukarıdaki sözler, doğrudan ve yorumları da Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan Hocamızın sohbetlerinden alınmıştır. Merhum Hocamız, Hz. Ali Efendimizi en iyi anlayan ve anlatan, aynı zamanda KAD yöntemlerini sohbet ve konuşmalarında en iyi kullanan bir alimdi, şahsiyeti.

Hz. Ali Efendimizin Sıffin savaşında söylediği çok manidar, her zaman da geçerliliğini sürdüren meşhur bir sözü var:

Hariciler dediler ki, "Hüküm ancak Allah'ındır, (Kuran hakem olsun)" Haricilerin bu sözlerini işittiği zaman şöyle dedi,

"Kendisiyle batılın istendiği doğru bir söz."⁹ Bu hak bir sözdür, ama batıl bir amaç için kullanılmaktadır.

Bu örnek hayatımızın birçok safhasında karşılaştığımız bir şeydir. Gerek kişisel gerek toplumsal gerek uluslararası ilişkilerde, siyasi manevralarda, nefsi davranışlarda, hile ve desiselerde, menfaat ve kayırmalarda, tevil ve tefsir yoluyla sebep, bahaneler üretmek için

⁷Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan, "Râmûz, 288-289", 01.03.1981, İstanbul (<http://mecmerkezi.org/WebTV/793/video.aspx#startTime=1915>)

⁸ Prof Dr Mahmud Esad Coşan, "Ebû Osmân-ı Hirî", 28.09.1996, İstanbul (<http://mecmerkezi.org/WebTV/619/video.aspx>)

⁹ Hazret-i Emir Ali İbn-i Ebitalib, "Nehc'ül Belâğa", s.344, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı

çokça kullanılır, karşılaşılr. Makul ve meşru talepler, bazen malum, bazen meçhul, ama haksız, ama batıl amaçlar için kullanılır.¹⁰

Günümüzde, Müslümanları saptırmak için üretilen, sünneti hedef alan bir kampanya vardır. Sünnet-i seniyye konusunda Sıffın savaşında verdiği bir tavsiye manidardır: “(Abdullah b. Abbas’ı Haricilere delil sunmak için gönderdiğinde ona şöyle bir tavsiyede bulunuyor.) Onlarla Kur’an’la tartışma, zira Kur’an, çeşitli vecihleri olan bir mana taşımaktadır. Sen söylersin, onlar söylerler. Onlarla sünnetle tartış, sünnetten kaçış bulamazlar.”¹¹ Peygamber (S.A.V.) Hazretlerini uygulamaları, sözleri, tenbihleri, uyarıları, öngörülerini tavsiye ediyor.

Bir başka sözünde ise insanın konumunu tanımlıyor. "Ey insanlar siz Âlem-i Kübrasınız ve bütün âlemler Âlem-i Süğradır." Yani siz büyük âlemsiniz, insan olarak, ama etrafınızda seyrettiğiniz galaksiler, yıldızlar, semalar küçük âlemdir. Hz. Ali Efendimiz insanın kritik ve analitik düşünme yetisi için ne kadar derin, geniş, büyük ve engin bir yapıya sahip, öyle yaratıldığını, nasıl büyük hazinelere, derecelere kavuşabileceğini, ulaşabileceğini belirtmiş oluyor.

Yine çok çarpıcı bir analiz ve yaklaşımını en yakınına, en sevdikleri hakkında söyledikleriyle bakalım:

Hiz. Fâtıma, Hiz. Ali 'ye:

“–Ey Ebü'l-Hasen! Rasûlullah Efendimizi defnettiniz mi?” diye sordu.

Hiz. Ali:

“–Evet!” dedi. Hiz. Fâtıma:

“–Onun üzerine toprak saçmaya gönlünüz nasıl râzı oldu?” diye sordu.

Bir müddet durduktan sonra:

“–Hâlbuki o rahmet ve merhamet peygamberi idi!” dedi. Hiz. Ali:

“–Evet, öyle! Fakat Allah'ın emri ihmal edilmez ki! İnsan, yaratılmış olduğu toprağa gömüle gelmiştir!” dedi.¹²

Burada hem Kuran’a, Sünnetullah’a, hem de akla dayanan bir cevap vardır. “Kendinden KAD’lı” olan Hiz. Ali Efendimizin dikkate şayan birkaç sözü ile devam edelim:

- (Düşman barışa davet edince) bu hususta hüsnü zanla beraber şüphe de duy!¹³
- Akıl tamam olduğunda, söz azalır.¹⁴
- Sağ ve sol, sapkınlıktır. Orta yol, üzerinde var olan Kitap, Peygamberliğin izleri ve sünnetinin kaynağının bulunduğu yoldur.¹⁵
- Her kalp sahibi anlayışlı değildir, her kulak sahibi işitmez, her bakan görmez.¹⁶
- Hiz. Ali (k.v.), Haricilere karşı yaptığı konuşmada insanları kendisini sevmeleri ya da sevmemeleri konusunda ifrata kaçmamaları, orta yolu tutmaları konusunda uyarmaktadır:

¹⁰ Mesela 17-25 Aralık’ta siyasi ve sosyal tarihimize geçen, yolsuzluk operasyonu diye adlandırılan olaylarda şunlar söylenmiştir: Yolsuzluklar var, haram, değil mi? Evet, yolsuzluk haramdır, ancak bu batıl amaçlar için kullanılmıştır.

¹¹ Hazret-i Emir Ali İbn-i Ebitalib (Hiz. Ali’nin Konuşmalar, Mektupları ve Hikmetli Sözleri), “Nehc’ül Belâğa”, sa.337, Derleyen eş-Şerif er-Radi Ebu’l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyn b. Musa el-Musevi (406/1015), Çeviren Prof.Dr.Adnan Demircan, 5.Baskı, Ağustos 2011

¹² Halebî, İnsânü'l-uyûn, III, 493’dan nakleden Dr Murat KAYA, “Hiz. Ali’den 111 Hâtıra”, s.134 (http://kuranvesunnetyolunda.com/wp-content/uploads/2014/03/Hiz_Ali.pdf)

¹³ Hazret-i Emir Ali İbn-i Ebitalib (Hiz. Ali’nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri), “Nehc’ül Belâğa”, sa.320, Derleyen eş-Şerif er-Radi Ebu’l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyn b. Musa el-Musevi (406/1015), Çeviren Prof.Dr.Adnan Demircan, 5.Baskı, Ağustos 2011

¹⁴ Hazret-i Emir Ali İbn-i Ebitalib, sa.345

¹⁵ Hazret-i Emir Ali İbn-i Ebitalib, sa.43

¹⁶ Hiz. Ali, age., 90

“...Benden dolayı iki grup helak olacak. Sevginin, haktan uzaklaştırdığı aşırı seven ve nefretin, haktan uzaklaştırdığı aşırı nefret eden. Benim hakkımda davranış olarak insanların hayırlısı, orta yolu benimseyendir. Doğru yoldan ve topluluktan ayrılmayın. Allah (c.c)’ın eli, toplulukla beraberdir. Ayrılıktan sakının, insanlardan ayrılanın şeytana karşı durumu, koyun sürüsünden ayrılanın kurt karşısındaki durumu gibidir. Dikkat edin! Kim bu slogana (ayrılığa) davet ederse, benim sarığımın altında dahi olsa onu öldürün”¹⁷

- Ben, sizi Allah için istiyorum; siz ise beni kendiniz için istiyorsunuz.¹⁸

- Haricilerin “Hüküm ancak Allah”ındır” sözü üzerine Kendisiyle batılın istendiği doğru bir söz!¹⁹

- Hakkı bilmiyorsun ki ehlini bilesin; batılı bilmiyorsun ki ona gideni bilesin.²⁰

- Haktan kerih gördüğünüz birlik, batıldan sevdiğiniz ayrılıktan daha hayırlıdır.²¹

- Başkasının kulu olma. Allah seni hür olarak yaratmıştır.²²

- Bazıları, (mükafat) isteyerek Allah’a ibadet eder; bu tüccarın ibadetidir. Bazıları, korkarak Allah’a ibadet eder; bu kölelerin ibadetidir. Bazıları ise şükrederek Allah’a ibadet eder; bu da hürlerin ibadetidir.²³

- Övgüyü zatını anmak için anahtar, lütfunu artırmak için sebep, nimetlerine ve yüceliğe delil kılan Allah (c.c) a hamdolsun.²⁴

- Allah (c.c) ın emri yargı ve hikmet, rızası eman ve rahmettir.

İlimle hükmeder ve hilmle affeder.²⁵

Hiz. Ali Efendimizin bütün sözlerinde çok güçlü bir Kuran ve sünnet birikimi, bilgisi vardır. Bu bilgi akılla mükemmel bir birliktelik taşımaktadır. Bu akılla bütünleşen bilgiler salih amellerle kendisini göstermiştir. Mesele ve olaylara bakışı, ele alışı Kuran ve Sünnet düzleminde. Akli çok iyi kullanmaktadır. Çok güçlü analiz ve kritik yapma yeteneği vardır. Birçok hutbesi, konuşması yüksek ilmi seviyeye sahiptir. Hiz. Ali Efendimizin, yaşadığı olaylar, onlar karşısındaki hikmetli söz ve davranışları, Peygamber (S.A.V.) Hazretlerine yakınlığıyla, Ehl-i Beytin önemli halkası olmasıyla bütünleşince kıyamete kadar müslümanlara örnek olacak niteliktedir.

Bütün bunlardan sonra rahatlıkla anlıyoruz, okuyoruz ve diyebiliriz ki, Hiz. Ali Efendimiz Kritik Analitik Düşünme’de çok önemli bir isimdir.

2. Ataullah İskenderani (k.s.) *Hikem-i Ataiyye*

Tebliğimizde Şazeli tarikatına mensup fakih bir mutasavvıf olan İbn Ataullah İskenderi²⁶’nin ‘Hikemu’l Ataiyye’ adlı meşhur eserinden temamızla ilgili seçtiğimiz yedi maddeyi inceleyeceğiz. Bu yedi maddeyi seçerken de yararlandığımız kaynak Seyyid Hafiz

¹⁷ Ali AKSU, “Nehcü’l Belâğâ’da Hiz. Ali’nin Bazı Tavsiye Ve Uyarıları”, sa.54

¹⁸ Hazret-i Emir Ali İbn-i Ebitalib, sa.142

¹⁹ Hiz. Ali, *age.*, s.361

²⁰ Hiz. Ali, *age.*, s. 367

²¹Hiz. Ali, *age.*, s. 186

²² Hiz. Ali, *age.*, s. 290

²³ Hiz. Ali, *age.*, s. 364

²⁴ Hiz. Ali, *age.*, s. 612

²⁵ Hiz. Ali, *age.*, s. 158

²⁶İbn Ataullah İskenderi, 13. yüzyılda yaşamış Mâlikî mezhebi âlimlerinin ve Şâzelî tarikatının büyüklerindendir. İslam tarihinin, özellikle tasavvufî çiçekleniş ve serpilme açısından en hareketli bir döneminde Mısır’da yaşamıştır. Kendisi, henüz teşekkül etmekte olan bir tarikatın (Şazeliyye) üçüncü önemli ismi olması yanında Tefsir, hadis, nahiv, usûl ve fıkıh alanlarındaki yetkinliğiyle iyi bir dini eğitim almıştır. İskenderî, İslâm tarihi boyunca bütün sınırları aşarak hemen her bölgede tanınan bir sufi müellif olmuştur. Özellikle onun *Hikem* adlı, tasavvufî görüşlerini özlü ve çarpıcı bir dille özetlediği hikmetli sözleri, *-tespit edilebilen seksen civarındaki şerh bakılırsa-* hiç kuşkusuz İslam tarihinin en çok sevilen ve şerh edilen eserlerindendir.

Ahmet Mahir'in *Hikemu'l Ataiyye Şerhi*'nden olmakla birlikte Allah'ın rızasına uygun kritik analitik yaşam tarzına da katkı olması açısından şu konularda olmasına özen gösterdik; hikmet, tefekkür, basiret, niyet...

Tasavvuf anlayışının bütün unsurlarını özlü bir biçimde aktardığı eseri Hikem, tasavvuf tarihinin en bilinen ve sevilen eserlerinden biri olmuştur.²⁷ Çünkü İbn Acîbe *Hikem*'i tasavvuf alanında yazılmış kitapların tamamının içeriğini kapsayan bir eser olarak görür.²⁸ Bu yönüyle tasavvufî açıdan kritik analitik düşünme tarzını anlamak için başvurulması gereken eserler arasından en uygun eserin Hikem olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki bazı tasavvufî çevrelerde kitapla ilgili olarak şu söz dile getirilmiştir: "Namazda Kur'an'dan başka bir şey okumak caiz olsaydı *Hikem* okunurdu."²⁹

Hikem-i Ataiyye eseri, içeriğindeki özlü hikmetler sebebiyle kritik ve analitik düşünme için birçok malzeme içermektedir. Bu konulara örnek olarak niyet, tefekkür, hikmet, basiret/feraset, gaflet/farkındalık ve ilim gibi kapsamlı kavramlar verilebilir.

Eserde geçen her bir sözün 'hikmet' olarak adlandırılmasının konumuz açısından birçok yönü vardır. İnsanı iyi olana yönlendiren, çirkin ve kötü olandan alıkoyan söz olarak tarif edildiği gibi 'insanın gücü ölçüsünde nesnelerin mahiyet ve hakikatlerini bilmesidir.' Şeklinde de tanımlanan 'hikmet' kavramı alimlerce daha çok faydalı ilim ve salih amel bütünlüğü şeklinde anlaşılmış, Kur'an'ın incelikleri ve sırları manasına geldiği de söylenmektedir. "*O, (Allah) hikmeti dilediğine verir. Kime de hikmet nasip etmişse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir.*"³⁰ ayeti hikmetin Allah'tan gelen vehbî bir ilim olduğu beyan edilmektedir. Bunu elde etmenin yolunu ise Hz. Peygamber Efendimiz (sav) "*Hikmetin başı, Allah korkusudur.*"³¹ sözleriyle açıklamıştır.

Medeniyet olarak tüm değerler ve kültürel birikimimizin bir yansıması olarak; hikmet kavramını bu çerçevede anlamak, kritik ve analitik düşünmeyi anlama ve uygulamada oldukça yol gösterici olabilir. Kültürel ve ilkesel kimliğimizin bir parçası olması gereken hikmet kavramını doğru anlayabilirsek kritik ve analitik düşünmeyi daha doğru ve sağlıklı şekilde zihnimize yerleştirebiliriz.

Hikmet, nesneyi yerli yerine koymada ve/veya olayların sebep-sonuç ilişkisini kurup hükme varmada akli sonuna kadar isabetli kullanarak elde edilen sonuctur. Hikmet, doğru gören keskin bir göz gibidir. Kendisine hikmet verilen kimse; Kitab'ı, sünneti ve ilgili ilimlerin inceliklerini bilip düşünür, bütün iş ve sorumluluklarını noksansız onlara göre yerine getirir. Nefse uygun düşüncelerden, iş ve hareketlerden bütün günah ve kötülüklerden uzak kalır. İşte bunlar kendisine hayır verilmiş hikmet sahibi kimselerdir.

Hikmet sahibi kişi, çevresinde neler olup bittiğini bilir. Çünkü ancak hayatın ne olduğunu tanımlayabilen insan tam hikmet sahibi olabilir, yani çevresini ve kendini doğru anlayabilir, içsel ve toplum içindeki (dışsal) varlığını ve dünya üzerindeki varlığını anlamlandırabilir. Sebep ve sonuçları doğru tespit edebilir, geleceğe dair sağlıklı öngörüler yapabilir, konuların çok yönlü haritalarını çıkarabilir. Bu eser de tasavvufî yorumlarıyla her sözü bir hikmet olduğu için kritik ve analitik düşünmeyi hayatımızın merkezine koymak için önemli bir baş ucu kitabı denebilir.

İslam'da yapılan amellerin değeri niyete göre belirlendiği için niyetin çok önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda ilk başta niyet bahsiyle başlamak yerinde olacaktır. Niyet, iradeyle

²⁷ Katib Çelebi, Keşfu'z-zunûn, c. 3, s. 82.

²⁸ İbn Acîbe, İkâzu'l-himem, s. 9.

²⁹ İbn Acîbe'den aktaran, Danner, Sufi Aphorisms, s. 16.

³⁰ Bakara Sûresi, 269. Ayet

³¹ Tirmizî; Feyzu'l-Kadir, 3/ 574

bir şey yapmaya ve yapmamaya karar vermektir. Kalbin ameli olan niyet kök, amel de onun meyvesidir. Hz. Peygamber Efendimiz (sav), “Mü’minin niyeti amelinden hayırlıdır.”³² sözüyle de bu gerçeğe işaret etmektedir. İskenderî de “Kimin bidayeti parlak olursa nihayeti de parlak olur.”³³ sözüyle hak yoluna talip olan kişinin yola çıkmadan önce akıbetinin hayırla neticelenmesi için başlangıçta sahih ve halis bir niyetle başlangıç yapması gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim büyüklerimiz de ‘niyet hayr, akıbet hayr’ sözüyle bu hakikati özetlemişlerdir. Bu bağlamda kritik analitik düşünme sistemini hayat tarzı haline getirmede ilk hedef/niyet, Allah’ın rızasını kazanmak olmalıdır. Tefekkürün yolunu açacak, feraset, basiret ve hikmete taşıyacak bir yol ve metot olarak fayda sağlayabilmesi buna bağlıdır.

Yine başka hikmetinde konuyla ilgili olarak “Başlangıçta Allah’a dönmek, sonunda emniyet ve kurtuluşun alametlerindendir.”³³ sözleriyle niyetin işin başlangıcında olmasının gerekliliğini açık bir şekilde vurgulamıştır.

Kritik analitik düşünme sistemi, tefekküre giden yolu açmak için klasik yöntemlerden yararlandığı gibi niyetine ilahi rızayı da koyarak tanımlamaya çalışır. Bu bağlamda İskenderî de tefekkürü ‘Gönlün Allah’tan gayrı her şeyin dolaştığı bir meydan’³⁴ olarak tanımlayarak irfandan ve hikmetten yoksun eğitimsiz bir düşünme potansiyelini temsil ettiğini ve bunun ancak Allah’a duyulacak bir muhabbetle aslî yönüne dönebileceğini söyleyerek sevgi/muhabbet metoduna işaret etmiştir.

Tefekküre giden yolu açmak için İskenderî’nin bir hikmetindeki şu vurgusu kayda değerdir: “Hak Teâla’nın müride yardımı, onun istidadına göre olur. Nurların parlaması ise sırların temizlik ve saflık derecesine göredir.”³⁵ Buna göre ilahi feyz, istidada/potansiyele/manevi olgunluğa değil viridlere ve zikirle devam etmeye bağlıdır. Bu yüzden ilahi yardımlar, hikmet ilmi daima viridlere devam etmekle hasıl olan istidada göre gelir.

Tasavvufta, kalbin sahibinin sadece Allah olduğu ve O’ndan gayrı (masiva) dünyevî sevgilerle doldurulduğu zaman Allah’ın o gönle nazar etmeyeceği birçok şekilde ifade edilmiştir. Yine başka bir hikmette ‘Tefekkür, kalbin kandilidir. Tefekkür giderse kalbin ışığı söner.’³⁶ sözüyle zikirle devamla ulaşılan manevi bir yeti olan tefekkürün kalbin hayatıyeti açısından önemi vurgulanmaktadır. Kalbin tasavvufta tüm amellerin odak noktası olması, önemini artırmakla birlikte hayatını Allah’ı ve tecellilerini tefekkürle beslenmediği takdirde öleceğine vurgu yapılması kritik analitik düşünmeyi insanlara hayat tarzı olarak tüm boyutlarıyla hissettirilmesinin de önünü tıkayacaktır.

İlim şehrinin kapısı olan Hz. Ali (ra) “Ruhlarınızı hikmetli sözlerle dinlendirin. Çünkü bedenler yorulduğu gibi ruhlar da yorulur.” buyurmuştur. Dolayısıyla insanın tekamülü ve huzuru, ilim ve hikmetsiz gerçekleşemez. Rûhun sıkıntılarını bertaraf eden, onu dünyevî ihtirasların ve nefsânî arzuların kışkacından kurtarıp huzur ve sükûna kavuşturan hakikat incileri, hep hikmet cümlesindendir.

Bu bağlamda kalbin belli bir eğitime tasavvufî tabiriyle ‘seyr-i sülûk’a tabi tutularak olgunluğa ulaşmasıyla Allah’ın razı olacağı, nazar edeceği ve içinden hikmetlerin keşfedileceği anlamı da çıkarılabilir.

Eseri şerh eden Ahmet Mahir Efendi yukardaki tefekkür hikmeti hakkında düşüncelerini şöyle belirtmiştir: ‘Gönül, ilahi bir vahdethanedir. Düşünce ise O’nu idrak etmesini sağlayan bir ışık kaynağıdır. Düşünce, canı ve gönlü aydınlatan ışık olduğu gibi

³² Seyyid Hafız Ahmed Mahir, Hikem-i Ataiyye Şerhi, Sufi Kitap Yay., s. 70.

³³ Seyyid Hafız Ahmed Mahir, age., s.69.

³⁴ Seyyid Hafız Ahmed Mahir, age., s.449.

³⁵ Seyyid Hafız Ahmed Mahir, age., s.205.

³⁶ Seyyid Hafız Ahmed Mahir, age., s.451.

*göklerin ve yerin yaratıcısının bir kandili ve bir nurdur. Gönül, fikirden geri kalırsa karanlık ev gibi ışıktan da yoksun olur. Karanlık kalpte ise artık cahillik zulmetinden başka bir şey bulunmaz, bulunsa da görülmez.*³⁷

Tefekkürsüz bir hayatı karanlığa benzeten yazar, süflî/bayağı şeyleri düşünen bir kalbin de karanlıkta olduğunu, cahil olmasa da ilâhî olana karşı cehalet içinde olduğunu belirtmektedir. Çünkü *‘İlmin hayırlısı, Allah korkusuyla beraber olandır’*³⁸ hikmeti bize tefekkürün kaynağı olan ilmin de sahih ve halis bir niyetle ele alınıp değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir.

Tefekküre giden yollardan biri de basirettir. Basiret, kalp gözüyle olaylara yaklaşmak, kalbin gözü ve görüşü demektir. *“En şaşılacak şey, kendinden asla ayrılmayan Allah’tan kaçıp bekası olmayan masivâyı istemektir. Bu hâl gerçek körlüğün kalbi kaplamasından meydana gelir.”*³⁹ sözüyle İskenderî, basiretin önündeki engelin kalbi dünyaya bağlamak ve dünya hırsı olduğunu vurgular.

Kritik analitik düşünme, fitratını koruyabilen her insandan beklenen, gerekli çalışmayla geliştirilebilen bir beceri/yetenek iken; feraset, basiret ve hikmet çoğu kez sonradan kazanılan, ahlâki bir hayat vasıtasıyla Allah tarafından verilen yeteneklerdir. Sağlık açısından doğaya uygun beslenerek insanların kendilerini koruduğu gibi ruhsal ve manevi sıhhat açısından da insanların fitratına, özüne uygun olan Allah’ın, yaratıcının varlığını bilmek ve O’nun memnuniyeti için gayret etmek ve bunu sahih ve halis bir niyet, derin bir tefekkür, daimî bir farkındalık/teyakkuz, zikir ve viridlere müdavemet ile yapmak kritik analitik düşünmeyi yaşam tarzı haline getirmede önemli etkenlerdir. Bu yönüyle de ‘Hikem’ çok önemli mesajlar içermektedir.

3. Ahmet Cevdet Paşa Mecelle

Mecelle’nin ilk 100 maddesini, Kritik Analitik Düşünme açısından arılaştırılmış hükümlerin (külli kaidelerin) İslam Hukuku (Fıkıh) kaynaklı olup tutarlı bir biçimde kodifike edilmesi olarak kabul edebiliriz. Zira fikhın saflaştırılmış hali olan kavaid-i külliyyenin sarih ve sistematik şekilde birleştirilmesi bu hususu açıklayıcı niteliktedir. Ayrıca 1. Maddenin kendisi dahi zikredilebilir ki mezkur maddede; fikhın tanımı yapılmış ve bu sebeple de bundan sonraki tüm maddeleri bu perspektiften ele alarak ‘hikmet’ mefhumu üzerinden açıklamaya gayret göstereceğiz.

Mecelle ile kritik düşünme ameliyesini aynı kümede ele alabilmemize vesile olan hususlardan bir diğeri de hukuken aslın fûru’dan veya görünenden farklı olduğu ve bu farklılık karşısında da as(ı)la itibar yani hakkı hak bilip ona tabi olmak ve batılı batıl bilip ondan içtinap etmek olan ‘hikmet’e itibar edileceği tekraren düzenlenmiştir. Örneğin; 3.madde: “Ukudda itibar maksat ve manayadır, elfaz ve mebanîye değil”. Bu maddede sözleşmelerde, akitlerde maksat ve mananın, lafızlar ve saiklerden üstün olup kabule şayan olduğunu bildirir. Bu minvalde kritik düşünmenin de ana hedefi dış kabukları çıkararak en derindeki hikmet deryasına erişme fiili olarak tanımlandığını hatırdan çıkarmamak gerekir. Zira hikmetin bir manası da şudur; *yaradılıştaki ilahi gayeye vakıf olmak*.

Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye özellikle 19. Yüzyılda yaşanan hukuki, sosyal ve iktisadi gelişmelerin etkisiyle Tanzimat dönemi sonrası hızlanan çalışmalar sonucunda (1868-1876) ortaya çıkan bir Medeni Kanun’dur.

³⁷ Seyyid Hafız Ahmed Mahir, age., s.451.

³⁸ Seyyid Hafız Ahmed Mahir, age., s.389.

³⁹ Seyyid Hafız Ahmed Mahir, age., s.93.

Mecelle'yi 99 maddelik Kavaid-i Külliyyeden oluşan ilk kısım ve 101. maddeden 1851. maddeye kadar olan ikinci kısım oluşturmaktadır. Muhteva itibariyle mazbatada da belirtildiği üzere İslam hukuku kaidelerinde oluşup Hanefi mezhebi esas alınmıştır.

İslam Hukukunun genel prensipleri Külli kaideler şeklinde ifade edilmiştir. Külli kaidelerin Kitap, Sünnet ve ilk dönemde yazılan fıkhi eserlerde dağınık bir şekilde mevcut olduğu biliniyor ise de, bu günkü manada ortaya çıkışı hicri 4. Asrın başlarına rastlamaktadır.

Ali Himmet Berki'ye göre, her kaidenin istisnası olabileceği gibi bu kaidelerin de istisnası vardır. Fakat bu istisnalar, hukuk mantığına uygun olarak fert ve cemiyetlerin menfaat ve ihtiyaçlarına istinat eden hususiyetlerden doğmaktadır. Aynı zamanda bu istisnalar hukuki birer sebep ve esasa dayanmaktadır. Bunlar da kanunların mantığı ve diğer hükümleri ile halledilir.⁴⁰

Mecelle'nin ilk yüz maddesini oluşturan kısım iki makaleyi içerir. Birisi, fıkhnın tarifi olup diğer 99 maddelik kısım ise bu külli kaidelerdir.

Fıkıh ilmi, izafi bir terim olup mantık ilmi ıstılahında olduğu gibi yakîn ve zanna sadık olan idrakten ibarettir.⁴¹ Ayrıca kök anlamı ve bizzat Kuran'da yer aldığı şekliyle derinlemesine bir anlayışın adıdır “*et-Tefakkuh fi'd-dîn*” (Tevbe 9/122)⁴². Dahası yaygın olarak İmam-ı Azam'a nispetle fıkhnın tanımı; “*Mâ'rifetü'n-nefsi mâ lehâ vemâ aleyhâ*” Kişinin lehinde ve aleyhinde olanı bilmesidir.

Külli kaideler müsellemtân, yani ispatı imkânsız veya çok zor ve fakat her selim aklın, biraz düşünmekle kabulünde tereddüt etmeyeceği gerçeklerdir.⁴³ Bâlâda belirtilenler ışığında *Mecelle*'de yazılı 99 kaide aslında tüm cüz'i meseleleri ihata eden külliyyat olarak tanımlanabilir.

1. Madde: İlm-i fıkıh mesâil-i şer'iyye-i ameliyyeyi bilmektir

Fıkıh ilmi, dini ve ameli anlamda sınırlandırılrsa dahi biraz önce belirtilen meselelerin kavranması ve bu minvalde doğru bir hareketin sergilenmesidir. Eleştirel düşünme ise *problemlere yaklaşmanın ve karar vermenin bir yolu*⁴⁴ olarak tanımlanır.

İbn Nüceym, hakikatte Fıkıh Usulü bu fikhî kaideden ibaret olup bu kavâidi zapt eden kimse içtihat derecesine vasıl olur yani, bu kavâid fıkıh usulü gibi olup bununla fetva dâhilinde amel etmekle mecbur olan kimse müçtehit derecesine yükselir der.⁴⁵

Tekrar İmam-ı Azamın tarifine dönecek olursak yaşadığımız bu günlerde kişinin lehinde ve aleyhinde olanı bilmesi elzemdır. Kritik Analitik Düşünme eğitiminin ve kazandırılmak istenen bilincin temelinde de bu düstur yatmaktadır. Zira modernite ile birlikte bireyin ön plana çıkartıldığı bir dünyadan ve evrensel bir ülkeden bahsediyoruz. Herkes bu ülkenin birer vatandaşları gibi kısaç altına alınmış halde. Hikmet sahibi insanların gün geçtikçe azalması sebebiyle tüm bireyler yalnızlaştırılmakta ve kendi kendilerine karar vermek mecburiyetinde bulunmaktadır. Böyle bir ortamda eleştirel düşünme ve hikmet nazarıyla bakabilme yeteneğinin herkese aşılmasında umumun faydası bulunmaktadır.

2. Madde: Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir.

Yani bir failin işlediği bir iş üzerine terettüp edecek şer'i hüküm o işten failin maksat, murat ve matlubu her ne ise ona göre olur. (Dürerül-Hükkam) Allah Resulü; “Ameller ancak

⁴⁰ Ali Himmet Berki, Hukuk Tarihinde İslam Hukuku, Ankara 1955, s. 56. Hukuk Mantığı ve Tefsir, Ankara 1948, s. 121

⁴¹ Ali Haydar Efendi, Şerhu'l-Kavaidi'l-Küllîye; Dürerül-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam s.13

⁴² Erdoğan, Mehmet; Fıkıh ya da Müslümanların Hukuku, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi sayı:1, 2003, s.95

⁴³ M. Reşit Belgesay, Mecellenin Külli Kaideleri ve Yeni Hukuk s.4

⁴⁴ Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, s.157; vol.3 2014

⁴⁵ Ali Haydar Efendi, Şerhu'l-Kavaidi'l-Küllîye; Dürerül-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam s.25

niyetlere göredir...⁴⁶ buyurur. Mezkûr kaide bu hadis-i şeriften istinbat edilmiştir. Ebu Davud, bu hadisi 4 temel hadisten biri olarak kabul etmiştir.

Bu kaideye belirtilenler ışığında dikkati celbedennokta yalnızca niyetler değil bu niyetler doğrultusunda gerçekleştirilen eylemler de mevzu bahis olur. Bu fiili yerine getiren kişi, kurum, devlet veya her ne topluluk ise onun hakkında niyeti ile beraber düşünmemiz gerektiği sonucu çıkarılmalıdır. Zira yüzyıllardır İslam ülkelerinde oynanan oyunlar tamamen Batıların fiil-niyet-söz uyuşmazlığından kaynaklanmaktadır (bkz. *Mecelle*-12). Küresel güçlerin yalan sözleri (özellikle demokrasi kavramı) ile zikredilen bölgede başlatılan türlü hile ve desiselerin son tezahürü de Suriye topraklarında yaşanmaktadır. Türkiye gibi Suriye'ye yaklaşık 900 km sınırı bulunan bir ülkenin milli menfaatleri doğrultusunda terör örgütleri ile yapılan çatışmaları, uluslararası gündemde tartışma konusu yapılırken okyanus ötesi (veya en azından sınırı bulunmayan) ülkelerin çeşit çeşit terör örgütleri kurmaları, yetiştirmeleri ve bunları birbirlerine kısmen çatıştırarak bölgenin huzuru ve refahını bozmak gibi hain çıkarlarının gündeme getirilmemesi ne tuhaftır. Söz konusu minvalde her selim aklı tefekküre davet etmek bu yazının gayesi olarak addedilmelidir. Bu ve benzeri güncel meselelere de fiil-niyet eksenli bakış geliştirmek ancak 'hikmet'li bir bireyin meziyeti olabilir. Bu nedenle söz konusu madde derinliğine kavranıp uygulandığında artık kişi meselenin özündeki hikmete vâkıf olup bu doğrultuda icraata girer.

Edvard de Bono tarafından, çözümleme ve kanıtlamanın yeni kavramlar üretemeyeceği savından hareketle 1984 yılında geliştirmiş olduğu *Altı Şapka Yöntemi* de burada zikredilmelidir. Zikredilen bu yöntem, somut veya soyut bir meseleyi belirlenmiş 6 farklı açıdan fikir yürüten kişilerden oluşan bir yorumlama işlemidir. Bu hususu yukarıda mezkur madde ile irtibatlandırmamızın saiki şudur ki; 6 farklı açı menbaından üretilen fikirlerin tümünü değerlendirerek bir sonuca ulaştığımızdan ötürü husul bulan bu fikirleri ayıklamada bu madde ehemmiyet arzeder. Hikmet sahibi bir kişi de ancak meseleyi tüm yönleriyle ihata ederek bir sonuca ulaşır.

İlgili maddeler:

12.madde: Kelamda aslolan mana-yı hakikidir.

13.madde: Tasrih mukabelesinde delaletle itibar yoktur. (Bir söz veya fiilde açıklık söz konusu olduğunda başka mana aranmaz, sarahat yoksa delaletle göre hareket edilir.)

60.madde: Kelamın i'mali ihmalinden evladır. (Bir kelamın bir manaya hamli mümkün olmadıkça manasız itibar olunmalıdır.)

4. Madde: Şekk ile yakîn zail olmaz

Kesin sabit olan, şüphe ile ortadan kalkmaz. Bir şeyin ortaya çıkışı ve varlığı kesin olunca hilafına delil olmadığı takdirde soyut bir şüphe sebebiyle o şeyin zevaline hükmolunamaz (Dürerü'l-Hükkam).

Bu usul-ü fıkıh kaidesi; Usulde bir mezhebe göre "Kuran'ın haber-i vâhid ile neshi caizdir" diye mezkûr olan mesele ile nakzedilmiştir. Zira Kuran mütevatir olup şüphesiz bir bilgi ifade ettiği halde haber-i vâhid yakîn bilgiyi ifade etmez (Dürerü'l-Hükkam).

Burada Hz. Peygamberin şu hadisi de belirtilmelidir; "Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphe vermeyene bak."⁴⁷

Kelam kitaplarının ilk bölümleri genelde 'Bilgi Teorisi' ile başlar. Kelamcılar haberin bilgi kaynağı olarak kabul edilmesinde mutabıktırlar. 'İlahî vahyi' de içine alan "haber" konusunu bilginin ayrı bir kaynağı olarak ele alırlar ve eğer haberin doğruluğu kesin ise bu

⁴⁶ Buhârî, Bedü'l-Vahy, 1; Müslim, İmare, 155; Ebu Davud, Talak, 11

⁴⁷ Tirmizi, Kıyamet; 60

haberinde kesin bilgi ifade edeceğini belirtirler⁴⁸. Belirtilen kavaid ışığında kesin bilginin şüpheli bilgiye göre öncelik arz ettiğine hükmolunmuştur.

Mezkûr kaide elde bulunan kesin delillerin şüpheli bilgilerle yok edilemeyeceğini hüküm altına alır. Son zamanlarda medyanın da etkin desteği ile beraber elde ettiğimiz bilgiler kirli bir hal alabilmektedir. Bazen haber ajanslarının aynı bölgeden aktardıkları haberler, birbirine tamamen muhalif bir durum oluşturabilmektedir. Bilinen bir gerçektir ki; Haber ajanslarının artık dünyamızda belirli güçlerin ve belirli fikirlerin elinde bulunduğundan hareketle istekleri doğrultusunda bilgi türettikleri vakidir. İşte bu noktada eldeki bu kirli bilgilerin değerlendirilmesinde tabiri caizse Kritik Analitik düşünebilen Hikmet sahibi insanlara ihtiyaç doğmaktadır. Zira bu kişiler eldeki bilgileri kritize edebilen ve bu faaliyet sırasında aklına hâkim olabilen ve yakîn olan ilahi düsturlara göre hareket edebilen bir şahsiyettir.

İlgili maddeler:

5.madde: Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması esastır.

10.madde: Bir zamanda sabit olan şeyin hilafına delil olmadıkça bekasıyla hükmolunur.

11.madde: Bir emr-i hadisin akreb-i evkatına izafeti asıldır (Sonradan ortaya çıkan bir işin, uzak bir zamanda meydana geldiği ispatlanamazsa, şimdiki hâle en yakın zamanda gerçekleştiği kabul edilir).

30. Madde: Def-i mefasid celb-i menafiden evladır

Mefsedeti gidermek menfaati gerçekleştirmekten daha önceliklidir. Yani bir menfaat ile bir mefsedet tearuz ederse mezkur menfaati terk etmek ekseriya evla olur. Şöyle ki; bir kimse menfaat içeren bir iş işleyecek olsa bir mefsedetin işlenmesini gerektiren durumda, menfaat içeren o işin terkedilmesi lazım gelir (Dürerü'l-Hükkam).

İslam'ın Makyavelist düşünce ile ne kadar zıt bir kurum olduğu aşikârdır. Bir taraftan zafere veya sübjektif başarı ve menfaate ulaşmak arzusu ile iyi, kötü ayırt etmeksizin her yolun mubah olduğunu savunan bir dünya görüşü, diğer tarafta ise menfaate ulaşmak için fesat araçlarının kullanılamayacağı ve hatta topluma karşı bu menfaatten evvel çürümüş yapıların tadil ve tashih edilmesi gerektiği inancını taşıyan hikmetçe bir bakış...

İlgili maddeler:

31.madde: Zarar bi-kaderil imkân (imkânı ölçüsünde) izale olunur.

4. Sonuç

Kritik Analitik Düşünme vechesinden üç önemli şahsiyetin, eser ve sözlerinden bazılarını irdelemiş bulunuyoruz. Bu tebliğde İslam tarihinin ilk dönemi Asr-ı Saadet'ten halife, alim, hakim Hz. Ali (k.v.), İslam tarihinin en gelişmiş dönemleri sayılan 13. yüzyıldan mutasavvıf, alim, hakim Ataullah İskenderani, İslam tarihinin çöküşüne yöneldiği 19. asrın sonlarından alim, idareci, Ahmet Cevdet Paşa'nın bazı söz ve maddeler dikkate alınmıştır. Üç dönemin önde gelen şahsiyetleri nakil (Kuran ve Sünnet) ve akıl bağlamında fevkalade gerçekçi, sağlam, kapsamlı, köklü, zamanı itibariyle güncel ve aynı zamanda geleceğe de ışık tutan mükemmel görüş ve tesbitleriyle kritik ve analitik düşünme mantık sistemine sahiptirler. Üstelik her üç şahsiyetin nitelik ve konumları da kendi içinde farklılık arz etmektedir. Bu durum bize şunları göstermektedir ki, hangi birey veya toplum veya ülke veya coğrafya veya dönem veya süreç veya ortam veya yönetim tarzı olsa da alim, aydın, idareci ve kişilerin nakil ve akıl ekseninde dayandıkları temel ölçüler isabetli yorum, çözüm ve yöntemlerin üretilmesine, gerçeğin bilinmesi ve belirlenmesine, hedefin tanımlanmasına,

⁴⁸ Bozkurt, Mustafa; Müslüman Kelamında Haberin Bilgi Değeri, AÜİFD XLVIII (2007), sayı II, s. 83-100⁸⁰

imkan sağlamaktadır. Allah (c.c)’a dayanan, Kuran ve Sünnete ayarlı düşünme yöntemleriyle Allah (c.c) ‘ın rızası amaçlanmışsa, güncel olaylar bu bakış açısı ve hikmetle ele alınmışsa hakikate ulaşmak kaçınılmaz olmaktadır.

Bu açıdan bakılınca, İslam tarihi ve müktesabatımız içerisinde çok sayıda sembol isimler, örnek şahsiyetler, eserler ve onların nadide sözleri, görüşleri vardır. Tarihimiz ve kültürümüz bu bakımdan gerçekten zengin bir hikmet geleneğine sahiptir.

KAD Platformunun bundan sonraki çalışmalarında Kritik Analitik Düşünme ile ilgili çağdaş, güncel araştırma, makale ve çalışmalarına; tarihi şahsiyet ve kadim eserlerimizin de ciddi katkı ve etkide bulunacağına inanıyoruz. Bu mütevazı çalışmanın amacı da budur.

Kaynakça

- [1] Mustafa Kara, “El Hikemül Ataiyye”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.17, 1998 (<https://islamansiklopedisi.org.tr/el-hikemul-ataiyye>)
- [2] İbn Ebü’l-Hadîd, I, 53-54’den nakleden İsmail Durmuş, “Nehcü’l-Belâğa”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.32, (<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c32/c320392.pdf>)
- [3] Dr. Richard Paul ve Dr. Linda Elder, “Minik Eleştirel Düşünme Kılavuzu Kavramlar ve Araçlar”, Çev.Merih Bektaş Fidan (<http://kritik-analitik.com/>)
- [4] Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan, “Hz. Ali(k.v.)”, 29.03.1996, İzmir (<http://mecmerkezi.org/WebTV/52/video.aspx>)
- [5] Hazret-i Emir Ali İbn-i Ebitalib (Hz.Ali’nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri), “Nehc’ül Belâğa”, sa.290, Derleyen eş-Şerif er-Radi Ebu’l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyn b.Musa el-Musevi (406/1015), Çeviren Prof.Dr.Adnan Demircan, 5.Baskı ,Ağustos 2011
- [6] Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan, “Kur’an’ı Kendimize Rehber Edinelim!”, 18.02.2000, Avustralya, (<http://www.iskenderpasa.com/77117266-DCD4-4AE1-9363-C262C5E52238.aspx>)
- [7] Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan, “Râmûz, 288-289”, 01.03.1981, İstanbul (<http://mecmerkezi.org/WebTV/793/video.aspx#startTime=1915>)
- [8] Prof Dr Mahmud Esad Coşan, “Ebû Osmân-ı Hirî”, 28.09.1996, İstanbul (<http://mecmerkezi.org/WebTV/619/video.aspx>)
- [9] Hazret-i Emir Ali İbn-i Ebitalib, “Nehc’ül Belâğa”, s.344, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı
- [10] Hazret-i Emir Ali İbn-i Ebitalib (Hz.Ali’nin Konuşmalar, Mektupları ve Hikmetli Sözleri), “Nehc’ül Belâğa”, sa.337, Derleyen eş-Şerif er-Radi Ebu’l-Hasan Muhammed b el-Hüseyn b.Musa el-Musevi (406/1015), Çeviren Prof.Dr.Adnan Demircan, 5.Baskı ,Ağustos 2011
- [11] Halebî, İnsânü’l-uyûn, III, 493’dan nakleden Dr Murat KAYA, “Hz. Ali’den 111 Hâtıra”, (http://kuranvesunnetyolunda.com/wp-content/uploads/2014/03/Hz_Ali.pdf)
- [12] Hazret-i Emir Ali İbn-i Ebitalib, Ali AKSU, “Nehcü’l Belâğâ’da Hz. Ali’nin Bazı Tavsiye Ve Uyarıları”
- [13] Katib Çelebi, Keşfu’z-zunûn, c. 3
- [14] İbn Acîbe, İkâzu’l-himem
- [15] İbn Acîbe’den aktaran, Danner, Sufi Aphorisms
- [16] Bakara Sûresi, 269. Ayet
- [17] Seyyid Hafız Ahmed Mahir, Hikem-i Ataiyye Şerhi, Sufi Kitap Yay.
- [18] Ali Himmet Berki, Hukuk Tarihinde İslam Hukuku, Ankara 1955, s. 56. Hukuk Mantığı veTefsir, Ankara 1948
- [19] Ali Haydar Efendi, Şerhu'l-Kavaidi'l-Küllîye; Dürerül-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam

- [20] Erdoğan, Mehmet; Fıkıh ya da Müslümanların Hukuku, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi sayı:1, 2003
- [21] M.Reşit Belgesay, Mecellenin Külli Kaideleri ve Yeni Hukuk Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi; vol.3 2014
- [22] Ali Haydar Efendi, Şerhu'l-Kavaidi'l-Külliyeye; Dürerül-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam
- [23] Buhârî, Bedü'l-Vahy, 1; Müslim, İmare, 155; Ebu Davud, Talak, 11
- [24] Tirmizi, Kıyamet; 60
- [25] Bozkurt, Mustafa; Müslüman Kelamında Haberin Bilgi Değeri, AÜİFD XLVIII (2007), sayı II

Change in Medical Science: An Analytic Comment on The Model of Efficacy of Radiotherapy in Rectal Cancer Treatment and Clinicians' and Patients' Perceptions of Cure

*Prof. Mustafa Oncel, MD, FASCRS (Int), **Prof. Bünyamin Kaplan

*Oncological&Colorectal Surgery and **Radiation Therapy Departments, Istanbul Medipol University Medical School, Istanbul, Turkey

Özet

Rektal kanser sık bir hastalıktır ve radyasyon tedavisi çoğunlukla tedavinin bir parçasını oluşturur. Öte yandan etkinliğinin ilk defa gösterildiği 40 yıl öncesinden bu yana radyoterapi rejimi sıklıkla değişmiştir. Birçok çalışma klinisyen ve hastanın tedavi algısının genellikle gerçek dünyadan daha iyi olduğunun altını çizmektedir. Bu çalışma rektal kanserde radyoterapinin değişimini tarif etmekte, klinisyen ve hastaların tedavi olma konusundaki iyimser algılarının altını çizmekte, bu nedenle de sağlık hizmeti veren ve alanlara karar verme aşamasında kritik analitik yolağı göz önüne almayı ve önerilen tedavinin ‘en iyi’ değil ‘mevcutlar arasında en iyi’ olduğu gerçeğini algılamayı önermektedir.

Abstract

Rectal cancer is not rare, and radiation therapy has been a part of the treatment in most instances. Besides the details of radiotherapy regimen has changed for many times since its effectiveness has been first shown almost 40 years ago. Moreover, many studies have underlined that both clinicians' and patients' perceptions of treatment are generally better than the real world. Current study describes the change in radiation therapy for rectal cancer, and underlines clinicians' and patients' pessimistic perception of cure; thus offers both health caregivers and caretakers to consider critical analytic pathway during the decision-making, and make them understand the fact that the decided treatment is not ‘the best’ but ‘the best among the current options’.

Giriş

Kalın bağırsak kanseri tüm dünyada özellikle de gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda en sık görülen tümörlerdendir. Anüsün hemen üzerinde yer alan bölgesine rektum denir ve tüm kalın bağırsak kanserlerinin yaklaşık yarısı bu bölge yerleşimlidir. Temel tedavi yöntemi cerrahi olmakla beraber radyoterapi (RT) son 40 yıldır bu bölge tümörlerinde cerrahiye yardımcı/tamamlayıcı bir teknik olarak kullanılmaktadır. Ancak bu dönemdeki uygulamaları yıllar boyunca değişiklik göstermiştir.

Öte yandan özellikle hastaların tedavi şekillerine verdikleri yanıt farklılıklar göstermektedir. Bazı hastalar önerilen tedavi şemalarına riayet göstermemekte ve tedavi reddine kadar ilerleyen bir spektrumda tedavi uyumsuzluğu göstermektedirler. Buna karşın %69.7'sini kolorektal kanser hastalarının oluşturduğu bir grupta bu olguların %89.7'sinin cerrahi sonrasında tamamen kür olacaklarına inandıklarını ortaya koymaktadır. Üstelik bu kanı uzun süreli sağkalım oranlarının göreceli düşük olduğu son evre (stage IV) hastalarda bile %79.8'e ulaşmaktadır (1). Oysa meme ve kolorektal kanser hastalarında iyi bir bilgilendirme sonrası algılanan sonuçlarının tercih edilen tedavi yönteminin sonuçlarıyla uyumlu olması durumunda uzun vadede pişmanlık duygusu ihtimalinin azaldığı da gösterilmiştir (2). Bu sonuçlar hastaların uygulanan tedavi şekillerinin başarısını algılamada gerçekçi davranmasının önemini vurgulamaktadır.

Bu çalışma rektum kanserinde uygulanan RT tekniğinde son 40 yıldaki değişimini örneğini irdelemektedir. Bu bağlamda her dönemde en başarılı tedavi yöntemi olarak nitelendirilen tekniğin başarısızlık olasılığını ve zaman içerisinde değişme/gelişme potansiyelini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu değişiklik klinisyen ve hastanın tedavi sürecine gerçekçi yaklaşması ve olası sonuçları analitik olarak değerlendirmesi gereğinin bir parçası olarak değerlendirilecektir.

Materyal

Pubmed biyomedikal veritabanı üzerinden 1 Şubat 2018 tarihi baz alınarak geriye dönük bir literatür araştırılması yapılmıştır. Bu analiz yapılırken şu anahtar kelimeler kullanılmıştır: Colorectal neoplasms (MeSH) OR Rectal neoplasms (MeSH), AND Radiation therapy (MeSH), OR Raditherapy (MeSH), OR Chemoradiation (MeSH). Retrospektif ve kohort çalışmalar dışlanmış, prospektif randomize çalışmalar ve iki kollu prospektif çalışmalar dahil edilmiştir. Referans listesinde yer alan çalışmalar birisi radyasyon onkoloji uzmanı diğeri genel cerrahi ve onkolojik cerrahi uzmanı olan ve rektum kanseri konusunda yoğun pratiği olan iki klinisyen tarafından analiz edilmiştir. Bulunan çalışmalar şu kriterleri içine alacak şekilde yeniden değerlendirilmiş ve buna uymayan çalışmalar dışlanmıştır: 'Clinical study', 'Clinical trial', 'Consensus Development Conference', 'Consensus Development Conference- NIH', 'Controlled Clinical Trial', 'Meta-Analysis', 'Multicenter Study', 'Observational Study', 'Randomized Controlled Trial', 'Review' ve 'Systematic Review'. Çıkan çalışmalar içerisinde şu konuları irdeleyen çalışmalar radyoterapi çalışmaları olsa da dışlanmıştır: radikal bir cerrahi uygulanmamış, lokal eksizyona ek olarak verilmiş, radyoterapi sonrası tam yanıt alındığı için 'bekle-gör' tedavisi uygulanmış, bağırsak fonksiyonları, komplikasyonlar, cerrahiye ikincil sorunları ve yaşam kalitesini irdeleyen ve adenokarsinoma dışındaki (sözgelimi skuamöz hücreli) kanserlerdeki uygulamalar. Elde edilen veriler içerisinde ana akım uygulamaları değiştiren çalışmalar aynı araştırmacılar tarafından değerlendirilmiş ve uygulamada değişime yol açan 'köşe taşı' çalışmalar bu makalenin konusu haline getirilmiştir. Her iki araştırmacı tarafından büyük oranda günlük pratiği etkileyen çalışmalar 'Köşe taşı' makaleler olarak kabul

edilmiştir. Bu makalelerin günlük pratiğe etkileri 1970'lerden günümüze onar yıllık periyotlarda değerlendirilmiştir.

Bulgular

Toplam 3275 çalışma bulundu. Bu çalışmalar içerisinde iki araştırmacının görüşüne göre 'köşe taşı' olduğu nitelendirilen makaleler ve kısa sonuçları Tablo 1'de değerlendirilmiştir. Onyıllar içerisinde rektum kanserinde radyoterapinin uygulanmasına ilişkin bulunan 'köşe taşı' çalışmalar şu şekilde sıralanabilir: 1970'ler: Cerrahinin tek seçenek olarak bilindiği ve cerrahinin onkolojik kurallarının çok anlaşılmadığı ve takip edilmediği bu dönemde ameliyat edilen her iki rektum kanserinden birisinde lokal tekrarlama görülüyordu (3).

1980'ler: Lokal başarısızlığı azaltmak amacıyla yapılan ilk çalışmalarda ameliyattan sonra RT kemoterapiyle beraber verilmeye başlandı (4). 1990 yılında Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Kanser Enstitüsü ileri rektum kanserlerinde ameliyat sonrası kemoradyoterapi (KRT) uygulamasını standart olarak önermiştir (5). 1990'lar: Ameliyat sonrası RT'nin yan etkilerinin yüksek olması nedeniyle ameliyat öncesi RT uygulamasının etkinliği sınanmış ve bu uygulamanın bölgesel tekrarlama ve sağkalım avantajı gösterilmiştir (6). Cerrahi tekniğin onkolojik kurallara uygun yapılmasının avantajlı olduğu bu dönemde ortaya konulmuştur (7).

2000'ler: Cerrahinin onkolojik kurallara uygun olarak yapılmaya başlanmasıyla RT'nin gerekliliği sorgulanmış ve yeni bir prospektif randomize çalışmayla bu dönemde de ameliyat öncesi RT'nin bölgesel tekrarlama üzerine olumlu etkisi gösterilmiştir (8). Bu dönemde üç ayrı çalışma ameliyat öncesi RT'nin sonrası tüm veya seçilmiş olgularda RT verilmesine göre bölgesel tekrarlama açısından avantajını ortaya koymuştur (9-11). Bir Avrupa çalışmasıyla ameliyat öncesi uzun kol RT'ye kemoterapi eklenmesinin üstünlüğü gösterilmiştir Ayrıca iki ayrı çalışma kısa dönem ve uzun dönem RT uygulamalarının sonuçlarının benzer olduğunu göstermiştir (12, 13). Bu çalışmalar sonrasında Avrupa ve ABD'de ameliyat öncesi kısa dönem RT veya uzun dönem KRT uygulamaları birçok konsensüs toplantısıyla standart hale gelmiştir (14-16).

2010'lar: Kısa dönem RT sonrası uzun süre beklemenin avantajlı olabileceği gösterilmiştir (17). Küçük hacimli kıyaslaması olmayan gruplarda yapılan çalışmalar KRT sonrası tam cevap olan hastalarda ameliyat gereksinimini tartışmaya açmıştır (18, 19).

Tartışma

Rektum kanseri sık görülen tümörlerdendir ve son 40 yılda radyoterapinin kullanılması bu hastalığın seyrini değiştiren faktörlerden birisi olmuştur. Ancak bu gelişim birçok basamakla sağlanmıştır. Tedavi şeklini belirlerken önerilen tedavinin etkinliği ve olası yan etkileri klinisyen ve hasta arasında yeterli iletişim sağlanarak aktarılacak zorundadır. Bu konudaki bir rehber Paylaşılmış Karar Verme (Shared Decision Making) olarak isimlendirilen bu durumu şu değerlerin üzerine bina etmektedir: 'her iki tarafın tedavinin amacını, risklerini ve yararlarını anlaması ve her biri diğerinin değer ve tercihlerini algılaması' (20). Oysa klinisyen ve hastaların tedavi sürecine gereğinden daha optimistik yaklaşımları sık görülen bir durumdur. Akciğer ve sindirim sistemi kanseri hastaları ve tedavi eden cerrahlar üzerinde yapılan bir çalışma uygulanan tedavinin hastanın kanserini tamamen iyileşmesini sağlama olasılığının yüksek olduğunu düşünme oranı sırasıyla %86 ve %72 olara bulunmuştur (21). Hastalarda bu oranın anlamlı derecede daha yüksek olmasının yanı sıra hekimlerin verdikleri rakamların dahi standart

sağkalım oranlarının üstünde olduğu dikkati çekmektedir. Bu da hekimlerin ve hastaların uygulanan tedaviye yüksek oranda inandıklarını göstermektedir.

Öte yandan bu çalışmanın da dikkati çektiği gibi aslında uygulanan tedavi yöntemi sıklıkla değişmektedir. Bu nedenle aslında hekim tarafından inanılarak önerilen ve hasta tarafından kendisini yüksek bir olasılıkla iyileştireceği düşünülen tedavi yöntemi bile bir süre sonra ‘modası geçmiş’ ve eskimiş bir teknik haline gelecektir. Bizim düşüncemize göre bu güncel tedavideki bu ‘değişim’ hekim ve hasta açısından tam algılanamamaktadır. Hekim birkaç ay veya yıl arayla aynı hastalığı olan hastaya birbirinden farklı tedavi yöntemlerini ‘en üstün tedavi seçeneği’ olarak önerebilmekte ve bunu doğal karşılamaktadır. Oysa ortada olan gerçek önerilen tedavinin ‘en üstün seçenek’ değil, ‘mevcutlar içinde en üstün seçenek’ olduğudur ve bu farkın göz ardı edilmesi önerilen tedavinin adeta kutsanmasını doğurmaktadır. Bu durum ise kanımızca hem tedaviyi verenlerde hem de alanlarda önerilen tedavinin başarı oranlarının bilimsel verilerden daha yüksek olduğu düşüncesine yol açan temel etmenlerden birisi olmaktadır. Nitekim cerrahi ve cerrahi dışında tedavi alan hastaları birçok çalışma özellikle hastaların tedavi sonuçlarını gözlerinde büyüttüğü, komplikasyon olasılığını ise gerçekte olandan daha düşük olduğunu göstermektedir (22-25). Daha ilginç bir bilgi ise hekimlerin bu uyumsuzluktan çoğu kez habersiz olduklarıdır (24).

Sonuçlar

Bu analiz klinisyen ve hastaların, tedavi yöntemlerinin değişken olduğunu ve önerilen yöntemin ise ‘mevcutlar içerisinde en iyisi’ olduğunu analitik bir şekilde değerlendirmeleri gerekliliğinin altını çizmekte ve her durumda olduğu gibi tedavi bilgilendirmesi ve kararı aşamasında analitik yaklaşımın önemini vurgulamaktadır.

Tablo 1: Rektum Kanserinde Radyoterapinin Uygulanma Hikayesinde Yer Alan ‘Köşe Taşı’ Çalışmalardan Bazıları

Çalışma Adı	Dizayn	Yorum
GITSG7175 Çalışması (4)	Cerrahi vs ameliyat sonrası KRT	*RT’nin lokal tekrarlamayı azalttığını gösteren ilk çalışma
İsveç Rektal Kanser Çalışması (6)	Cerrahi vs ameliyat öncesi RT + 1 hafta içinde cerrahi	*Sağkalım avantajı gösteren tek çalışma *Bölgesel tekrarlama azalma *Onkolojik kurallara uygun cerrahi öncesi çalışma olduğu için sonuçları tartışmalı
Hollanda Kolorektal Kanser Grubu Çalışması (8)	Onkolojik kurallara uygun cerrahi vs ameliyat öncesi RT + 1 hafta içinde cerrahi	* Onkolojik kurallara uygun cerrahi standart kabul edildiği ilk çalışma *RT bölgesel tekrarlama azaltıyor
Alman Rektal Kanser Çalışma Grubu (10)	Ameliyattan 6 hafta öncesi KRT vs ameliyattan 1 ay sonra KRT	*Ameliyat öncesi KRT ameliyat bölgesel tekrarlama ve toksisite açılarından belirgin bir üstünlük göstermektedir.
Tıbbi Araştırma Konseyi (MRC) CR07 ve Kanada Ulusal Kanser Enstitüsü (NCIC) Klinik Araştırmalar Grubu C016 Çalışması (9)	Ameliyat öncesi RT + 1 hafta içinde cerrahi vs Tümör cerrahi sınıra yakınsa ameliyat sonrası KRT	*Ameliyat öncesi RT bölgesel tekrarlama azaltıyor
NASBP-R03 (11)	Ameliyattan 6 hafta öncesi KRT vs ameliyattan 1 ay sonra KRT	* RT’ye kemoterapi eklenmesinin hastalıksız sağkalımı artırıyor.
Polonya Çalışması (12)	Ameliyat öncesi RT (+ 1 hafta içinde cerrahi vs ameliyat öncesi KRT + 4-6 haftada cerrahi	*Kısa dönem RT toksisite ve tedaviyi tamamlayabilme açılarından avantajlı. * Uzun dönem KRT’de tümörün tamamen ortadan kaybolması daha sık (istatistikî anlamlı değil)
Avustralya çalışması (13)	Ameliyat öncesi RT + 1 hafta içinde cerrahi vs ameliyat öncesi KRT + 4-6 haftada cerrahi + postoperatif KT	* Uzun dönem KRT daha fazla toksisite oranına sahip

(RT: radyoterapi, KRT: kemoradyoterapi)

References:

- [1] Kim Y, Winner M, Page A, Tisnado DM, Martinez KA, Buettner S, et al. Patient perceptions regarding the likelihood of cure after surgical resection of lung and colorectal cancer. *Cancer*. 2015;121(20):3564-73.
- [2] Nicolai J, Buchholz A, Seefried N, Reuter K, Härter M, Eich W, et al. When do cancer patients regret their treatment decision? A path analysis of the influence of clinicians' communication styles and the match of decision-making styles on decision regret. *Patient Educ Couns*. 2016;99(5):739-46.
- [3] Hoffer S, Shridhar R, Biagoli MC. Radiation Therapy for Rectal Cancer: Current Status and Future Directions. *Cancer Cont* 2010;17(1): 25-34
- [4] Gastrointestinal Tumor Study Group. Prolongation of the disease-free interval in surgically treated rectal carcinoma. *N Engl J Med*. 1985;312(23):1465-1472.
- [5] NIH consensus conference. Adjuvant therapy for patients with colon and rectal cancer. *JAMA*. 1990;264(11):1444-1450.
- [6] Swedish Rectal Cancer Treatment Group. Improved survival with preoperative radiotherapy in resectable rectal cancer. Swedish Rectal Cancer Trial. *N Engl J Med*. 1997;336(14):980-987.
- [7] MacFarlane JK, Ryall RD, Heald RJ. Mesorectal excision for rectal cancer. *Lancet* 1993;341:457-60.
- [8] Kapiteijn E, Marijnen CA, Nagtegaal ID, et al. Preoperative radiotherapy combined with total mesorectal excision for resectable rectal cancer. *N Engl J Med*. 2001;345(9):638-646.
- [9] Sebag-Montefiore D, Stephens RJ, Steele R, et al. Preoperative radiotherapy versus selective postoperative chemoradiotherapy in patients with rectal cancer (MRC CR07 and NCIC-CTG C016): a multicentre, randomized trial. *Lancet*. 2009;373(9666):811-820.
- [10] Sauer R, Becker H, Hohenberger W, et al. Preoperative versus postoperative chemoradiotherapy for rectal cancer. *N Engl J Med*. 2004;351(17):1731-1740.
- [11] Roh MS, Colangelo LH, O'Connell MJ, Yothers G, Deutch M, Allegra CJ et al. Preoperative multimodality treatment improves disease-free survival in patients with carcinoma of the rectum: NSABP R-03. *J Clin Oncol*; 2009;27(31):5124-30.
- [12] Bujko K, Michalski W, Kepka L, Nowacki MP, Nasierowska-Guttmejer A, Tokar P, et al. Association between pathologic response in metastatic lymph nodes after preoperative chemoradiotherapy and risk of distant metastases in rectal cancer:

An analysis of outcomes in a randomized trial. *Int J Radiat Oncol Biol Phys*.

2007;67(2):369-77.

(13) Ngan S, Fisher R, Goldstein D. A randomized trial comparing local recurrence (LR) rates between short-course (SC) and long-course (LC) preoperative radiotherapy (RT) for clinical T3 rectal cancer: An intergroup trial (TROG, AGITG, CSSANZ, RACS). *J Clin Oncol* 2010(suppl, abstr:3509);28:15s

(14) Valentini V, Beets-Tan R, Borras JM, Krivokapić Z, Leer JW, Pahlman L et al. Evidence and research in rectal cancer. *Radiother Oncol*. 2008 Jun;87(3):449-74.

(15)

http://www.cancer.gov/cancertopics/pdq/treatment/rectal/HealthProfessional/page1#Section_287

(16) Scott NA, Susnerwala S, Gollins S, Myint AS, Levine E. Preoperative neo-adjuvant therapy for curable rectal cancer- reaching a consensus 2008. *Colorectal Dis* 2009;11:245-8).

(17) Erlandsson J, Holm T, Pettersson D, Berglund Å, Cedermark B, Radu C, Johansson H, Machado M, Hjern F, Hallböök O, Syk I, Glimelius B, Martling A. Optimal fractionation of preoperative radiotherapy and timing to surgery for rectal cancer (Stockholm III): a multicentre, randomised, non-blinded, phase 3, non-inferiority trial. *Lancet Oncol*. 2017;18(3):336-46.

(18) Maas M, Beets-Tan RG, Lambregts DM, et al. Wait-and-see policy for clinical complete responders after chemoradiation for rectal cancer. *J Clin Oncol*. 2011;29:4633-40.

(19) Appelt AL, Ploen J, Harling H, et al. High-dose chemoradiotherapy and watchful waiting for distal rectal cancer: a prospective observational study. *Lancet Oncol*. 2015;16:919-27.

(20) Institute of Medicine. Delivering high-quality cancer care: Charting a new course for a system in crisis. Washington, DC: The National Academies Press; 2013.

(21) Winner M, Wilson A, Yahanda A, Kim Yuhree, Pawlik TM. A Cross-Sectional Study of Patient and Provider Perception of “Cure” as a Goal of Cancer Surgery. *J Surg Oncol*. 2016;114:677–83.

(22) Kim Y, Winner M, Page A, et al.: Patient perceptions regarding the likelihood of cure after surgical resection of lung and colorectal cancer. *Cancer* 2015;121:3564–3573.

(23) Weeks JC, Cook EF, O’Day SJ, et al.: Relationship between cancer patients’

predictions of prognosis and their treatment preferences. JAMA 1998;279:1709–14.

(24) Quirt CF, Mackillop WJ, Ginsburg AD, et al.: Do doctors know when their patients don't? A survey of doctor-patient communication in lung cancer. Lung Cancer 1997;18:1–20.

(25) Gattellari M, Butow PN, Tattersall MH, et al.: Misunderstanding in cancer patients: Why shoot the messenger? Ann Oncol 1999;10:39–46.

MEDYANIN DÖRDÜNCÜ KUVVET OLDUĞU İDDİASINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

*Çiğdem Tosun

Özet

Medya, yasama, yürütme ve yargı dışında dördüncü kuvvet olarak nitelendirilen ve ilk üç kuvveti denetleme görevi olan bir alan olarak görülmüştür. Medyanın haber verme, bilgilendirme, kamuoyunun oluşmasına katkı sağlama işlevlerinin yanı sıra denetleme işlevi de bulunmaktadır. Medyanın dördüncü kuvvet olarak nitelendirilmesi ideal bir durum olarak sunulmakla birlikte pratikte farklı bir işleyiş gözlemlenmektedir. Medyanın dördüncü kuvvet olarak denetleyici bir işleve sahip olması için ilk üç kuvvetten bağımsız olması ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin geçerli olması gerekmektedir. Medya ve siyaset ilişkisine bakıldığında, tarihsel süreç içerisinde medya bazen siyasetin baskısı altında bağımsız olma uğraşısı verirken bazen de sermaye ile güçlenerek siyasete yön vermeye çalışmıştır. Medyanın sahiplik ve sermaye yapısı medyanın bağımsız bir alan olmasını engellemiştir. Siyaset ve sermaye karşısında temel işlevlerini yerine getiremeyen medya eleştirilerin odağı haline gelmiştir. Medyanın tarafsız olmadığı iddiası, kitleyi manipüle etme gücü, zamana ve zamanın koşullarına göre değişen konumu dördüncü kuvvet olduğu iddiasını zayıflatmıştır. Medyanın denetleyen bir güç olması beklenirken, denetlenen bir alan olması eleştirilmiştir. Bu çalışmada medyanın dördüncü kuvvet olarak nitelendirilmesinin ortaya çıkışı hakkında bilgi verilecek ve medyanın siyaset ve sermaye karşısındaki konumunun dördüncü kuvvet olduğu iddiasını geçersizleştirme nedenleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: medya, dördüncü kuvvet, siyaset, sermaye

Abstract

Media has been considered as a field, which is identified as the fourth power apart from the executive, legislative and judicial powers, and which has the task of supervising the first three powers. Along with its reporting, informing, creating public opinion functions, media also the supervision function. Although identifying media as the fourth power is presented as an ideal situation, in practice, a different function is observed. So that media can have a supervision function as the fourth power, it has to be independent from the first three powers, and the principle of separation of powers has to be valid. When the relationship between media and politics is examined, while media has sometimes attempted to be independent under the pressure of politics within the historical process, sometimes it has also attempted to direct politics being strengthened thanks to capital. The ownership and capital structure of media has prevented media from being an independent field. Being unable to perform its basic functions in the face of politics and capital, media has become the center of criticism. The claim that media is not impartial, its power to manipulate the society, and its position changing based on the time and the conditions of the time has undermined the claim that it is the fourth power. While media is expected to be a supervising power, it has been criticized for being a supervised field. In this study, we will provide information on the emergence of identification of media as the fourth power, and the reasons to invalidate the claim that the position of media against politic and capital is the fourth power.

Keywords: media, fourth power, politics, capital

* Dr., E-posta: cigdemtosun865@gmail.com

1. Giriş

Medyaya yasama, yürütme ve yargı karşısında kamu adına denetleyici olması işlevi yüklenmiştir. Bu düşünce medyanın bağımsız bir alan olduğu varsayımına dayanmaktadır. Pratikte ise basın özgürlüğünün sağlanamaması ve basın özgürlüğü konusunun çözümlenemeyen bir sorun olması, dördüncü kuvvet iddiasının bir ideal olarak görülmesine ve medyanın eleştirildiği çoğu durumda dördüncü kuvvet olamadığının dile getirilmesine neden olmaktadır. Bu çalışmada da liberal yaklaşımın kitle iletişim araçlarını kamu gözcüsü olarak nitelendirmesi, medyanın siyaset ve sermaye karşısında yönlendirilen ve denetlenen bir alan olması üzerinde durulacak, güç dengesinde yaşanan değişim ile artık ekonominin belirleyici olması konusu aktarılacak, medya sahipliğinde ve sermaye yapısında yaşanan dönüşümün medyadaki içerik üretimine etkisi anlatılacak, basın özgürlüğünün korunamamasının etik sorunlara neden olduğu ifade edilecektir.

2. Dördüncü Kuvvet Kavramının Ortaya Çıkışı

Klasik liberal kuram, basını, kamu çıkarının savunucusu ve hükümetin çalışmalarının gözetimcisi olarak nitelemektedir. Basının dördüncü güç olarak görülmesi de bu düşünceden kaynaklanmaktadır. Dördüncü güç kavramı, 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. [1]

Liberal yaklaşımda kitle iletişim araçları kamunun gözcüsü olmaktadır. Kamu adına yöneticileri, yöneticiler adına da halkı gözetlemektedirler. Kamuya dair sorunlar hakkında yayın yoluyla devletin bilgilendirilmesi, devletin işleyişi hakkında da kamunun bilgilendirilmesi kitle iletişim alanında çalışanların görevi olmaktadır. Kitle iletişim kurumları sistemde gözcü rolü üstlenmektedir. Bu nedenle devletin yasama, yürütme ve yargı güçlerinin yanında dördüncü güç olarak basının yer alması gerekmektedir. [2]

Kitle iletişim araçlarının temel işlevlerinden biri de denetleme olmaktadır. Halkı doğru bilgilendirmek ve haber vermek için medyanın, halkın kendi adına yönetimi devrettiği güçlerin işleyişini denetlemesi, bu konuda halkı bilgilendirerek görülen aksaklıklar konusunda önlemlerin alınmasını ve gerektiğinde kamuoyu yaratarak halkın katılımcı olmasını sağlaması gerekmektedir.

İngiliz parlamentosunda Lords of spiritual, Lords of temporal ve halk olmak üzere üç güç olmuştur. Gazeteciler ise dördüncü güç alanı olarak görülmüştür. Kapitalist siyasal sistemle birlikte, üç güç yasama gücü, yürütme gücü ve yargı gücü biçimine dönüşmüştür. Bu üç güç demokrasinin bir gereği olarak görülmüş, dördüncü güç olan basın ise halk adına gözetleyici olarak nitelenmiştir. Amerika'da basın gayri-resmi dördüncü güç olarak nitelenmekte ve basın diğer üç gücü denetlemektedir. Bunu garantilemek için, Amerikan Anayasası "kongre basın özgürlüğünü kısıtlayacak yasa yapmayacak" kuralını getirmiştir. [3]

Medyanın dördüncü kuvvet olabilmesinin iki ön koşulu bulunmaktadır. Birincisi ilk üç gücün olması ve bu güçler arasında kuvvetler ayrılığı ilkesinin olması, ikincisi ise basın

özgürlüğünün olmasıdır. Yasama, yürütme ve yargı güçleri arasında kuvvetler ayrılığının olmaması, bu üç alanın birbirlerine müdahale edecek konumda olmaları, bağımsız işleyişlerini engelleyecek ve demokratik bir ortamın varlığını da ortadan kaldıracaktır. Böyle bir durumda bağımsız bir medya alanının varlığı da söz konusu olmayacaktır. Dördüncü kuvvet kavramı bağımsız bir medya alanını gerekli kıldığından ütöpik bir kavram olarak görölmektedir. Medyanın bağımsız bir alan olması, siyaset ve sermaye karşısındaki konumu nedeniyle zorlaşmaktadır. Siyasetin ve sermaye alanının etkililiğı medya alanını bağımsız bir alan olmaktan çok, araç konumuna indirgemıştır. Bu durum da dördüncü kuvvet iddiasını sarsmıştır.

3. Siyaset ve Sermaye Karşısında Medyanın Konumu

Medyanın haber verme ve bilgilendirme işlevi hem siyaset hem ekonomi alanında önemli bir rol üstlenmesine neden olurken, bu görevin siyaset ve ekonomi alanı tarafından yönlendirilmeye ve denetlenmeye çalışılması medyanın bu alanlar karşısındaki konumunu zayıflatmıştır. Bu durum medyanın dördüncü kuvvet olarak denetleyici bir rol üstlenmesini engellemiş, medya bu alanların güdümünde denetlenen bir alan haline gelmiştir. Medyanın siyasi alanın işleyişi konusundaki bilgilendirici işlevi, medyayı iktidar konumundakilere yakın hale getirmiştir.

İktidarlara yakın olmak hem iktidarların hem medyanın çıkarları açısından önemli olmaktadır. Medya maddi desteğın yanı sıra içerik olarak da iktidar çevrelerinden beslenmektedir. Medyanın haber kaynaklarının çoğunu da bu çevreler oluşturmaktadır. Neoliberalizmin güçlenmesi ve küreselleşmenin hız kazanması, medyanın siyasetin güç alanıyla yakınlaşmasına neden olmuştur. Medyanın, ekonominin ve siyasetin güç alanına yakınlaşması medyada yapı ve işleyişin değışmesine ve dönüşmesine yol açmıştır. [2]

Medya iktidarların verdiği bilgileri aktardığından, siyaset medya için önemli bir haber kaynağı olmaktadır. Siyasi alan medyaya içerik sağlayıcı olarak kaynak olurken, medyanın kaynaktan aldığı bilgileri aktarma aşamasında haberlerin veriliş biçimine müdahale etmesi, medya alanının belirli sınırlar içerisinde hareket etmesine neden olmaktadır. Bu durum medyanın yaşadığı dönüşümün nedenlerinden birisini oluşturmaktadır.

Siyasal aktörler arasında medya üzerinde en çok denetim kurmaya çalışanlar iktidar partileri olmaktadır. Hükümetler siyasal iktidara geldikten sonra, medyanın denetimleri altında olmasını ve uyguladıkları politikaların halka aktarılmasında medyanın olumlu bir rol üstlenmesini istemektedirler. [4]

Siyaset alanında iktidarda olmak medya alanında da iktidar olmakla karıştırılmakta ve medyanın sadece iktidar alanının medyası olduğu yanılgısı, medyayı zor durumda bırakmakta ve siyasi alana bağımlı görölmesine neden olmaktadır. Bu durum medyanın dördüncü kuvvet olmasının önündeki başlıca engellerden birini oluşturmaktadır. Medyanın haber verme işlevi,

partilerin sözcüsü olarak bilgilendirici rolü üstlenmesi olarak yorumlanarak, tarafsız bir alan olması da engellenmektedir.

Basın ve iktidar arasındaki ilişki günümüzde farklı bir boyuta ulaşmıştır. İktidar artık sadece politik iktidar ile özdeşleştirilememektedir ve medya artık otomatik olarak politik iktidara bağımlı olmamaktadır. [5]

Medya için siyasi iktidarın dışında bir de ekonomik iktidar alanı, sermaye söz konusu olmaktadır. Medya önceleri sadece siyasi alana karşı bağımsız olmaya çalışırken, medya alanındaki dönüşüm ve sermayenin medya alanında etkinliğini arttırması medyanın ekonomik iktidar karşısında da konumunun zayıflamasına yol açmıştır.

Basın sektöründe egemenlik büyük sermaye gruplarının eline geçmiş, kontrol kalıplarında farklılaşma olmuştur. Basın hem geleneksel işlevlerini hem de sermayeden görelî özerkliğini yitirmiştir. [6]

Kitle iletişim araçlarının özel girişimin elinde olması, hükümetlerin ve devletin etkisi dışında bir yayın politikası izlendiği görüntüsü verse de, özel girişimin kendi ekonomi politiği nedeniyle, iktidar yanlısı bir yayın politikası izlediği gözlenmektedir. Yayınlarında da toplum için siyasal alanı ve yönetenleri gözetlemesi ve tarafsız olması gerekirken, iktidar yanlısı yayınlar yaptıkları, iktidarla ilgili eleştirileri yumuşatarak verdikleri gözlenmektedir. [4]

Siyaset ve ekonomi alanı arasındaki çıkar dengesi iki alan arasında bir uzlaşma halini almış, medya ise bu uzlaşmaya denetleyici bir şekilde yaklaşmadığı ve karşı olmadığı sürece dokunulmayan bir alan olmuştur. Dördüncü kuvvet olarak bu alanlar arasındaki çıkar dengesinde eleştirel olmaya başladığı anda ise medya işlevsizleştirilmeye çalışılmıştır.

4. Güç Dengesindeki Değişim

Medyanın dördüncü güç veya demokratik bilincin ajanı olarak görülmesi, hem medyanın örgütlenmesi ve amacıyla, hem de kapitalist düzenin yapısal gerçekleriyle uyuşmayan ideolojik sahte çerçeveleme olmaktadır. Egemen medyanın bilgi kaynağı demokrasinin üç gücü olan kurumlar olduğundan bu kurumlarla medya arasında bir anlaşmazlığın olması bilgi kaynağının yok olmasına ve engellemelerle karşılaşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle medya çoğulcu demokrasi ve fırsat eşitliği anlayışının dostu olmaktan çok düşmanı olarak görülmektedir. [3]

Medyanın demokratik bir ortamda bağımsız olması düşüncesi, piyasanın ve siyasal alanın gerçekleri karşısında geçersizleşmekte, medya bağımlı olduğu kurumların sınırları içerisinde bir bilgilendirme aracı olmaktadır. Bu durum da medyanın her görüşü aynı ölçüde yansıtmamasıyla sonuçlanmakta ve taraflı bir aktarım gerçekleşmektedir.

Ramonet'e göre dördüncü güçten söz edebilmek için ilk üç gücün var olması ve Montesquieu'nün sınıflamasındaki hiyerarşinin geçerli olması gerekmektedir. Gerçekte ise ekonomi birinci güç, medya ikinci güç, politik iktidar ise üçüncü güç olarak sıralanmaktadır. [5]

Ekonominin diğer alanlar üzerindeki belirleyiciliği söz konusu olmakla birlikte, medyanın politik iktidarın üzerinde yer alması zayıf iktidarların olduğu dönemlerde geçerli bir durum olmaktadır. Güçlü iktidarların medya üzerindeki etkisi, basın özgürlüğü konusunu gündeme getirmektedir. Medyanın sahiplik ve sermaye yapısında yaşanan değişim güç dengesi üzerinde belirleyici olmuştur.

Gazeteciler reklam ve ilan verenlerin haberin içeriği üzerinde etkili olmasından ve baskısından kaygı duymaktadır. Büyük medya gruplarının ve medya sahipleri ile hissedarlarının baskıları da söz konusu olabilmektedir. [5]

Siyasal alanın ve ekonominin baskısının dışında medyanın önemli bir gelir kaynağı olan ilan ve reklamlar da medya alanında bir güç olarak içeriğe müdahale edilmesi olasılığını ortaya çıkarmaktadır. Medya grupları arasındaki rekabet de medya alanında bir başka baskı unsuru olarak görülmektedir.

Hıncal Uluç yazısında medyanın dördüncü güç olarak nitelendirilmesini şöyle eleştirmiştir:

“Biz Dördüncü Güç falan değil, iki satır yazıp geçerek kendi kendini tatmin eden Don Kişot bozuntularıyız. O hiç değilse yel değirmenlerine saldırırdı. Biz onu da yapamıyoruz.. Türkiye’yi kaynağını anayasadan alan üç güç yönetir.. Yasama.. Yürütme ve Yargı.. Bunları denetleyecek, bunların eksiklerini gediklerini belirleyecek, yanlışlarını düzeltinceye kadar izleyecek Dördüncü Güç, yani Basın kaynağını halktan alır.. Bu gücü alması için de o önce o halkı yönlendirmesi, kamuoyu oluşturması gerekir.. Halkın basına güvenmesi, inanması gerekir. Türk basını bunu yapıyor mu?.. Yapabiliyor mu?.. Yapsa böyle mi olurdu, her şey?..” [7]

Medyanın temel işlevlerini yerine getirememesi, medyanın güven duyulan bir bilgi alma aracı olması durumunu sarstığından dördüncü kuvvet tanımlaması da kabul görmemektedir.

5. Medya Sahipliğinde Yaşanan Dönüşüm

Medya alanına farklı alanlarda etkinlik gösteren sermaye gruplarının yatırım yapmasıyla, medya sahipliğindeki değişim, medyada bir dönüşüm sürecinin de başlangıcı olmuştur. Sermayenin medya alanındaki etkisi, medyanın içeriğine müdahale etmesine ve medyanın kamu adına denetleyici görevini ikinci plana atmasına neden olmuştur.

Birikim ve tekellerin oluşumunda siyasal nedenlerin yanı sıra, dünya pazarlarındaki sermaye akışı, teknolojik gelişmeler de etkili olmaktadır. Medya alanında siyasi tekellerden çok ticari tekellerden söz edilmektedir. [8]

Medya şirketlerinin büyümesi, küresel iletişim sektörüne entegre olmalarına ve dünya düzeyinde dağıtımını yapılan ticari medya ürünlerini tekellerinde tutmalarına neden olmaktadır. [8]

Medya alanında sermaye gruplarının etkinliği, sermaye grupları arasındaki rekabet medya alanında tekelleşme olgusunu ortaya çıkarmıştır. Medya kuruluşlarının tek ya da birkaç sermaye grubunun elinde olması da, medyada çok sesliliği, demokrasiye sekteye uğratarak, taraflı bilgi akışına neden olmakta ve dördüncü kuvvet iddiasını geçersizleştirmektedir. Tekelleşme olgusunun yanı sıra küreselleşme de bu süreçte etkili olmaktadır. Küresel pazar sermayenin medya içeriğini kendi çıkarı doğrultusunda dönüşüme uğratarak, konumunu sağlamlaştırmasına katkıda bulunmaktadır.

Türkiye’de basında tekelleşme konusundaki dönüşüm 1980’li yıllarda olmuştur. Birikimlerini yapan medya kuruluşları ile medyayı silah olarak kullanmak isteyen holdingler medya pazarına girmiş ve pazar savaşına neden olmuşlardır. [8] 1990’lı yıllarda medya patronları işletmelerini endüstri kompleksi haline dönüştürmüşlerdir. Farklı medya işletmeleri ve bankalarıyla, farklı endüstri ve hizmet şirketlerini çalıştıran holdinglere dönüşmüşlerdir. [8]

Tekinalp sermaye sahiplerinin kitle iletişim araçlarını ellerinde tutmalarının sebebini şöyle açıklamaktadır:

“Neden az kazanca karşın patronlar sahibi oldukları kitle iletişim araçlarını ısrarla ellerinde tutmaktadırlar? Bu sorunun yanıtı bir cümleyle verilebilir: Patronlar sahibi oldukları diğer işletmeleri, daha doğrusu içinde çalıştıkları sistemi güvence altına almak için medyayı ellerinde tutarlar. Medya bu güvenceyi nasıl sağlayacaktır? Bunun yanıtı da dört cümleyle verilebilir: Birincisi, patronlar medyayı kendilerine ait diğer sektörlerin reklam aracı olarak kullanmaktadır; ikincisi, siyasi erkin kendilerini ilgilendiren kararları almada sahibi oldukları medyayı baskı aracı olarak kullanabilmektedirler; üçüncüsü, medyayı rekabet halindeki diğer sektörlerle mücadele aracı olarak kullanabilmektedirler; dördüncüsü de, bütün bunları yaparken kamuoyunu eğlendirerek, uyutarak, yönlendirerek siyasi erkin ve sistemin işleyişindeki yanlışlardan uzaklaştırmakta, tepkisiz bir toplum oluşmasına bilerek ya da bilmeyerek katkıda bulunmaktadır.” [9]

Sermaye sahiplerinin kitle iletişim araçlarını ellerinde tutmalarının ilk üç sebebi daha görünür olmasına rağmen, kamuoyunu uyutarak sistemin işleyişinden uzaklaştırmaları konusu görünmez bir şekilde işlemektedir. Sistemde karşılaşılan yanlışlar ya da aksaklıkların farkına varılması, toplumun tepki göstermesine neden olacağından medya bu süreçte eğlendirme ve yönlendirme işlevlerine öncelik vererek, dördüncü kuvvet iddiasını geçersizleştirmektedir.

6. Habere Erişimdeki Yanlılık ve Haberin Meta Haline Gelmesi

Medya seçkinlerinin iktidar çevrelerine yakın olmaları bilgi kaynaklarına ulaşmaları açısından önemli olmaktadır. Bilgi ve haber kaynakları ise kendi belirledikleri bilgi ve haberleri medyaya vermektedirler. Medya çalışanları bilgiye sahip olsalar bile, iktidar çevrelerinin çıkarlarına ters düşecek haberleri vermek konusunda istekli olmamaktadırlar.[2]

Medya seçkinlerinin haber kaynaklarına yakın olmaları halkı bilgilendirmelerinde taraflı olmadıkları sürece sorun teşkil etmemektedir. Haber kaynaklarının yönlendirmeleri doğrultusunda haber verdikleri aşamada, habere öncelikle erişimleri yanlılığa ve doğru bilgilendirmenin gerçekleşmemesine neden olmaktadır. Bu süreçte yanlış bilgilendirmenin yanı sıra bilgiyi hiç vermemek de önemli bir sorun olmaktadır.

Günümüzde, iletişim endüstrileri diğer üç güce kamu hizmeti amacıyla haber toplamak için gitmemektedir, iletişim endüstrilerinin bir bölümünün diğerlerine karşı kendi çıkarlarını korumak için gitmektedir. [3]

Haber ticari bir mala dönüşmüş durumdadır. [5] Özel sektöre ait medyada ürün meta olarak kabul edilmektedir. Satış rakamları, yatırımdan gelir ve kara kadar tüm faaliyetlerin tek haklılık gerekçesi olmaktadır. Son yıllarda artan medya rekabetiyle durum tamamen kontrolden çıkmıştır. [10]

Haberin meta haline gelmesi, medyanın kamusal bir görevi olduğu algısının ortadan kalkmasının bir sonucu olmuştur. Özel sektörde kar amaçlı yaklaşım medya ürünlerinin ve içeriklerinin de dönüşüme uğramasına neden olmuştur.

7. Basın Özgürlüğü ve Gazetecilerin Sorumluluğu

“Basın için özgürlük ilk ve kaçınılmaz koşuldur. Özgürlük gerekli olduğu için de belli bir basın ahlak anlayışı korunmalı ve bu konuda bir ortak anlayış bulunmalıdır.” [8]

Medyanın dördüncü kuvvet olarak görülebilmesi, basın özgürlüğünü gerekli kıldığı gibi bu özgürlüğü sağlayacak demokratik bir ortamın varlığını da gerektirmektedir. Böyle bir ortamda basın etiğine uygun davranılıp davranılmadığı sorgulanabilmektedir.

Gazetecilerin sorumluluğu, doğru haber aktarmalarıyla ilişkilendirilmektedir. Haberin doğru olması, açık, sade ve kesin bir dille aktarılması haberciliğin temel gerekliliği olmaktadır. Haberin doğru ve güvenilir olması, sürekli dikkate alınmaktadır. [8]

Medyada haberin üretim sürecinde ve haberin aktarılmasında, basının özgür olmaması ve etik sorunlarla karşılaşılması, gazetecinin temel sorumluluğu olan doğru haber aktarımının bile sorgulanmasına neden olarak, medyanın en temel işlevinin medyada yaşanan dönüşümden kaynaklı olarak işlemez hale geldiğini göstermektedir.

8. Sonuç

Medya, yönetilenlerin yönetim erkini devrettikleri yöneticileri denetlemelerinin bir aracı olarak görüldüğünden dördüncü kuvvet olarak nitelendirilerek, halkın doğru bir şekilde bilgilendirilmesinde önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Medyanın dördüncü kuvvet olarak nitelendirilmesinin temelinde medyanın temel işlevlerini yerine getirebilmesi amacı bulunmaktadır. Medyanın halkın doğru bilgilendirilmesi, kamuoyu oluşumuna katkı sağlaması, siyaset ve sermaye karşısında eleştirel ve bağımsız bir alan olması dördüncü kuvvet iddiasının dayanakları olmaktadır. Medyanın dördüncü kuvvet olmasının iki ön koşulu ilk üç gücün var olması, kuvvetler ayrılığı ilkesinin geçerli olması ve basın özgürlüğünün sağlanmış olmasıdır. Pratikte ise medyanın bağımsız bir yapı olarak konumlandırılmaması, dördüncü kuvvet iddiasının bir ideal olarak sunulmasından öteye gidememektedir.

Medya ve siyaset arasındaki güç mücadelesi, medya alanına basın dışında yatırımları olan sermaye gruplarının yatırım yapması sonucunda daha da karmaşık bir hal alırken, medya dördüncü kuvvet olma idealine yaklaşmak bir yana, varlığını siyaset ve sermaye etkisinde korumakta zorlanmıştır. Medya var olan tanımının dışında halk adına denetleyen değil, denetlenen bir alan olmuş, özgürlüğünü koruyamamıştır. Medyanın sarsılan konumu, medya eleştirilerinde dördüncü kuvvet iddiasının ifade edilmesini de anlamsız hale getirmiştir. Medya alanındaki ekonominin belirleyiciliğine, tekelleşme ve küreselleşme olgularının eklenmesi, medyanın sınırlarını daraltmış, etkinlik alanları da daha çok siyaset ve sermayenin belirlediği çerçevede kalmıştır. Bu durum medyanın tarafsızlık iddiasını zayıflatmış, güvenilir bir kaynak olarak görülmesini engellemiştir.

Medyaya yeni yüklenen işlevler temel işlevlerini yerine getirmesini engellemiştir. Habere erişimde yanlılığın olması ve haberin meta haline gelmesiyle medyadaki haber üretim süreci müdahaleyle karşılaşmış, medya bağımsızlığını yitirmiştir. Bu durum hem gazeteciler hem de haber üretim sürecindeki işleyiş açısından etik sorunlar yaşanmasına neden olmuş ve dördüncü kuvvet iddiası temelsiz kalmıştır.

KAYNAKÇA

- [1] Özer Ö. “Liberal Basın Anlayışının Düşünsel Temelleri”, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/39558/mod_resource/content/1/Liberal%20haber%20anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n%20d%C3%BC%C5%9F%C3%BCnsel%20temelleri.pdf Erişim tarihi: 11 Şubat 2018.
- [2] Güngör N. İletişim Kuramlar Yaklaşımlar. 2. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi; 2013.
- [3] Erdoğan İ. “Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği”, <http://www.dorduncukuvvetmedya.com/arastirma/irfaner.htm> Erişim tarihi: 29 Ocak 2018.
- [4] Aziz A. Siyasal İletişim. 2. Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım; 2007.
- [5] Ramonet I. Medyanın Zorbalığı. Çeviren: Aykut Derman. İstanbul: Om Yayınevi; 2000.
- [6] Adaklı G. Türkiye’de Medya Endüstrisi. Ankara: Ütopya Yayınevi; 2006.

- [7] Uluç H. “Dördüncü Güç mü?.. Güldürmeyin beni..”,
https://www.sabah.com.tr/yazarlar/uluc/2004/07/30/dorduncu_guc_mu_guldurmeyin_beni
Erişim tarihi: 11 Şubat 2018.
- [8] Tokgöz O. Temel Gazetecilik. 5. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi; 2003.
- [9] Tekinalp Ş. “Postmodernist Dördüncü Kuvvet: Köşe Yazarları”,
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/iuifd/article/viewFile/1019012918/1019012146> Erişim tarihi:
29 Ocak 2018.
- [10] Meyer T. Medya Demokrasisi. Çeviren: Ahmet Fethi. İstanbul: Köprü Kitapları; 2014.

Kritik Analitik Düşünme ile Toplu Taşıma Seçim Süreci

¹Özlem Battal

¹Karabük Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Türkiye

Özet

Ülke nüfusundaki artış, kentsel nüfus oranının hızla büyümesi ve gelişen ekonomik faaliyetler ile günlük yolculuk oranlarının giderek artması, toplam kentsel yolculuk sayılarında büyük artışlara neden olmaktadır. Kent içi ulaşım boyutları hızla artarken, her geçen gün kentsel alanlardaki yolculukların uzunlukları artmakta ve daha çok yaya yolculuğu, motorlu taşıt yolculuğuna dönüşmektedir. Şehir içi ulaşımın toplu taşıma ile geliştirilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Birçok değişkenin etkili olduğu toplu taşıma seçiminde karar, sezgisel ve analitik olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Analitik karar verme anlamlı daha küçük alt bölümlere ayrıştırılarak çözümlenmesidir. Sezgisel kararlar, karar vericinin kendi öz değerlerine dayanarak çok sayıda bilgiyi sezgilerine göre değerlendirerek kısa sürede karar almasıdır. Bu çalışmada, toplu taşıma seçimi, kritik analitik düşünme yöntemleri ile ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kent içi ulaşım, toplu taşıma, kritik ve analitik düşünce, karar verme

Abstract

The increase in the country's population, the rapid growth of the urban population rate, and the ever-increasing economic activity and everyday travel rates are causing great increases in the total number of urban journeys. As the size of urban transportation increases rapidly, the lengths of journeys in urban areas are increasing day by day, and more pedestrian journeys are transformed into motor vehicle journeys. The development of city transportation by public transport has become a necessity. The choice of public transport, where many variables are influential, takes place in two forms, intuitive and analytical. Analytical decision making is to analyze by separating it into meaningful subparts. Intuitive decisions are based on decision-makers' own values, take decisions in a short period of time by evaluating a large number of information according to their intuition. In this study, the choice of public transport will be dealt with by critical analytical thinking methods.

Key words: Urban transport, public transport, critical and analytical thinking, decision making

1. Giriş

Ulaştırma insanın ve eşyanın bir noktadan diğer bir noktaya belli bir amaç için yer değiştirmesidir. Söz konusu yer değişimin belli araçlar kullanılarak belli amaçlar doğrultusunda yapılması, ulaştırmanın ekonomik bir kavram olarak ele alınmasını gerektirir [1]. Şehirlerdeki nüfus artışı ile birlikte hareketlilik ihtiyacı da artmaktadır. Artan ihtiyaç sebebiyle ulaşım günümüzde gelişmiş ya da gelişmekte olan şehirlerde önemli bir sorun haline gelmiştir. Şehir içi ulaşımın toplu taşıma ile geliştirilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Çünkü toplu taşıma, insanlara ulaşım kolaylığı ve olanağı sağlayan bir sistemdir. Ayrıca kentlerdeki nüfus yoğunluğu ve özel araç sayısının artması trafik tıkanıklığı, hava kirliliği, gürültü, fazla enerji tüketimi, vb. olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Bu yüzden kent içi ulaşımın temel amaçları, bu gibi

sorunların çözümü, ulaşım ihtiyacının karşılanması ve kentsel gelişimin sağlanması olmalıdır [2].
Bu amaçlara erişmeye olanak verecek hedef ve politikalar ise: taşıtlara değil insana öncelik

*Corresponding author: Address: Faculty of Engineering, Department of Civil Engineering Sakarya University, 54187, Sakarya TURKEY. E-mail address: caglar@sakarya.edu.tr, Phone: +902642955752 Fax: +902642955601

veren, yatırım ve işletmecilikte kaynakların etkin kullanımını sağlayan, mevcut ulaşım altyapısının kapasitesini en üst düzeyde kullanan, çevresel, kentsel, insani ve tarihi değerleri bozmayan aksine koruyan ve destekleyen, toplumun farklı kesimleri arasındaki eşitliği sağlamada katkıda bulunan, modern teknolojileri kullanan ulaşım türlerinin kullanılması olmalıdır [3]. Sıralanan hedef ve politikalara uygun düşen ulaşım ise ancak toplu taşıma araçları ile elde edilebilmektedir.

2. Kent içi Ulaşımında Toplu Taşımacılık Sistemleri

Ülke nüfusundaki artış, kentsel nüfus oranının hızla büyümesi ve gelişen ekonomik faaliyetler sonucunda kişi başına yapılan günlük yolculuk oranlarının giderek artması, toplam kentsel yolculuk sayılarında büyük artışlara neden olmaktadır. Bunun sonucunda kent içi ulaşım boyutları hızla artarken kapsamı genişlemekte, her geçen gün biraz daha yayılan ve sayıları artan kentsel alanlardaki yolculukların uzunlukları da artmakta ve daha çok yaya yolculuğu motorlu taşıt yolculuğuna dönüşmektedir [2].

Kent içinde etkin, sağlıklı ve ekonomik bir ulaştırma sisteminin kurulması gerekir. Bu amaçla insanlara öncelik veren, yatırım ve işletmecilikte kaynakların verimli ve etkin kullanımını sağlayan, mevcut ulaşım altyapısının kapasitesini en üst düzeyde kullanan, çevresel, kentsel, ve tarihi değerleri bozmayan, koruyan ve destekleyen, toplumun farklı kesimleri arasındaki eşitliği sağlamada katkıda bulunan ve modern teknolojileri kullanan ulaşım türlerinin kullanılmasına öncelik verilmelidir.

3. Toplu Taşımacılık Sistemlerinin Sınıflandırılması

Toplu taşıma sistemleri karayolu, raylı sistem ve deniz yolu olmak üzere üç alt türde sınıflandırılmaktadır. Karayolu toplu taşıma türleri otobüs, dolmuş-minibüs, son dönemlerde yaygın olarak kullanılan metrobüstür [3]. Günümüzde kent içi toplu taşımacılıkta kullanılan raylı ulaşım sistemleri; hafif raylı sistemler, tramvaylar, metrolar, banliyö trenleri, manyetik yataklı sistemler ve üst yollu elektrikli, toplu taşıma sistemi olan monorailden oluşmaktadır. Bu sistemlerden ilk dördü ülkemizin değişik kentlerinde etkin olarak kullanılmaktadır [4].

Kent içi yolcu taşımacılığında en çok kullanılan toplu taşıma aracı otobüslerdir. Otobüs hizmetleri kentin tüm yerleşik alanını çeşitli ringlerle bir ağ gibi sarar. Otobüsler diğer toplu taşıma araçlarına göre daha az altyapı yatırımları gerektirmekte ve tek bir hat üzerinde yolcu taşıma zorunluluğu olmadığından, yollarda daha rahat hareket olanağı bulabilmektedir [3]. Dolmuş ve minibüs ise ara yolcu taşıma sistemleri olarak kullanılmaktadır. Bu tür sistemler yolculuk talebinin yüksek olduğu kentlerde verimsizliğe, trafik sıkışıklığına ve çevre kirliliğine neden olmaktadır.

Türkiye'deki adı ile metrobüs, dünyada yaygın olarak kullanılan adı ile Bus Rapid Transit (BRT) yüksek standartlı bir toplu taşıma sistemidir. En önemli özelliği hızlı, rahat, konforlu ve altyapı maliyeti düşük bir toplu taşıma sistemi olmasıdır [5]. Metrobüs, lastik tekerlekli kendisine ayrılmış özel bir yolda hareket eden, elektrik enerjisiyle çalışan, boş ağırlığı 21 tonu bulan, hibrit motoruyla saatte 96 km hıza ulaşan, çevreyle dost, metro ile otobüsün birleşimi ile ortaya çıkmış

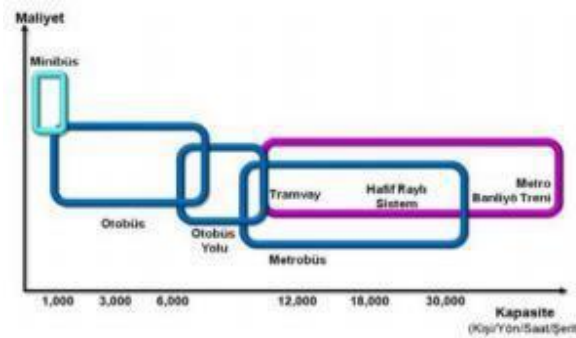
bir toplu taşıma aracıdır [2].

Hafif raylı sistemler, esas olarak klasik tramvayın modernleştirilmiş ve evrimleşmiş halidir. Hafif raylı taşımacılık; tek araba veya kısa dizi halinde işletilebilen yer seviyesinde veya yükseltilmiş yollarda, diğer kullanıcılardan ayrılmış kendine ait özel bir yolu olan, kent içi elektrikli ulaşım sistemidir. Genellikle yapılaşmış ve nüfus artışlarının sınırlı kaldığı çevre bölgelerde etkin olarak kullanılmaktadır. Bir sürücü tarafından sinyalizasyon sistemine uygun olarak kumanda edilen, her 600-1000 m mesafede özel istasyonlarda yolcu indirip bindiren, ortalama 60-80 km/saat süratle kendine ait hatlarda işletilen raylı toplu taşıma sistemleridir. Hafif raylı sistemlerin saatlik yolcu kapasiteleri 10 bin-20 bin kişi arasında değişmektedir [4].

Bunun yanında tramvaylar, mevcut kent yolları üzerinde döşenen hatlarda elektrikle çalışan, yol ve trafik durumuna göre bir sürücü tarafından kumanda edilen, daha çok bir adım atılarak binilebilen alçak zeminli araçların kullanıldığı toplu taşıma sistemleridir. Yolcu taşıma kapasiteleri en çok 10 bin kişi/saat, ortalama ticari hızları 14-16 km/saat, durak aralıkları 400-600 metre olup, kent içinde çevre kirlenmesi ve enerji tasarrufu açısından avantajlıdır [4].

Metro sistemleri ise diğer türlerin ulaşamadığı hızlara ulaşabilir ve genellikle 2-10 vagon oluşurlar. Diğer toplu taşıma türlerine göre en yüksek kapasiteye sahip (60.000 kişi/saat) sistemdir. Yüksek düzeyde otomasyon gerektirmektedir ve yüksek yatırım maliyetlerine karşılık en düşük işletme giderleriyle çalışmaktadır [4].

Toplu ulaşım türlerinin kapasite ve maliyetleri Şekil 1’de gösterilmektedir. Buna göre herhangi bir yöndeki en yüksek saatlik yolculuk talep düzeyi 10-12 bin yolcu düzeyine kadar otobüs sistemleri, saatte bir yönde 10-12 bin yolcu düzeylerinde tramvaylar etkin olarak kullanılabilmekte, talep düzeyleri 18-20 bin yolcu düzeylerine ulaştığında HRS öne çıkmakta, talep düzeyleri 30 bin yolcu düzeylerini aştığında söz konusu koridorun özelliklerine göre metro veya banliyö demiryolu sistemleri optimum ulaşım türleri olmaktadır. Metrobüs lastik tekerlekli taşımacılıkta bir yönde saatte 48 bin yolcu taşıma düzeylerine ulaşıldığında ve yüksek talep düzeylerinde raylı sistemlere kıyasla daha düşük maliyetlidir [3].

Şekil 1. Kent içi ulaşım türlerinin kapasite ve maliyet ilişkisi [3].

4. Toplu Ulaşım Sistemlerinin Seçimine Etki Eden Faktörler

Kent içi toplu taşıma sistemleri değerlendirilirken teknolojik özellikler, altyapı yapım ve işletme

maliyetleri, çevresel etkileri dikkate alınır. Bu değerlendirmeler taşıma ücreti, seyahat süresi, güvenilirlik, kent yapısına uygunluk, trafik sıkışıklığı, güvenlik, enerji gereksinimi, çevre kirliliği, alan kullanımı, kaynak gereksinimi, sisteme uyum, işletme ekonomisi, personel ihtiyacı gibi kriterler göz önüne alınarak yapılır.[4]

4.1. Yolculuk talebi

Dünyanın pek çok ülkesinde nüfusta meydana gelen artışlar, taşıt sayılarındaki artışlar, yolcu ve yük taşıtlarındaki artışlar ve bunlara ek olarak küreselleşmenin hızla artması yolculuk talebini etkilemektedir ve tüm bu gelişmeler kişilerin ev ile iş arasında tercih ettikleri ulaşım seçenekleri ile yolcu ve yük taşımacılığının seçeneklerini tekrardan şekillendirmektedir. [6]

Talep, aktivitelerin mekân içindeki dağılımları ve boyutları, toplumun sosyoekonomik özellikleri ve sistemin performansının bir fonksiyonudur. En önemli performans ölçütlerinin hizmet düzeyi, sistemi kullananların ödedikleri ücret ve sistemin pratik kapasitesi olduğu düşünülürse bunların da talebi etkiledikleri görülür. Dünya genelinde pek çok büyük şehirde ulaşım imkânları kapasitelerini arttırmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır ve pek çok uygulamanın sonucunda görülmektedir ki her kapasite artırımı beraberinde kendi talebini yaratmaktadır. [7]

2.2. Yolculuk süresi

Bir yolcu için yolculuk süresi taşıt içerisinde geçen süre ile taşıt dışında geçen sürenin toplamından ibarettir. Taşıt içinde geçen süre taştan binildiği anda başlar ve taşıttan inildiği anda biter. Bu zaman aralığında taşıt hareket halinde ya da duruyor (hareketsiz) olabilir. Taşıt dışında geçen süreyi ise şu bileşenlerle tanımlayabiliriz: Çıkış noktası ile taşıta binilecek nokta (durak) arasında geçen yürüme süresi, durakta beklenen süre, varsa aktarma için geçen süre (birinci taşıttan inilen nokta ile ikinci taşıta binilecek nokta arasındaki yürüme süresi ile ikinci taşıta binilecek noktadaki bekleme süresi), taşıttan inildikten sonra hedefe varılması için gereken yürüme süresi. Ayrıca bir yolcunun ortalama biniş süresi, taşıtın bazı özelliklerine ve yolcunun biniş esnasında ücret ödeyip ödemediğine bağlıdır.

2.3. İşletme maliyeti

Altyapı ve işletme maliyetleri, sistemin kamuya, işleticiye ve kullanana maliyeti ekonomik karşılaştırma kriterleridir. Toplu taşıma sistemlerinde maliyet; altyapı yapım ve işletme olmak üzere ikiye ayrılır. Sistem kapasitesi, altyapı tipi, ekonomik ömrü, finansman koşulları, faiz oranları ve kamulaştırma giderleri altyapı maliyetini etkileyen temel unsurlardır. İşletme maliyeti ise sistem kapasitesine, taşıt sayısına, faiz oranlarına, bakım, yakıt, personel giderleri, işletenin türü ve örgüt yapısına bağlıdır.

Yatırım maliyetleri; yol, taşıt, sinyalizasyon tesisleri, durak maliyetleri, depo ve atölye maliyetleri, etüt ve mühendislik hizmet maliyetleri ve önceden kestirilemeyen diğer giderlerden oluşmaktadır. Bazı taşıma türleri için yatırım maliyetleri Tablo-1’de verilmiştir.

Tablo 1. Kent İçi Toplu Ulaşım Yatırım Maliyetleri (Milyon \$)

	Otobüs	Özel Yollu Otobüs	Tramvay	Hafif Raylı	Metro
Km başına yatırım maliyeti	<0,5	2,0-10,0	5,0-10,0	10,0-30,0	40,0-90,0

İşletme maliyetlerini oluşturan öğeler; personel giderleri, bakım ve onarım giderleri, enerji harcamaları, yönetim ve uzmanlaşma giderleri olup, üç ana grup altında toplanabilir:

Mesafeye bağlı işletme giderleri: Sisteme bağlı araç filosu tarafından kat edilen yola bağlıdır [araç x km]. Enerji harcamalarını, bakım ve onarım giderlerini içermektedir.

Zamana bağlı işletme giderleri: Sisteme bağlı araç filosunun işletildiği zaman için hesaplanır [araç x saat]. Çalıştırılan personel giderlerini de içerir.

Yola bağlı işletme giderleri: Kilometre başına günlük ve yıllık olarak hesaplanır. Durakların, sinyalizasyon sistemlerinin, enerji iletim hatlarının ve yolların bakım ve onarımı için yapılan harcamalardır. Bazı taşıma türleri için işletme maliyetleri Tablo-2’de verilmiştir.

Tablo 2. Kent İçi Toplu Taşıma Türleri İçin İşletme Maliyetleri (1/100 \$)

	Otobüs	Özel Yollu Otobüs	Tramvay	Hafif Raylı	Metro
Km başına yolcu	3-8	8-12	3-12	12-15	15-23

2.4. Yolculuk ücreti

Ücret terimi, bir seyahat için seyahat amacıyla algılanan tüm giderler anlamına gelmektedir. Örneğin, seyahat için ücret, cepten çıkan para (bilet ücreti), seyahat süresi (ilk noktadan durağa erişim süresi, durakta bekleme süresi, taşıt içindeki süre, duraktan son noktaya erişim süresi), konfor, güvenlik, uygunluk, güvenilirlik ve diğer somut olmayan faktörler olabilir. Seyahat için algılanan ücretin bileşenlerinin çoğu ölçülebilir ve parasal birimlerde ifade edilebilir.

Seyahat edenlerin ulaştırma modeli ve buna bağlı olarak ulaştırma aracı seçimlerinde etken olan bir diğer temel faktör ekonomik olup olmadıklarıdır. Ekonomik olmayı belirleyen etkenlerden birisi de yakıt fiyatlarında meydana gelen değişikliklerdir. [8]

2.5. Entegrasyon

Yolculuk sürelerinin uzun olduğu ve bir yerden bir yere gitmek için bazen birkaç aktarma yapılması gereken bir şehirde, bütün toplu ulaşım sisteminin birbirine entegre çalışması gerekmektedir. Yolcularını merkezi iş alanlarına, okullara, hastanelere vb. varış noktalarına taşıyamayan ve diğer toplu taşıma sistemlerine aktarma yapamayan bir toplu taşıma sistemi hem

beklenen hizmet düzeyine erişemeyecek hem de yolcular tarafından öncelikli olarak tercih edilmeyecektir. [9]

2.6. Erişilebilirlik

Erişilebilirlik, ulaştırma sistemi ve arazi kullanışı özelliklerini birleştiren bir performans ölçütüdür. Herhangi bir erişilebilirlik ölçütünün, bu iki elemandan birinde veya her ikisinde oluşan değişimleri yansıtması gerektiği kabul edilmektedir. Erişilebilirlik ölçütlerinin temel yapısı için üç genel kabul vardır. Bunlardan ilki, genellikle arazi kullanışı verileriyle ortaya konan ve “olanaklar” olarak isimlendirilen değişkenler arasında sıralamadan kaynaklanan bir öncelik olmamasıdır. Dolayısıyla erişilebilirlik ölçütü, olanak verilerinin sıralamasından bağımsızdır. İkinci kabul, erişilebilirliğin artan yolculuk maliyeti ile azalacağı, artan olanaklar ile ise yükseleceğidir. Dolayısıyla, erişilmek istenen olanaklar fayda yaratırken, bunlara yapılacak yolculuk faydasızlık yaratmaktadır. Üçüncü ve son kabul, sıfır değerine sahip olanakların erişilebilirlik ölçütüne katkı vermemesidir. Bu kabul, ölçüt formülasyonu oluşturulurken, olanakların nerede ve nasıl yer alacağını etkilemektedir.

Diğer bir önemli husus engellilerin toplu taşıma sistemlerinde yer bulmaları, günümüzde sıkça tartışılan noktalardan biridir. Özellikle fiziksel engellilerin (yürüme zorluğu çekenler, tekerlekli sandalyeliler) toplu taşıma vasıtalarından yararlanmaları, bu konuda somut adımların atılmasıyla başarılabilir. Araçların engelli dostu olması, durak/istasyonlara erişim yollarının uygunluğu bunların başında gelmektedir.

2.7. Sefer sıklığı

Servis sıklığı (sefer sayısı) ise bir diğer önemli faktördür. Sıklık bir saatte başlangıç noktasından hareket eden ve duraktan geçen araç sayısıdır. Bu faktör planlama sürecinde bir duraktan kaç araç geçmesinin belirtilmesi de gerekmektedir. Planlama sürecinde talebin yoğun saatler tespit edilip gerekli araç sayısı ile sefer sıklığı ona göre belirlenmelidir

2.8. Dakiklik

Dakiklik ele alınması gereken bir diğer husustur. Hizmetin belirtilen zamanlarda, duyurulan servis sıklığında yapılması gerekmektedir. [10] Araçların duraklara belirtilen zamanda gelmesi ve hareketine devam etmesi; altyapı, hız ve teknik donanım olmak üzere, erişilebilirlik, nitelikli personel gibi etkenlere bağlıdır.

2.9. Çevreye duyarlılık

Sistemlerin trafikte yarattığı çevresel etkilerden en önemlisi hava kirliliğidir. Petrole dayalı ulaşım türlerinden kaynaklanan başlıca kirleticiler CO, HC, NO₃, SO₂/H₂S ve parçacıklarıdır. Bunlar içinde sağlık açısından en tehlikelisi renksiz ve kokusuz bir gaz olan (CO) karbon monoksitlerdir. CO özellikle içten patlamalı otomobil motorunca üretilmektedir. HC ve NO₃ kirlenmesi içten patlarlı motorda, SO₂/H₂S ve parçacık (duman) kirlenmesi dizel motorlarında daha çoktur.

Tablo 3. Ulaşım Sistemlerinin Neden Olduğu Kirlenme

Tür Adı	CO Kirlenmesi (gr/yolcu-km)	Toplam Kirlenme (gr/yolcu-km)
Otomobil	275000	339548
Dolmuş	172500	213100
Minibüs	110000	135820
Otobüs	0.0028	0.2818

Tablo 3'ten, yolcu-km başına otomobilin otobüse göre 120 kat daha kirletici olduğu anlaşılmaktadır. Elektrik enerjisi ile çalışan sistemlerin seçimi atmosferik kirlenmelerin azalmasına katkıda bulunacaktır. [11]

Ulaşım sistemlerinin belirlenmesinde çevresel kriterlerden diğer biri olan gürültü konusunda genel olarak bilinen kural ağır araçların hafif araçlara oranla daha gürültülü olduğudur. Bir diğer kural ise araçlarca yaratılan gürültünün araçların her birinin ürettiği gürültünün aritmetik toplamına eşit olmadığı, buna karşılık ağır taşıt payının yüksek olduğu trafik kompozisyonlarının çok daha fazla gürültü yarattığıdır. Çeşitli ülkelerde, belirli taşıt türleri için konulmuş gürültü sınırları vardır. Ancak, ulaşım sistemlerinin gerçekte yarattığı gürültü, araçların bakım durumu, yol koşulları, eğim gibi yerel özelliklere bağlı olmakla beraber; otomobilde 72 dB, otobüs, tramvay ve trende 90 dB dolaylarındadır. Tren ve özellikle metroda titreşimler gürültü kadar rahatsız edici olmaktadır. [11]

Tablo 4. Ulaşım Sistemlerinin Çevre Etkilerinin Niteliksel Durumu

Ulaşım Modeli	Hava Kirliliği	Gürültü
Karma Trafikte Otobüs	Zayıf	Orta
Bölünmüş Yolda Otobüs	Orta	Orta
Tercihli Yolda Otobüs	İyi	İyi
Tramvaylar	Çok iyi	Orta
Yüzeyde HRS	Çok iyi	Orta
Yüzeyde Metro	Çok iyi	Zayıf
Viyadükte HRS	Çok iyi	Zayıf
Yeraltında Metro	Çok iyi	Çok iyi

2.10. Konfor

Konfor, yolcuların rahatlık hislerine bağlı olup taşıtlara inme ve binmedeki kolaylık, oturma ve ayakta durma sırasındaki rahatlık, taşıtın havalandırma ve ısıtma koşulları, taşıtın içindeki sessizlik, frenleme ve hızlanmadaki yumuşaklık ele alınabilir. [12]

2.11. Güvenlik

Ulaşımında sıfır ölüm oranının, yük taşımacılığında sıfır hasarın gerçekleştirilmesi asıl hedeftir. Kent içinde aynı trafiği kullanan ulaşım sistemlerinin aynı karayolu üzerinde seyir ediyor olması kaza riskini artırmakta, güvenliği azaltmaktadır.

2.12. Enerji tüketimi

Enerji açısından dışa bağımlı ülkelerde, enerji tüketimi özelliği sistem seçiminde göz önüne alınması gereken birincil konulardandır. Sistemlerin farklı enerji türleriyle çalışmaları karşılaştırma yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu zorluk birçok araştırmacı tarafından ortak birimler (Kcal, vb.) kullanılmasıyla aşılmıştır.[13]

Enerji tüketimi yerel koşullara göre farklılıklar göstermektedir. Ulaştırma Bakanlığı Ulaştırma Koordinasyon İdaresi (UKİ)'nin çalışmalarına göre Türkiye koşullarında kentsel ulaşımında yolcu-km başına Kcal olarak enerji tüketimi yaklaşık olarak raylı sistemlerde 85, otobüslerde 105, dolmuşlarda 275, otomobillerde 550'dir. Buna göre raylı sistemlerde tüketilen enerji 1 olduğunda otobüste 1.24, dolmuşta 3.24, otomobilde 6.47 olmaktadır. [14]

Tablo 5'te verilen yolcu-km başına enerji tüketim miktarları dört uluslararası araştırmanın ortalamalarını yansıtmaktadır. Otobüs, tren, metro, tramvay gibi toplu taşıma sistemlerinin az ve birbirine yakın düzeyde enerji tükettiği, otomobilin tüketiminin ise bu sistemlerin beş katından fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca tüketilen enerjinin yalnız niceliği değil, niteliği de önemli olmaktadır. Petrol üretmeyen ülkelerde, enerji tüketimi aynı olan sistemler arasından akaryakıtla çalışmayanlarının tercih edilmesi doğaldır. [13]

Tablo 5. Ulaşım Sistemlerinin Yolcu-Km Başına Enerji Tüketimi

Sistem Tipi Enerji Tüketimi	Sistem Tipi Enerji Tüketimi
Otomobil	515
Dolmuş	241
Minibüs	134
Otobüs	96
Tramvay	112
Metro	97
Tren	100

3. Sonuçlar

Kentlerde artan nüfus ile birlikte toplu taşıma yolculuklarının da artış görülmektedir. Farklı hizmet türleri olan bu toplu taşıma sistemlerinin tercih edilmesi için işletmeci, toplum ve kullanıcı açısından bazı unsurlar bulunmaktadır. İşletmeci açısından sistemin verimli olması, toplum açısından ekonomi ve çevreye olan etkilerinin optimum olması ve kullanıcı açısından sistemin etkin olması önemli olmaktadır. Etkin kullanım için sistemin hesaplı, hızlı, güvenilir,

konforlu olması ve kent içi erişimin rahatça sağlanabilmesi gibi özellikler bulunmaktadır.

Çevre kirliliği, küresel ısınma, trafik kazalarının yarattığı maddi ve manevi zararlar, kentsel dokunun zarar görmesi gibi sebeplerden dolayı araçların hareketinden çok insanın hareketine odaklanan toplu taşıma sistemleri geliştirilmelidir.

Gerek internette, gerek durakta, gerekse araç içindeki yolcu bilgilendirme sistemleri, kullanıcıların her an güncel bilgilere erişmesini sağlayarak, toplu taşımanın güvenilirliğini artırmaktadır. Diğer bir önemli konu da toplu taşıma sistemleri engellilerin talepleri düşünülerek tasarlanmalıdır.

Kaynaklar

- [1] Kaya E., Karadayı E., Nalçakan M., Gerede E., Aras H., Battal Ü., Kuyucak F., Ulaştırma Sistemleri. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2012; pp 3-8.
- [2] Akman, G., & Alkan, A. (2016). İzmit kent içi ulaşımında alternatif toplu taşıma sistemlerinin aksiyomlarla tasarım yöntemi ile değerlendirilmesi, Pamukkale Univ Muh Bilim Dergisi, 22, 2016 ss 54-63.
- [3] Saatçioğlu C, Yaşarlar Y. Kentiçi Ulaşımında Toplu Taşımacılık Sistemleri: İstanbul Örneği, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3, 2012; ss 117-144,
- [4] İ. Şenlik, Kent İçi Raylı Ulaşım Sistemlerinin Değerlendirilmesi. EMO Samsun Şubesi Haber Bülteni, 14, 2013 ; ss 23-26.
- [5] M. E. Kılıçoğlu, İstanbul Metrobüs Sisteminin Kapasitesinin Artırılması için Alınması Gerekli Önlemler, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, 2010.
- [6] Giuliano, G. and Wachs, M. Responding to Congestion and Traffic Growth: Transportation Demand Management [online], UCTC No. 86, 1991, The University of California, University of California Transportation Center, <http://www.uctc.net/papers/086.pdf>.
- [7] Mahmood, M., Bashar, M. A. and Akther, S. Traffic Management System and Travel Demand Management (TDM) Strategies: Suggestions for Urban Cities in Bangladesh", Asian Journal of Management and Humanity Sciences, 2009; 4 (2-3), 161-178.
- [8] Holloway, C. The Business of Tourism. Fifth Edition, Longman Publishing. 1998.
- [9] C. Kırancıoğlu, "Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Kent İçi Raylı Sistem Koridor Planlaması", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi, 2016; pp. 53-71.
- [10] Oopec (Office for Official Publications of The European Communities) (2001), European Transport Policy for Time to Decade, White Paper, L-2985, 2010; Luxembourg.
- [11] Armağan Z, 2007, www.ziyaguney.com/dosyalar/dokumanlar/kentici.doc .
- [12] Ulusoy A, 2010, Ulaşımında Raylı Sistemler ve Kayseray, Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İnşaat Mühendisliği Ana Bilim dalı yüksek lisans tezi.
- [13] Elker C, Kentlerde ulaşım sistemi seçimi için bir yöntem, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İmar ve İskan Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981; sayfa 101.
- [14] Evren G. Kentsel ulaşımında raylı sistemler, 1. Toplu Taşıma Kongresi, Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Genel Müdürlüğü, 1996; sayfa 272-297.

Ana Haber Bültenlerinde Yayınlanacak Haberlerin Seçimi İçin Kriterlerin ve Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

^{*1}Hacı Mehmet Alağuş, ¹Ömer Selman Mermi, ¹Şafak Kızıldaş, ¹Tamer Eren, ²Özgür Selvi
¹Kırıkkale Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Kampüs
Yahşihan, Kırıkkale
²Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale Meslek Yüksek Okulu, Görsel İşitsel Tek. ve Medya Yap.
Bölümü, Kampüs Yahşihan, Kırıkkale

Özet

Toplumun önemli ihtiyacı olan haber alma hakkı, çeşitli yayın organları tarafından karşılanmaktadır. Ana haber bültenleri ise hala güncelliğini koruyan ve toplumun tercih ettiği haber alma kaynağıdır. Bir olayın başlangıcından ana haber bülteninde yayınlanmasına kadar geçen süreç öncelikli olarak gazeteciler tarafından olayın haber değeri taşıyıp taşımadığının değerlendirilmesi ile başlar. Bir olayın haber değeri taşıyabilmesi için bazı niteliklere sahip olması gerekir. Bu niteliklere sahip olan olaylar haber ajansına ulaşarak gerekli işlemlerden geçerek haber haline gelir. Ana haber bültenlerinde yayınlanan haberlerin seçiminde, çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulanabilirliğinin gösterilmeye çalışıldığı bu çalışmada, haber bülteninin oluşturulmasında etkili olduğu belirlenen bu nitelikler (orijinallik, ilgi çekicilik, önemlilik, uygunluk, nadirlik, zamanlılık, anlamlılık) kriter olarak alınmış ve haber bülteni editörlerinin görüşlerine başvurularak analitik hiyerarşi prosesi yöntemiyle birbirlerine göre önem ağırlıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ana haber bülteni, Haber seçimi, Çok ölçütlü karar verme, Analitik hiyerarşi prosesi

Abstract

Societies important right to receive the news is met by various media. Prime news bulletins are still the source of news that keeps the society updated. The process that leads to an event is published in prime news bulletin begins with journalists assessing whether the event carries the value of the news. An event must have some qualities in order to carry news value. The events that have these qualities become news by reaching the news agency and going through the necessary procedures. This study, tries to show the applicability of multi-criteria decision-making methods in the selection of the news published in the prime news bulletins, these qualities determined to be effective in the formation of the news bulletin were taken as criteria and their importance weighted according to the Analytic Hierarchy Process method by referring to the opinions of the news bulletin editors.

Keywords: News bulletin, News selection, Multi-criteria decision making, Analytic hierarchy process

*

1. Giriş

Sosyal bir varlık olan insan için iletişim, yaşamı sürdürebilme adına çok önemli bir gerekliliktir. İnsanın dünyada olduğu her anda iletişim hep var olmuş, önemini hiç bir zaman kaybetmemiştir. İletişim teknolojisinin gelişmesiyle habere olan ihtiyaç azalmamış, haber daha da önemli bir hale gelmiştir (Türk vd., 2013: 322).

Haberleşme araçları arasında ayrı bir öneme sahip olan televizyon haberciliği, haberin topluma ulaşmasında etkin bir kitle iletişim aracıdır (Alağuş vd., 2016). Televizyon haberciliğinin diğer kitle iletişim araçlarına göre etkin olmasının sebebi resim, ses ve grafiklerden yararlanarak insanlarda canlı; olayı yaşamış, olaya tanık olmuş algısını bırakacak şekilde tasarlanabilir olmasıdır.

Günlük yaşamın akışı içerisinde basın organlarına farklı kaynaklardan habere malzeme oluşturacak çok sayıda mesaj ulaşmaktadır. Bu mesajların hangilerinin topluma aktarılacağına bir süzme işlemi yapıldıktan sonra karar verilir (Işık, 2008: 113). Olayın takip edilmeye başlanmasından haber editörünün haberin yayınlanmasıyla alakalı son kararı vermesine kadar geçtiği aşamalar, olaya değer katar ve toplum için bir haber haline getirir (Türk vd., 2013: 322). Olayın habere dönüşümünde kat ettiği bu aşamalar sırasında olay belirli kriterlere göre değer kazanır ve haber haline gelir. Medya sahipleri ve editörler, enformasyonu ve toplumun bu enformasyonu öğrenme haklarını kendi çıkarları için kullandıkları sürece haber değerini kaybeder ve topluma zorla kabul ettirilmeye çalışılan bir meta haline gelir (Şimşek ve Uğur, 2008: 167).

Medyanın olan olayları haber olarak yansıtırken geliştirilen bir takım temel ilkelere riayet etmesi gereklidir. Bununla birlikte haberin toplanması, yazılması ve yayınlanması aşamalarında geliştirilen ilkelere bağlı kalınmadığı durumlarda medyaya olan güven sarsılacak ve medya inandırıcılığını kaybedebilecektir (Işık, 2008: 116). Haber oluşum süreci oldukça karmaşık ve alternatiflerin yoğun olduğu bir süreçtir. Mevcut karmaşıklık ve alternatif fazlalığından dolayı tutarlı bir seçim gerekmektedir. Bu sebeple karar verme sürecinde alternatiflerin belirlenen kriterlere göre karşılaştırılmasında kullanılan Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri haber seçimi için uygundur. Ana haber bültenlerinde yayınlanacak haberlerin seçiminde kullanılacak kriterlerin belirlenmesi ve ÇKKV yöntemlerinden AHP yöntemi ile kriter ağırlıklarının belirlenmesi yapılacaktır.

2. Haber Nedir?

Haber, Arapça bir sözcük olup sözlükte dil ve yazıyla iletilen veya söylenen söz manasındadır (Narmanlıoğlu, 2005: 34). Fransızlarda “les nouvelles” olarak kullanılmakta, yeni şeyler anlamına gelmektedir (Hall, 1973). İngilizlerde ise “news” olup, öztürkçe karşılığı olarak “salık”, “duyuk” gibi sözcükler önerilmesine rağmen yaygınlık kazanamamıştır (Yüksel ve Gürçan, 2001: 57).

Bir olay, olgu üzerine edinilen, iletişim veya yayın organlarıyla verilen bilgiye haber denir. İnsanları ilgilendiren, zamanlı olan ve fikrin, olayın, sorunun özetidir (Yüksel ve Gürçan, 2001: 57).

Okuyucu ve dinleyicilerin öğrenmeyi, üzerinde konuşmayı istediği şeylere haber denir. Ayrıca belirli bir zamanda ve yerde meydana gelen ve çok sayıda kişiyi ilgilendiren önemli olayların en kısa zamanda sunulmasıdır da denebilir (Uyguç ve Genç, 1998: 107-109).

Günümüzde haber üretimi çok yoğun bir çalışma sonucu üretilmektedir. Haber üretimi esnasında yapılan bu yoğun çalışmalar sürekli olarak zamana karşı yarışarak yapılmaktadır. Gazeteciler diğer haber merkezlerini geçerek habere ilk ulaşan ve ulaştığı haberi hedef kitleye ilk aktaran olabilmek için çaba göstermektedirler. Bu sebeple haber üzerinde yeterince düşünülüp, değerlendirme yapılmadan sunulabilmektedir (Çaplı, 2002: 63).

2.1. Haber Değeri

Haber üretimi esnasında bir haberin yayınlanıp yayınlanmamasını sağlayan ölçüt, haber değeridir. Günlük olarak gelen herhangi bir eylem ya da söylemin, hedef kitleye ulaştırılması için sahip olması gereken özelliklerdir (Girgin, 2008: 111).

Gazeteciler bir olayın, hikâyenin haber olup olmadığını haber değerine göre karar vermektedir. Sunulan haberlerde ne kadar fazla haber değeri ölçütü bulunursa, haber o kadar önemli bir hale gelmekte ve insanları ikna etmede ve inandırmada o kadar önemli bir rol üstlenmektedir (Ersoy ve Balyemez, 2013: 350).

Haberin önemi, izleyenlerinin onu doğru kabul etmesi ile artmaktadır. Haber değeri yüksek haberler sunan basın kuruluşlarının zamanla prestij ve güvenilirliklerinin de garantisi haline gelmiştir (Atmaca, 2009: 10).

2.2. Haber Yayınlama Kriterleri

Bir olayın haber olarak karşımıza çıkması, diğer benzer olaylardan sıyrılarak haber olması için bazı özelliklere sahip olması gerekir. Gazeteci tarafından olay ile ilgili her ayrıntı sorgulanır ve gereksiz ayrıntılar çıkarılarak olay haber olması yönünde biçimlendirilir. Gerekli kurgulamalar yapıldıktan sonra yazım ve denetimler tamamlanarak haber yayınlanır (Girgin, 2005: 59-65). Bu süreç içerisinde sahip olması gereken özellikler; orijinallik, ilgi çekicilik, önemlilik, uygunluk, nadirlik, zamanlılık ve anlamlılık olarak tanımlanmıştır.

Orijinallik (O): Bir olayın, hikâyenin haber niteliği taşıması, iyi olması ve dengeli bir televizyon veya yayın kompozisyonu ile uyumlu olup olmamasına göre haber kararı verilir. Haber kararı esnasında gazeteciler tarafından haber içeriğinin orijinallğine göre, başka bir olayla bağdaştırılabilmesine göre, olayın kendisini veya benzerlerini tekrar etmemesine göre ve olgunlaşmış bir haber olmasına göre haberin orijinal olup olmadığına karar verilir (Küçüközyiğit, 2014: 17-19).

İlgi Çekicilik (İÇ): Olağandışı olaylar, macera ve heyecan içerikli olaylar, ünlü kişilerin ya da dünyada ön planda olan ülkelerin yaşadığı olaylar insanların ilgisini çeken konular arasındadır (Tokgöz, 1994: 144). Bir haberin diğer haber yayınlanma kriterlerini içermemesi durumunda; sadece insanların ilgisini çekebilecek bir haber olması dahi bir olayı ya da durumu haber olarak öne çıkarabilir.

Önemlilik (Ö): Bir haberin önemli sayılabilmesi için dolaylı ya da doğrudan, izleyici kitle içerisinde büyük bir kısmını etkilemesi gerekir (Çil, 2007: 11). Haber içeriği ise toplumun geriye kalan kesimleri için aykırı olmayan haberlerdir. Örneğin ekonomiye yönelik her türlü yasa, halkın finansal refahı için doğrudan etki oluşturabilecektir. Bu etkiden dolayı haber, ülkede yaşayan herkesi ilgilendiren öneme sahip olur.

Uygunluk (U): Bir hikâyenin haber olmaya uygunluğu araştırılmalıdır. Bunun için hikâyenin yayın mecrasına uygun olması, içeriğinin haber değeri taşıması ve diğer medya kuruluşları ile rekabet etmeye uygun olması gereklidir (Küçüközyiğit, 2014: 9-10). Haber olacak olan olay, hikâye beklentileri ne kadar karşılırsa, haber olmaya o derece kolay seçilir (Yüksel ve Gürcan, 2001: 64).

Nadirlik (N): Sıradan olayların haber bülteninde yayınlanmasıyla önemi düşecek ve ilginçliği azalacaktır. Bu sebeple haber konusunun sıradan olmaması, izleyicinin haber bültenini izlemesini sağlamak ve izleyici oranlarını artırmak için gereklidir (Yüksel ve Gürcan, 2001: 61).

Zamanlılık (Z): Gelişen iletişim teknolojileriyle küçülen dünyada olaylar artık süratli bir biçimde haber olarak karşımıza çıkmakta ve çok çabuk önemini yitirmektedir. Bu sebeple zamanlılık haberin yayınlanması bakımından önemli bir etkidir (Tokgöz, 1994: 139). Haberin yayınlanmasında, zamanlılık etkeninin öneminden dolayı haber güncelliğini yitirmeden, olay sıcaklığını koruyarak sunulmalıdır.

Anamlılık (A): Haber metninin yalın, bilinen, anlaşılır sözcük ve cümlelerden oluşması, bir bütünlük içinde anlam taşıması durumudur. Gereksiz ayrıntılardan kaçınılmalı, bilinmeyen kelimeler veya verilen bilgi yetersizliğinden kaynaklanan bir soru bırakmayacak biçimde işlenmiş olması gerekir (Girgin, 2008: 125).

3. Yöntem ve Uygulama

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmayla, haber seçimini etkileyen kriterlerin haber bülteni editörlerinin görüşlerine dayanarak ÇKKV yöntemlerinden AHP yöntemiyle birbirlerine göre ağırlıklarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Türkiye'deki televizyon haberciliğinde editörler ana haber bültenlerinde yayınlanacak haberleri seçmek için belirli kriterler doğrultusunda karar vermektedirler. Mevcut amaç dâhilinde öncelikle kriterler belirlenmiş, ardından 5 haber editörü tarafından anket doldurulmuş ve bu anketteki editör görüşlerine başvurularak kriterlerin ÇKKV yöntemlerinden AHP ile ağırlık hesabı yapılmıştır. Bu çalışmanın en önemli amacı ÇKKV yöntemlerinin haber alanındaki uygulanabilirliğini ortaya koymasıdır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu bağlamda haber seçimini etkileyen kriterlerin belirlenmesine yönelik bir literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında 7 kriter belirlenmiştir. Bu kriterlerin haber seçimini etkilemedeki ağırlıklarının tespit edilmesi amacıyla, Saaty (1980) tarafından geliştirilen 1-9 önem skalası kullanılarak kriterlerin ikili olarak birbiriyle karşılaştırılacağı bir anket oluşturulmuş ve bu anket 5 editör tarafından doldurulmuştur. Anketler ile elde edilen verilerin geometrik ortalaması alınarak görüşler arasındaki sapma minimize edilmiştir. Elde edilen değerler matris formuna dönüştürülmüş ve AHP yönteminde kullanılmıştır. Anket formatı Tablo 1’de gösterilmektedir. İkili karşılaştırmalarda hangi taraf kaç kat önemliyse o taraftaki değere işaretleme yapılmaktadır. Örneğin, ilgi çekicilik orijinalliğe göre 5 kat önemli ise sağ taraftaki 5; orijinallik ilgi çekiciliğe göre 5 kat önemli ise sol taraftaki 5 işaretlenmektedir.

Anketten elde edilen verilere göre kriterlerin ağırlıklandırılmasında kullanılan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yönteminin adımları şu şekildedir:

- Adım 1: Faktörler Arası Karşılaştırma Matrisi Oluşturma
- Adım 2: Normalize edilmiş karşılaştırma matrisi
- Adım 3: Öz vektörün (W) hesaplanması
- Adım 4: Sütun Vektörü (D) Elde Edilmesi
- Adım 5: Temel Değer (E) Elde Edilmesi
- Adım 6: λ_{max} Elde Edilmesi
- Adım 7: Tutarlılık İndeksi ve Tutarlılık Oranının Bulunması

3.3. Verilerin Analizi

3.3.1. AHP Yöntemi ile Kriterlerin Ağırlıklandırılması

Adım 1: Faktörler Arası Karşılaştırma Matrisi Oluşturma

Haberlerin kıyaslanması için kullanılan haber yayınlama kriterlerinin önem derecelerinin belirlenmesi için kriterlerin kendi aralarında kıyaslanması gerekmektedir. İkili karşılaştırma matrisi, haber seçimi konusunda uzman olan beş editöre uygulanan anketin geometrik ortalaması alınarak Tablo 2’deki gibi oluşturulmuştur. Matrisin birincil köşegeni “1” olarak alınır. Köşegenin üstünde kalan değerler için $a_{ji} = (1/a_{ij})$ formülü uygulanmıştır.

Tablo 1. İkili Karşılaştırma Anketi

Değerlendirme kriterlerinin birbirine göre karşılaştırılması ve puanlanması anketi																			
	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Orijinallik																			İlgi Çekicilik
Orijinallik																			Önemlilik
Orijinallik																			Uygunluk
Orijinallik																			Nadirlik
Orijinallik																			Zamanlılık
Orijinallik																			Anlamlılık
İlgi Çekicilik																			Önemlilik
İlgi Çekicilik																			Uygunluk
İlgi Çekicilik																			Nadirlik
İlgi Çekicilik																			Zamanlılık
İlgi Çekicilik																			Anlamlılık
Önemlilik																			Uygunluk
Önemlilik																			Nadirlik
Önemlilik																			Zamanlılık
Önemlilik																			Anlamlılık
Uygunluk																			Nadirlik
Uygunluk																			Zamanlılık
Uygunluk																			Anlamlılık
Nadirlik																			Zamanlılık
Nadirlik																			Anlamlılık
Zamanlılık																			Anlamlılık

Tablo 2. AHP ikili karşılaştırma matrisi

	Orijinallik	İlgi Çekicilik	Önemlilik	Uygunluk	Nadirlik	Zamanlılık	Anlamlılık
Orijinallik	1,0000	0,4251	0,3480	0,9103	0,4782	0,3839	1,4114
İlgi Çekicilik	2,3522	1,0000	1,2011	1,5888	1,5518	2,8926	1,4841
Önemlilik	2,8738	0,8326	1,0000	2,1411	1,8640	3,5195	1,7048
Uygunluk	1,0986	0,6294	0,4670	1,0000	0,6084	1,1076	0,5493
Nadirlik	2,0913	0,6444	0,5365	1,6438	1,0000	2,6673	1,1076
Zamanlılık	2,6052	0,3457	0,2841	0,9029	0,3749	1,0000	1,3378
Anlamlılık	0,7085	0,6738	0,5866	1,8206	0,9029	0,7475	1,0000
Toplam	12,7295	4,5510	4,4233	10,0074	6,7801	12,3182	8,5950

Adım 2: Normalize edilmiş karşılaştırma matrisi

Tablo 2 üzerinde ——— denklemi kullanılarak matris sütun toplamaları 1 olacak şekilde normalize edilmiştir. Bu işlem sonucunda Tablo 3 elde edilmiştir.

Tablo 3. Normalize edilmiş karşılaştırma matrisi

	Orijinallik	İlgi Çekicilik	Önemlilik	Uygunluk	Nadirlik	Zamanlılık	Anlamlılık
Orijinallik	0,0786	0,0934	0,0787	0,0910	0,0705	0,0312	0,1642
İlgi Çekicilik	0,1848	0,2197	0,2715	0,1588	0,2289	0,2348	0,1727
Önemlilik	0,2258	0,1829	0,2261	0,2140	0,2749	0,2857	0,1983
Uygunluk	0,0863	0,1383	0,1056	0,0999	0,0897	0,0899	0,0639
Nadirlik	0,1643	0,1416	0,1213	0,1643	0,1475	0,2165	0,1289
Zamanlılık	0,2047	0,0760	0,0642	0,0902	0,0553	0,0812	0,1557
Anlamlılık	0,0557	0,1481	0,1326	0,1819	0,1332	0,0607	0,1163

Adım 3: Öz vektörün (W) hesaplanması

Normalize edilmiş karşılaştırma matrisinden yararlanarak, faktörlerin birbirlerine göre önem değerlerini gösteren yüzde önem dağılımları elde edilir. Normalize edilmiş karşılaştırma matrisini oluşturan satır bileşenlerinin aritmetik ortalaması Denklem 1 kullanılarak alınır ve öncelik vektörü olan W sütun vektörü elde edilir. W sütun vektörü Tablo 4'te belirtilmiştir.

$$\text{---} \quad (1)$$

Tablo 4. W sütun vektörü

Kriterler	W
Orijinallik	0,0868
İlgi Çekicilik	0,2102
Önemlilik	0,2297
Uygunluk	0,0962
Nadirlik	0,1549
Zamanlılık	0,1039
Anlamlılık	0,1183

Adım 4: Sütun Vektörü (D) Elde Edilmesi

Denklem 2'deki gösterimiyle D sütun vektörü, ikili karşılaştırmalar matrisi (Tablo 2) ve öncelik vektörünün (Tablo 4) çarpımıyla elde edilmiştir. D sütun vektörü Tablo 5'te gösterilmiştir.

$$D = \text{---} \quad (2)$$

Tablo 5. D sütun vektörü

Kriterler	D
Orijinallik	0,6246
İlgi Çekicilik	1,5596
Önemlilik	1,7162
Uygunluk	0,7054
Nadirlik	1,1614
Zamanlılık	0,7712
Anlamlılık	0,8489

Adım 5: Temel Değer (E) Elde Edilmesi

D sütun vektörü ve W sütun vektörünün Denklem 3'te gösterildiği gibi karşılıklı elamanların birbirine bölümü sonucu Tablo 6'da her bir kriter için temel E değeri elde edilmiştir.

—

(3)

Tablo 6. Temel değer (E) tablosu

Kriterler	E
Orijinallik	7,1975
İlgi Çekicilik	7,4206
Önemlilik	7,4725
Uygunluk	7,3301
Nadirlik	7,4978
Zamanlılık	7,4234
Anlamlılık	7,1728

Adım 6: ı Elde Edilmesi

Karşılaştırmanın temel değeri olan , Denklem 4'deki gibi E değerlerinin aritmetik ortalaması alınarak bulunur.

———

(4)

= 7,3592

Adım 7: Tutarlılık İndeksi ve Tutarlılık Oranının

Bulunması Tutarlılık indeksi (CI)

'nın hesaplanmasıyla Denklem 5'e göre Tutarlılık Göstergesi (CI) hesaplanmıştır:

CI=——

(5)

CI = 0,0599

Tutarlılık oranı (CR)

CR değeri, CI değerinin RI değerine bölümüyle belirlenmiştir. CI değerinin; 7 karar değişkeni olduğu için Tablo 7'de gösterilmiş olan rastsallık tablosunda 7'ye karşılık gelen değer olan 1,32'ye bölünmesiyle hesaplanmıştır.

$$CR = 0,0454$$

Tablo 7. Rastsallık İndeksi

N	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Rastsallık göstergesi	0	0	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56	1,57

6. Sonuç ve Öneri

Bilginin bu kadar önemli olduğu ve çok hızlı yayıldığı günümüzde, insanlar haberi öğrenme isteğini karşılamak için özellikle televizyon haberlerini takip etmektedir. Dünyada ve ülkemizde günlük olarak birçok olay meydana gelmekte ve medya insanların bu olaylardan haberdar olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Ancak çok sayıda olay arasından haber niteliği taşıyan olaylar seçilmelidir. Haber niteliği taşıyan haberler arasından da editörler belirli kriterlere göre ana haber bültenlerini oluşturmaktadır.

Çalışmada haber bültenleri için haber seçiminde kullanılan kriterler ve bu kriterlerin ağırlıklandırılması ele alınmıştır. Çalışmada kullanılan haber kriterleri (orijinallik, ilgi çekicilik, önemlilik, uygunluk, nadirlik, zamanlılık, anlamlılık) Kanal D, CNN, TRT-1, TGRT Haber, Ülke TV editörlerinden gelen uzman görüşlerinden faydalanılarak AHP yöntemi ile ağırlıklandırılmıştır. AHP yönteminden elde edilen sonuçlara göre, haber kriterlerinin başında %22,97 önemlilik ve %21,02 ilgi çekicilik gelmektedir. Bu kriterleri %15,49 nadirlik, %11,83 anlamlılık, %10,39 zamanlılık, %9,62 uygunluk, %8,68 orijinallik kriterleri izlemektedir.

Çalışmada elde edilen kriter ağırlıkları kullanılarak yapılacak haber seçimleri haber bültenlerinin hazırlanmasında daha objektif olmaya yaklaştıracaktır. Bu kriter ağırlıkları kullanılarak diğer ÇKKV yöntemleri ile haber seçimine yönelik bir çalışma yapılabilir. Böyle bir çalışma ile haber editörlerinin iş yükünü azaltmada ve daha sağlıklı bir haber bülteni oluşturulmasında fayda sağlanabilecektir. Ayrıca daha fazla sayıda editör ya da farklı ÇKKV yöntemlerinin kullanımı ile haber seçiminde hassasiyet daha da artırılabilir, yeni değerlendirmeler de yapılabilecektir.

Kaynakça

Alağuş HM, Bedir N, Mermi ÖS, Kızıldaş Ş, Eren T. Ana Haber Bültenlerinin AHP-TOPSIS İle Değerlendirilmesi. Akdeniz Üniversitesi 2. Uluslararası Medya Çalışmaları Kongresi, Antalya 2016; 336-352.

- Atmaca NE. Haber Değeri Kavramının Değişmesi Sürecinde Basın Kuruluşları Mülkiyetinin Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul; 2009
- Çaplı B. Medya ve Etik. İmge Kitabevi. 1. Baskı. Ankara; 2002.
- Çil S. Televizyon Haberlerinde Etik: Karşılaştırmalı Haber İçerik Analizleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul; 2007.
- Ersoy M, Balyemez M. Geleneksel ve Sosyal Medyanın Haber Dili: “Zaytung” Örneği. II. International Conference on Communication, Media, Technology and Design, North Cyprus 2013; 350-354.
- Girgin A. Haber Yazmak, Der Yayınevi. 3. Baskı. İstanbul; 2005.
- Girgin A. Gazeteciliğin Temel İlkeleri. Der Yayınevi. 1. Baskı. İstanbul; 2008.
- Hall S. Haber Fotoğraflarının Belirleyici Özellikleri; 1973. In: Bayraktaroğlu AM, çevirmen. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi. 2005/21; 245-263.
- Işık M. Haberde Objektiflik ve Yorum. In: Işık M, Erdem A, editörler. Eğitim Kitabevi Yayınları. Konya; 2008.
- Küçüközyiğit U. Haber Üretim Sürecinde ‘Haber Kararı’ ve Karar Aşamasında Öne Çıkan Faktörler. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul; 2014.
- Narmanlıoğlu H. Fıkra Tadında Haberler. Dergâh Yayınevi. 1. Baskı. İstanbul; 2005.
- Saaty TL. ‘The Analytic Hierarchy Process’. McGraw-Hill, USA; 1980.
- Şimşek S, Uğur İ. Basında Tekelleşmenin Nedenleri ve Ortaya Çıkardığı Olumsuzluklar. In: Işık M, Erdem A, editörler. Eğitim Kitabevi Yayınları. Konya; 2008.
- Tokgöz O. Temel Gazetecilik. İmge Kitabevi. 3. Baskı. Ankara; 1994.
- Türk MS, Bıyık A, Güven A, İşi A. Türk Gazetecilerin Haber Yayınlama Kriterlerine Yönelik Bir Araştırma. Humanities Sciences 2013; 8(4): 321-331.
- Uyguç Ü, Genç A. Radyo Televizyon Haberciliği. Avcıol Basım Yayın. 2. Baskı. İstanbul; 1998.
- Yüksel E, Gürcan Hİ. Habercinin El Rehberi. Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları. Eskişehir; 2001.

PSİKİYATRİ HEMŞİRELERİNDE ELEŞTİREL DÜŞÜNME DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR ÖN ÇALIŞMA

¹Fatma Feray SELVİ ²Mehmet İshak MAZİ ³Hatice GÜNAYDIN

¹ Psikiyatri Kliniği, Konya Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Konya/ Türkiye

² Sağlık Hizmetleri Başkanlığı, Konya İl Sağlık Müdürlüğü, Konya/Türkiye

³ İdari ve Destek Hizmetleri Başkanlığı, Konya İl Sağlık Müdürlüğü, Konya/Türkiye

Özet

Giriş: Eleştirel düşünme yeteneği, bilgilerin kaynağının araştırılması, bilgileri doğru yer ve zamanda kullanılması, doğru yaklaşımın seçilmesi ve sonuçların doğru değerlendirilmesi anlamını taşır. Hemşirelerin de son derece dikkat ve doğru karar verme yeteneği gerektiren sağlık sektörünün başrolünde oldukları düşünüldüğünde, eleştirel düşünceye sahip olmanın bu meslekte çok daha önemli olduğu söylenebilir. Eleştirel düşünceye sahip olmamak yanlış davranış biçimlerine ve sağlık hizmeti sorunlarına yol açabilir. Farklı çalışma gruplarında ve hemşirelerde eleştirel düşünceyi değerlendiren çalışmalar olmasına rağmen, idare, yönetme ve hizmet biçiminin en önemli olduğu psikiyatri hemşireliğinde henüz yeterli çalışma yoktur. Biz bu çalışmada psikiyatri kliniklerinde çalışan hemşirelerin eleştirel düşünce biçimlerini ölçmeyi amaçladık.

Yöntem: Bu çalışma için Konya ilinde yer alan hastanelerde çalışan psikiyatri hemşirelerine ulaşılarak sosyodemografik veri formu ve 51 madde ile doğruyu arama, açık fikirlilik, analitiklik, sistematiklik, kendine güven, meraklılık olmak üzere altı alt ölçekten oluşan California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği (CCTDI) verildi. Ölçekten alınan 240 puanın altı düşük, 300 puan üstü yüksek eleştirel düşünme eğilimini göstermektedir.

Sonuçlar: Çalışmaya 60 psikiyatri hemşiresi (yaş ort: 32.02±8.73) katılmıştır. Toplam eleştirel eğilim puan ortalaması 217.83±26.22'tir. Alt ölçek ortalamaları incelendiğinde ise açık fikirlilik 55.87±9.60, analitiklik 44.39±6.04, meraklılık 37.29±8.14, kendine güven 26.97±6.54, doğruyu arama 28.21±4.12 ve sistematiklik 25.07±4.56 olarak bulunmuştur.

Tartışma: Bu sonuçlara bakıldığında çalışmaya katılan psikiyatri hemşirelerinde eleştirel düşünme eğiliminin düşük seviyede olduğu görülmüş, bu düzeyi artırmak için destekleyici çalışmalar yapılması gerektiği kanaatine varılmıştır. Psikiyatri hemşireliği, diğer hemşirelik rolleri dışında hasta yaklaşımının oldukça dikkatle yürütüldüğü, gözlem ve görüşmenin oldukça önemli olduğu bir hemşirelik dalıdır. Analitik düşünebilme ve yönetebilme becerilerinin üst seviyede olması, doğruyu seçme ve sistematik hareket etme davranışlarının kazanılması gereken özellikler olduğu düşünüldüğünde, eleştirel düşünme biçiminin özümzenmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: eleştirel düşünme, eleştirel düşünme eğilimi, psikiyatri hemşireliği

¹ Hemşire, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Konya Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Psikiyatri Kliniği, Konya

² Doktor (Uzman), Konya İl Sağlık Müdürlüğü Sağlık Hizmetleri Başkanlığı, Konya

³ Hemşire (Uzman), Konya İl Sağlık Müdürlüğü İdari ve Destek Hizmetleri Başkanlığı, Konya 124

Giriş

Eleştirel düşünme yeteneği, bilgilerin kaynağının araştırılması, bilgileri doğru yer ve zamanda kullanılması, doğru yaklaşımın seçilmesi ve sonuçların doğru değerlendirilmesi anlamını taşır. Geçmişten bugüne insan kalitesi eğitim düzeyi, güncel bilgiyi kullanma ve teknolojik gelişimlere ayak uydurma becerisi ve güçlü sosyal ilişkileriyle değerlendirilir olmuştur. Bu sözü geçen özellikler beynin bilişsel yetenekler adı verilen ve dikkat, hafıza, muhakeme, neden-sonuç ilişkisi kurma gibi becerileri içeren fonksiyonu ile ilgili olup kişinin kendisini değerlendiren, olayları sorgulayan ve eleştiren, araştıran ve geliştiren, kısacası kritik ve analitik düşünen bir insan olmasını sağlamaktadır (Martin, 2002; Taşçı 2005; Karagenç 2003)

Kritik ve analitik düşünme, söylem, iddia ve gerçekler arasındaki ilişkiyi değerlendirebilmeyi, olaylardaki hata paylarını değerlendirebilmeyi, manipülasyonları fark edebilmeyi, olayı anlayabilecek soruları sorabilmeyi, kendi duygu ve düşüncelerini anlayabilmeyi sağlar. Hicks et al, 2013; Kökdemir, 2003) Bu yetenekleri gelişmiş bir birey kendi düşüncelerini fark eder. Bilgilendirilmeye açıktır ve başkalarının görüşlerini önemser. Doğru soruları sorar ve kendisine verilen bilgideki gerçek niyeti araştırır. Sonuçları bir bütün olarak değerlendirir. Temel bilgilerden haberdardır ve eleştirirken bu temel bilgileri kullanır. Kanıtlanmayan bilgiyi kullanmak ve yaymaktan uzak durur (Ennis 2002).

Kritik ve analitik düşünebilme, bilginin çok hızlı aktarıldığı ve kullanıldığı günümüz dünyasında tüm meslek sahipleri için mutlak gerekli bir özellik haline gelmiştir. Özellikle politika, güvenlik ve sağlık alanında çalışan personelin bu yeteneğe sahip olması iş kalitesini istenen düzeye çıkarabilmektedir. Bu anlamda hemşirelerde eleştirel düşünceye sahip olabilme temel hemşirelik özellikleri arasında sayılmaya başlamıştır (Martin 2002).

Hemşire günlük rutin sağlık hizmetlerini yürütürken de ani karar vermesi gereken durumlarla sıkça karşılaşır. Bu problemleri çoğu zaman etkin bir şekilde çözmesi beklenen hemşirelik mesleği belki de çok hızlı ve doğru karar vermesi gereken meslek grupları içerisinde ön sıralarda yer almaktadır. Değişiklikleri fark etmek, işlemleri doğru sıraya koymak, öncelik belirlemek, bilgiyi doğru aktarabilmek, çözüm üretebilmek, olumsuz duygu ve düşüncelerle başa çıkabilmek zorunda olan hemşire tüm bu özellikleri kritik ve analitik düşünebilme yeteneğinden almak durumundadır. Sağlık hizmetlerinde olası riskleri en aza indirerek, hasta ve çalışanların yaşam kalitesini yükseltmek gibi temel bir amaç bu anlamda kendisini yetiştirmiş hemşirelerle mümkün olacaktır (Burns ve ark.2010, Tezel ve ark. 2009)

Farklı çalışma gruplarında ve hemşirelerde eleştirel düşünceyi değerlendiren sınırlı sayıda çalışmalar olmasına rağmen, idare, yönetme ve hizmet biçiminin çok önemli olduğu psikiyatri hemşireliğinde henüz yeterli düzeyde çalışma yoktur. Biz bu çalışmada psikiyatri kliniklerinde çalışan hemşirelerin eleştirel düşünce biçimlerini ölçmeyi amaçladık.

Materyal ve Metot

Psikiyatri hemşirelerinde eleştirel düşünceyi değerlendirmek amacıyla yapılan bu çalışmada Konya'da yer alan 3 büyük hastanede çalışan psikiyatri hemşirelerine ulaşılarak uzman

psikiyatri hemşiresi tarafından yüz yüze görüşüldü. Yaş, cinsiyet gibi bilgiler için sosyodemografik veri formu dolduruldu ve eleştirel düşünceyi değerlendirmek amacıyla bir öz bildirim ölçeği olan California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği (CCTDI) kullanıldı.

California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği (CCTDI)

Eleştirel düşünme düzeyini değerlendirmek amacıyla geliştirilen ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması Kökdemir (2003) tarafından yapılmıştır. 51 madde ile doğruyu arama, açık fikirlilik, analitiklik, sistematiklik, kendine güven, meraklılık olmak üzere altı alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçekten alınan 240 puanın altı düşük, 300 puan üstü yüksek eleştirel düşünme eğilimini göstermektedir. 240-300 arası puan ise orta düzey eleştirel düşünme eğilimine işaret eder (Kökdemir 2003).

İstatistiksel Yöntem

Çalışmadan elde edilen veriler SPSS 11.0 programında, tanımlayıcı istatistikler ve ki kare testi kullanılarak yapılmış ve anlamlılık düzeyi olarak $p < 0.05$ kullanılmıştır.

Sonuçlar:

Çalışmaya 60 psikiyatri hemşiresi (yaş ort: 32.02 ± 8.73) katılmıştır. Toplam eleştirel eğilim puan ortalaması 217.83 ± 26.22 'tir. Alt ölçek ortalamaları incelendiğinde ise açık fikirlilik 55.87 ± 9.60 , analitiklik 44.39 ± 6.04 , meraklılık 37.29 ± 8.14 , kendine güven 26.97 ± 6.54 , doğruyu arama 28.21 ± 4.12 ve sistematiklik 25.07 ± 4.56 olarak bulunmuştur.

Tartışma

Bu çalışma psikiyatri hemşirelerinde eleştirel düşünme düzeyini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla kullanılan California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği (CCTDI) puanlarına göre 240 puanın altındaki skorlar düşük eleştirel düşünme eğilimini göstermektedir. Çalışmamızda 60 psikiyatri hemşiresinin puanları değerlendirildiğinde eleştirel eğilim puan ortalamasının 217.83 ± 26.22 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara bakıldığında çalışmaya katılan psikiyatri hemşirelerinde eleştirel düşünme eğiliminin düşük seviyede olduğu görülmüştür.

Dünyada ve ülkemizde hemşirelerin eleştirel düşünme yetenekleri üzerine yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmalar genel olarak bir branş üzerine odaklanmamış genel hemşirelik hizmetleri üzerinden yapılmıştır. Bu alandaki ilk çalışmalardan birinde Eşer ve arkadaşları (2007) yoğun bakım hemşirelerini değerlendirdikleri çalışmada toplam eleştirel düşünme eğilim puanlarını 191.01 ± 30.14 olarak tespit etmişler ve hemşirelerin yoğun bakım eğitim alma düzeyleri arttıkça eleştirel düşünme puanlarının da yükselme eğiliminde olduğu sonucuna varmışlardır. Benzer şekilde Arslan ve ark (2007) ve Dirimeşe (2006) hemşirelerin eleştirel düşünme becerilerini düşük ve orta düzeyde olarak kaydetmişlerdir.

Yakın tarihli çalışmalarda Erkuş ve Bahçecik (2015) 109 yönetici hemşire ve 1314 hemşire ile yaptıkları çalışmada Yönetici hemşirelerin CEDEÖ puanını $225,2 \pm 20,9$ olarak, hemşirelerin ise $222,8 \pm 21,4$ olarak düşük düzeyde bulmuşlardır.

Literatür incelendiğinde psikiyatri hemşirelerinde konu ile ilgili çalışmaların çok sınırlı olduğu görülmektedir. Heydari ve ark. (2016) psikiyatri hemşirelerinde iş doyumu ve eleştirel düşünme ilişkisini inceledikleri çalışmalarında eleştirel düşünme eğitiminin iş doyumunu artırdığını kontrollü çalışmalarında göstermişlerdir.

Eleştirel düşünme biçimi yalnızca sürdürülen hemşire hizmetlerinin kalitesi için değil aynı zamanda çalışan hemşirelerin yaşam kalitesi ve iş doyumu için gerekli olan bir nitelik haline gelmiştir. Yapılan çalışmalar hemşirelerin iş doyumunun da düşük olduğunu göstermektedir. Eleştirel düşünme biçiminin genel tanımına ve eleştirel düşünme biçimine sahip hemşirelerin genel özelliklerine bakıldığında geleneksel hemşirelik özelliklerinin yetersiz olduğu, yalnızca doktor yardımcısı olan ve sorumluluk almayan hemşireden, işini profesyonel bir biçimde yapan, sorunu tespit eden, süreci aktif bir biçimde takip eden, çözüm üreten, yönetici özelliklere sahip hemşireler olması gerektiği görülmektedir. Bu anlamda çalışmamızın sonuçları değerlendirildiğinde eleştirel düşünme beceri düzeyini artırmak için destekleyici çalışmalar yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Psikiyatri hemşireliği, diğer hemşirelik rolleri gibi hasta yaklaşımının oldukça dikkatle yürütüldüğü, gözlem ve görüşmenin oldukça önemli olduğu bir hemşirelik dalıdır (Özbaş ve Buzlu, 2011). Analitik düşünebilme ve yönetebilme becerilerinin üst seviyede olması, doğruyu seçme ve sistematik hareket etme davranışlarının kazanılması gereken özellikler olduğu düşünüldüğünde, eleştirel düşünme biçiminin özümsemesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma bir ön çalışma niteliği taşımaktadır ve farklı değişkenlerle fazla sayıda hemşirenin dahil edildiği, eğitimin eleştirel düşünme üzerine etkisinin inceleneceği daha ileri çalışmalara ihtiyaç vardır.

Kaynaklar

- [1] Arslan, G.G., Demir, Y., Eşer, ve ark. (2007) Hemşirelerde eleştirel düşünme eğilimini etkileyen etmenlerin incelenmesi. 4.Uluslararası ve 11. Ulusal Hemşirelik Kongresi Kongre Kitabı, Ankara.
- [2] Burns HK., O'Donnell J., Artman J., (2010). High-fidelity Simulation in Teaching Problem Solving to 1st-Year Nursing Students, A Novel Use of the Nursing Process, Clinical Simulation in Nursing 6, 87-95.
- [3] Dirimese, E. (2006). Hemşirelerin ve öğrenci hemşirelerin eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- [4] Erkuş B, Bahçecik N. Özel hastanelerde çalışan yönetici hemşirelerin ve hemşirelerin eleştirel düşünme düzeyi ve problem çözme becerileri. Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011
- [5] Eşer İ, Khorsid L., Demir Y. (2007). Yoğun Bakım Hemşirelerinde Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 11(3), 13-22.
- [6] Heydari, A., Soodmand, P., & Meshkinyazd, A. (2016). Effect of critical thinking training on the psychiatric nurses' job satisfaction. J Res Health, 6(5), 479-486.
- [7] Hicks FD, Merritt SL, Elstein AS (2003). Critical thinking and clinical decision making in critical care nursing: a pilot study. Heart and Lung 32:169-180.
- [8] Karagenç S (2003). Kritik düşünmeyi geliştirme stratejileri, İletişim Dergisi, 3: 5-7.
- [9] Kökdemir D (2003) Belirsizlik Durumlarında Karar Verme ve Problem Çözme. Ankara

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış_ Doktora Tezi. Ankara.

[10] Martin S (2002). The theory of critical thinking of nursing. Nursing Education Perspectives, 23(5): 244-247.

[11] Taşçı S (2005). Hemşirelikte problem çözme süreci. Sağlık Bilimleri Dergisi, 14, Ek Sayı: Hemşirelik Özel Sayısı, 73-78.

[12] Tezel ve Ark.(2009). Hemşirelik Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi, Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 12 (4), 1-10.

[13] Özbaş D, Buzlu S (2011). Geçmişten Günümüze Psikiyatri Hemşireliği. İÜ FN Hem. Derg,19.3: 187-193.

Postmodern Toplumun Artan Narsisist Yapısının Kritik Analitik Düşünce Perspektifinden İncelenmesi

¹Faruk SARI

¹C Tech Bilişim Tek. A.Ş., Teknopark İstanbul, Pendik , İstanbul, Türkiye

Özet

Bu çalışmada, tüm dünya modern toplumlarında kişisel narsisizmin artması ile hızlı bir şekilde artan ve toplumların yapısında yıkıcı etkileri olan “toplumsal narsisizm”, “Kritik Analitik” düşünce perspektifinden ele alınmıştır. Elde edilen veriler ve yorumlamalar ışığında tasavvufi eğitim ve terbiye yöntemlerine dayalı olarak topluma zarar veren bu olgunun etkilerinin azaltılması /giderilmesi için çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Narsisizm, kritik-analitik düşünce, tasavvuf, nefis terbiyesi

1. Giriş

Toplulukların kendisi ve diğer toplumlar ile ilişkisini inceleyen sosyoloji, ilk olarak Comte [1] tarafından sistematik bir bilim dalı haline getirilmiştir. Narsisizm psikolojinin bir konusu olmakla birlikte, bir topluma mal olması durumunda sosyolojinin bir konusu haline gelmektedir. Toplum narsisizmini görebilmek, bireysel narsisizmi görebilmekten daha zordur. Tüm dünyada olduğu gibi toplumumuzda artan narsisist etkilerin analiz edilmesi ve toplum bilimleri alanında çalışma yapanlara bu sonuçların sunulması önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, modern topluluklarda kişisel narsisizmin artması ile belirginleşen ve toplumda yıkıcı etkileri olan toplumsal narsisizm, “Kritik Analitik” düşünce perspektifinden sosyolojinin bir konusu olarak ele alınmıştır. Yöntemsel olarak bu çalışmada sayısal verilere dayalı olmayan niteliksel (qualitative) yorumlamaya dayalı analiz tekniği kullanılmıştır [2]. Kötü huyların ve çirkin davranışların kaynağı olan nefis, toplumsal narsisizminin de temel kaynağı olduğu değerlendirilmektedir. Nefis terbiyesi, tasavvuf ilminin en temel konusunu oluşturmaktadır [3]. Bu çalışmada tasavvuf öğretisi toplumsal narsisizmin tedavi yöntemlerinden biri olarak ele alınarak kadim kültürümüzde bilinen çözüm önerileri probleme özgü olarak sunulmaya çalışılmıştır.

1.1. Narsisizm Nedir?

Narsisizm kelimesinin kökeni, Yunan mitolojisine dayanır. Efsaneye göre Narkissos, göldeki görüntüsüne öyle hayran olur ki, kendisine kavuşmak için göle atlar ve boğularak ölür. Narkissos’un yaşamın yitirdiği göl kenarında ise mis kokulu nergis çiçekleri açtığı söylenir.

Narsisizm, kişinin kendisini özel görmesi sonucu ortaya çıkan bir tür kişilik bozukluğudur. Narsisizm kişilik bozukluğu olan kişiler sürekli olarak ilgi görmek, her konuşmada kendilerinden övgüyle bahsedilmesini isterler. Daha çok kendileri için çalışırlar ve başkalarının haklarına saygı

duymazlar. Narsisizm rahatsızlığı olan bir kişi için para, güç, başarı ve güzellik en başta gelmektedir.

Topluluk narsisizmi hastalığıyla ilgili en belirgin, en çok rastlanan belirti, bireysel narsisizmde de görüldüğü gibi nesnelliğin ve akla uygun yargıların bulunmamasıdır. Narsisist kişilik, faydalı dahi olsa eleştiriye tahammül edemez.

1.2. Kritik (Eleştirel) Düşünmenin Temelleri

Sosyolojinin ortaya çıktığı ilk yıllarda, fen bilimlerindeki yükselişin de etkisi ile pozitivizm sosyolojik alanı istila etmiş ve sosyal olguların acımasız yorumları ortaya çıkmıştır. Son yıllardaki çalışmalar ile bu yanıltan uzaklaşmaya çalışılırken, ne yazık ki sosyolojinin sanata, sanatın da sosyolojiye hiç olmadığı kadar yaklaştığı bir dönem ortaya çıkmıştır. Düşünce derinliğinde yeterli seviyeye ulaşmamış toplumlarda, belli görüşler takım, grup ve topluluklar tarafından topluca savunulmakta ve siyaset, çıkar görüş değiştiğinde ise aynı kesimler tarafından topluca kolaylıkla terk edilebilmektedir. Örtülü, çok-anlamalı, öznel ifade biçimleri, nedensellikten uzaklaşma eğilimi ve dilde muğlaklık egemen olmaktadır. Aşırı öznel yorumlar topluma ilişkin “gerçeklik” bilincinin kaybolmasını beraberinde getirmektedir. Tüm bunların sonucu olarak, toplumsal olguların analizi, değerlendirilmesi ve yorumlanması yanlış ya da eksik yapılmaktadır.

Eleştirel düşünme kavramı Sokrates’e kadar dayanır. Kritik düşünce, 2500 yıl önce Sokrates tarafından doğru bilgiye ulaşmak için bir takım derin ve anlamlı soruların sorularak konunun analiz edilmesi yöntemi olarak kullanılmıştır. Sokrates’in bu yöntemi Plato, Aristotle ve diğer Yunan düşünürler tarafından da takip edilmiştir. Tüm bu düşünürler, görünen şeylerin çoğu zaman gördüğümüzden farklı olduğunu, gerçeklerin tarafımızdan gözlenen yüzeysel şeylerden daha derin anlamlar taşıdıklarını vurgulamışlardır.

Olayların doğru biçimde tanımlanması olarak ele alınan eleştirel düşünme, ‘bireyin ne yapacağına ve neye inanacağına karar vermesi için çözümleyici ve değerlendirmeye yönelik bilinçli olarak yargıda bulunması, bu yargıları ifade etmesi’ biçiminde tanımlanmıştır [4]. Eleştirel düşünme bir süreçtir ve *Tanımlama, Hipotez Kurma, Bilgi Toplama, Yorumlama ve Genelleme, Akıl Yürütme, Değerlendirme ve Uygulama* adımlarını içerir [5].

2. Toplumsal Narsisizm Analizi

Günümüz toplumlarının faydacı (pragmatist), materyalist ve ben merkezli (ego-centric) toplumlarının gerçek mutluluk ve huzurdan uzaklaştığı hemen hemen herkesin görüşüdür. Peki insanı gerçek huzurdan uzaklaştıran insanların birbirlerini sevmesine engel olan, insanların birbirleri için fedakarlık yaptıkları dönemlerden, yükselmek için birbirlerini ezdikleri dönemlere nasıl geldik? Plekhenov, “ahlakça büyük olan, hayatını bir sonraki nesil için feda edebilir”, diyor [6]. Hayatını bir sonraki nesiller için feda edebilen o şahsiyetlere ne oldu?

Yaklaşık 40 yıl önce Lasch [7], Amerikan kültürünün rekabetçi bireyselliğe dayalı mutluluk arayışının toplumsal narsisizme dönüşümünün etkili bir analizini yapmıştır. Bireyin kendi içine

gömölüp tüm dikkatini kendisine vermesinin Amerikan toplumunu nasıl olumsuz etkilediğini ve daha ne gibi problemleri doğurabileceğini analiz etmiştir. İnsan ruhunun derinlerine işleyen narsisizmin, toplumsal kurumların işleyişini bozduğunu, tüketime dayalı bencil, hırslı, sığ bir toplum oluşmasına yol açtığını öne sürmüştür.

Fırıncioğulları [8], topluluk narsisizminin temellerinde modern insanın bilincinde yüzeye çıkan ölüm korkusu ve düşük benlik saygısının önemine değinmiştir. Yeni narsisitin yakasını yalnızca suçluluk duygusu değil, kaygı da bırakmamaktadır. Hougan yaşanan “toplumsal narsisizm” in baskın eğilim haline geldiğini belirtir. Toplumun artık bir gelecek kaygısı olmamasından ötürü anlık yaşamak ve dikkatimizi “kişisel icramız” üzerinde toplamak, “aşırı şekilde kendimize yönelme” eğilimlerinin artmasından bahseder [9]. Marin ise yetmişli yıllarda değerlerin yok olduğunu düşünerek, “Biz” i es geçip yalnızca “Ben” üzerine yoğunlaşan ve sadece bireysel hayatta kalma görüşünün yayılmasından bahseder [10].

2.1. Toplumsal Narsisizm’in Günümüzdeki Yansımaları

Toplumda yoğun olarak görüldüğü belirtilen narsistik etkilerin işaretleri nelerdir? Bu belirtileri analiz etmek için tanımlanmış olan temel etkileri kısaca ele alalım.

2.1.1. Kaliforniya Sendromu

Soyut hedefleri olmayan, hayata bir yarış nazarıyla bakan, kimseyi düşünmeyen, benliğini yücelten, hayatı bedensel zevklerden ibaret gören merhamet yoksunu insanların sayısı her geçen gün artıyor. Amerikalı psikiyatri uzmanları, hızla artan bu sendromu, tüketim ve eğlence kültürünün uç sınırlarda yaşandığı yer olan Kaliforniya’da çıktığı için ‘Kaliforniya’ Sendromu olarak adlandırmışlardır. Kaliforniya sendromunun ayırt edici özellikleri, eğlencenin, bedensel hazların, para kazanmanın ve harcamanın hayatın temel felsefesi olarak algılandığı, insanların hayatı tüketmek için yaşadığı, üretirken ve tüketirken hatta eğlenirken ortaya çıkan yorgunluğunu tekrar eğlenerek atmaya çalıştığı, sürekli eğlence anlayışın zamanla ruhunda oluşturduğu yaraları ortadan kaldırmak için de daha çok tüketmesinin ve eğlenmesinin gerektiğini düşündüğü her defasında tüketimin ve eğlencenin dozunu artırıp şeklini değiştirdiği israfa dayalı anlayış şeklinde sıralanabilir. Kendine hayran olma, ego fetişizmi de denilebilecek şekilde narsistik eğilimlerbu olgunun özellikleri arasındadır. Bana zevk veren şeyler iyidir, zevk vermeyen şeyler kötüdür, şeklinde iyi-doğru değerlerinde değişme yaşanıyor. Somut zevk ve eğlenceleri yaşamın amacı olarak görüyorlar [11].

2.1.2. Benliği Değerli Görmek

Hepimiz kendimiz hakkında iyi hissetmek isteriz. İyi, düzgün, sevilesi bir insan olduğumuza, bir anlamda varoluşumuzun “doğru” olduğuna inanmak elzem bir psikolojik ihtiyaçtır. İltifat aldığımızda anında mutlu oluyor, eleştirildiğimizde ise anında tadımız kaçıyorsa sebebi budur. Benliğimizi değerli görme ihtiyacı ile inanmak ister ve sıklıkla inanırız. “Ben”i ve “biz”i değerli görme arzumuz gerçekliğimizi inşa ederken seçimlerimizi etkiler ve hatta zaman zaman gerçekliği kendi lehimize çarpıtmamıza yol açar. Bu olası bedellere rağmen, psikolojik

sağlığımız açısından varlığımızın değerli olduğuna içtenlikle inanmamız şarttır [12]. Ancak bu hissin olması gerekeni aşması durumu bizi narsistik kişilik bozukluklarına iter.

2.1.3. Ortalamanın Üstü Etkisi

Araştırmalar insanların çoğunluğunun kendilerini okul başarısı, iş performansı, zekâ, popülerlik, sportiflik, liderlik, araba sürme becerisi ve daha pek çok konuda “ortalamanın üstünde” gördüğünü belgelemektedir. Çoğunluğun ortalamanın üstünde olması istatistiki açıdan mümkün olmadığından, bu olgu benliğimizi değerli görme ihtiyacımızın bir uzantısı olarak görülür [12]. Kontrol dışına çıkıp aşırıya gitmesi durumunda bireyleri narsistik bozukluklara sürükler.

2.1.4. Normatif Sosyal Etki

Duygu, düşünce ve davranışlarımızı sevilme, kabul görme, dışlanmama gibi arzularla değiştiriyor, başkalarına uyduruyorsak burada normatif sosyal etki söz konusudur. Normatif sosyal etki toplumsal hayatın en temel gerçeklerinden biridir. Hepimiz normlara az çok uyarız, hepimizin hayatında kaba tabiriyle “elâlem ne der” kaygısı bir rol oynar, hepimizin kendimizi birine ya da birilerine beğendirmek için bilinçli ya da bilinçsizce davranışlarımızı değiştirdiği olmuştur. Normatif sosyal etki çoğu zaman insanların birbirleriyle geçinmesine, toplumun bir arada uyum içinde yaşamasına katkıda bulunur [12]. Ancak bazen birey için bir baskı kaynağı olabilir ya da onu kendisi ya da toplumun geneli için zararlı davranışlarda bulunmaya yöneltebilir.

2.1.5. Dunning–Kruger Sendromu

Cornell Üniversitesinin iki psikologu Kruger ve Dunning’in tanımladığı bir algılamada yanlılık eğilimidir. Bu iki araştırmacı tarihe geçmelerine ve 2000’de Nobel almalarına neden olan tanı, “Cahil cesareti” olarak tanımlanıyor. Teorileri özetle, “cehalet, gerçek bilginin aksine, bireyin kendine olan güvenini artırır” diyor. “İşinde çok iyi olduğuna” yürekten inanan 'yetersiz' kişi, kendini ve yaptıklarını övmekten, her işte öne çıkmaktan ve aslında yapamayacağı işlere talip olmaktan hiçbir rahatsızlık duymaz! Aksine her şeyin hakkı olduğunu düşünür! Ancak bu 'cahillik ve haddini bilmeme' karışımı mesleki açıdan müthiş bir itici güç oluşturur. 'Eksiler' kariyer açısından 'artıya' dönüşür. Sonuçta, 'kifayetsiz muhterisler' her zaman ve her yerde daha hızlı yükselirler... Bu arada, gerçekten bilgili ve yetenekli insanlar çalışma hayatında 'fazla alçakgönüllü' davranarak öne çıkmaz, yüksek görevlere kendiliklerinden talip olmaz, kıymetlerinin bilinmesini beklerler. Tabii beklerken kırılr, kendilerini daha da geriye çekerler. Muhtemelen üstleri tarafından da 'ihtiras eksikliği' ile suçlanırlar"[13].

2.2. Toplumsal Narsisizm Nedenleri

Artan toplumsal narsisizm’in kritik analitik incelemesinin yapılabilmesi için sebeplerinin ortaya çıkartılması gerekir. Bu sebepler ortaya doğru bir şekilde çıkartılırsa buna karşı nasıl önlemler alınacağını planlamak mümkün olur. Temel olarak gördüğümüz nedenler aşağıda sıralanmıştır.

2.2.1. Kaybedilen Değerler

Mümtaz Turhan'göre [14], toplumlar tarafından kabul edilen yeni maddi kültür unsurları zamanla manevi kültür unsurlarını da etkilemektedir. Buna karşın kentlerde birçok kültür unsuru terk edilip yerine daha iyisi veya yenisinin konulamaması ve bunlara uyum sağlayamaması yüzünden eski kültür kendisini kontrol etme özelliğini kaybetmektedirler. Önceki kültür unsurları terk edilmiştir ama yerine daha iyisi konulamamıştır. Bu durumda işler düzelecek yerde kötüleşmiş olmaktadır.

2.2.2. Gerçek Dışı Sosyal Yapılar

İnternet ve iletişim teknolojilerindeki son dönemdeki hızlı gelişmeler ile birlikte, postmodern kabilelerden oluşan ve sanal cemaat olarak adlandırılan gruplar, inanç alanına ilişkin metafizik kesinlikleri yitirerek derin bir 'belirsizlik' içine düşen bireyler, 'hiper-bireysellik' ve 'yalnızlaşma' gibi tehditlerle karşı karşıya kalmıştır [15]. Ancak Young'un da belirttiği gibi, "öteki"ne karşı tahammülsüzlük üzerine temellenen ve her üyesinin "aynı payda içinde" bulunduğu sanal cemaatler, aralarındaki ortak noktalar yoluyla sadece simetriyi öne çıkararak "farklılıkları" ısrarla reddederlerken, küçülme ve içe dönme tehlikesiyle de karşı karşıya kalmaktadırlar [15].

2.2.3. Batı ve Doğu Kültür Farklılıkları

Bizim gibi batı ve doğu kültürlerini bir arada yaşayan toplumlarda, batının bağımsız kültürü ile doğunun bağımlı kültürleri arasında insan ve toplum üzerinde temel farklılıklar vardır [17]. Türk toplumunda ise kısa süre içinde doğu kültür kavramlarından batı kültür kavramlarına geçiş yapılmaya çalışıldı. Bunun, toplumda narsistik etkileri arttırdığı değerlendirilmektedir.

2.2.4. Küreselleşme

Küreselleşme tartışmaları ile birlikte, dünyada ve Türkiye'de genel geçer bir eğilim olarak "kültürel melezlenme" gündeme gelmiştir. "Küçük bir köy" haline gelen dünyada fikirler, inançlar, değerler, insanlar, sermaye, mallar vb. herhangi bir kısıtlanma olmaksızın, "özgür bir diyalog ortamı içinde" dolaşacaktır. Dünya ve toplumsal mekan tekleşmiştir. Türk toplum düşüncesine damgasını vuran 1970'lerin toplumcu, kurtuluşçu, kitlelere seslenen, eşitlikçi ve dayanışmacı yaklaşımları geride kalmıştır. Toplum giderek bireyci, tikelci, farkçı ve rekabetçi özellikler sergilemektedir. Aşırı bireyselleşme, tekilleşme ve hedonizm telkini şüphesiz kapitalizmin tüketim kültürüyle bağdaşır niteliktedir. Bu gelişmenin kültürel yaşamda da çok çeşitli, narsisizm gibi çok boyutlu görünimleri olacaktır.

2.2.5. Kişisel Yetersizlik Hissi

Günümüz modern insanı, robot teknolojisinden, karar destek sistemlerine ve yapay zekaya kadar uzanan geniş bir alandaki teknik becerilerinin bir çoğunu kurumsal şirketlere devrettiği için artık maddi ihtiyaçlarını tek başına karşılayamayacak durumdadır. Narsisizm bu bağımlılığın ve yetersizliğin ruhsal boyutunu temsil etmektedir.

2.2.6. Otoritenin Kaybı

Toplum hayatındaki “baba”, “imam”, “öğretmen” gibi kurumsallaşmış otoritelerin günden güne zayıflaması, insan benliğinin yıkıcı saldırgan narsisist dürtülerini kuvvetlendiriyor.

2.2.7. Sınıf Bilincinin Azalması

Sınıf bilinci azalıyor, insanlar toplumsal konumlarını kendi becerilerinin yansıması olarak görüyor ve uğradıkları haksızlıklardan ötürü kendilerini suçluyorlar. Bu duygu, daha çok değil kısa bir süre önceye kadar, nasip ve kader kavramları ile insanımızı rahatlatan ve ruhsal saldırganlıktan uzak tutan bir yapı taşımakta idi.

2.3. Tasavvufi Eğitim Bakışı ile Narsisizm

İnsan ne kadar kendi iç aleminden uzaklaşırsa o nispette taklitçi olmaya mahkumdur. İçindeki ruhani aleme güçlü bir şekilde dalağan, onu tanımayan feyz mahrumu bir insan, çevresindekileri taklit eder. Eğer o çevre iyi ise bu taklit kişiyi iyi bir noktaya taşır. Ancak günümüz toplumlarındaki gibi artan narsistik etkiler insanın toplumdaki ideal olması gereken yerden yani iç aleminden uzaklaştırır. Artan narsisizm etkisi tüm dünya toplumlarında gözlenmekte ve toplumsal yapıya ve huzura zarar vermektedir.

Geleneksel psikoloji, insanoğlunun fiziki beden ve fiziki sinir sisteminden oluşan bir akıldan ibaret olduğunu varsaymaktadır. Batılı psikologlar öz-saygı ve güçlü bir ego kimliği duygusunun önemli olduğu, kimlik kaybının patolojik olduğu görüşünü benimser.

Sûfîler, insanın mânevî yapısında “kalb, nefis, ruh ve akıl” olmak üzere dört önemli özellik üzerinde durur. Sufi psikolojine göre ise, batını sezginin, idrakinin ve irfanın mekanı olan manevi kalb önemli bir yer tutmaktadır [18].

Tasavvuf bir insan ve toplum ilmidir, seyr-i sülûk’un ana konusu insandır. Tasavvufun gayesi insanın nefsindeki kötü sıfatlardan arındırmak ve insanın kurtuluşuna vesile olacak adet ve erkanın kavranıp yaşanmasıdır. Nefs ile yapılan savaşı kazanmak için önerilen ve uygulanması gereken adımlar şu kavramlar ile ele alınmıştır: *İhlas, İstikamet, Zühd, Takva, Vera, Tevazu*. Herbiri derin anlamlar içeren bu kavramlar sufi eğitiminin köşe taşlarını oluşturmuştur [19].

İnsanoğlunda bir arada bulunan iyi ve kötü eğilimler tasavvuf anlayışında ruh-i hayvani ve ruh-i sultani olarak tarif edilir. Nefsin mertebeleri; Nefs-i Emmâre, Nefs-i Levvâme, Nefs-i Mülheme, Nefs-i Mutmainne, Nefs-i Radiye, Nefs-i Mardiyye, Nefs-i Kâmile olarak tarif edilir. Narsisizm ise bu nefis mertebelerinin özellikle ilk iki aşamasında gözlenen bir hastalık olup daha üst mertebelere ulaşmayı sağlayan ve bu hali ile toplumum narsisizm hastalığından kurtaracak olan tasavvufi eğitim anlayışı burada esas alınacaktır.

Nefs-i emmarenin şubelerinden bir olarak tarif edilen ve günümüzün en temel problemlerinden biri olan geçim derdinden başka bir şey düşünmeyen akl-i maaş dır. Tarif edilen bu akl-i maaş, kapitalizmin ürünü maddiyat temelli bakış açısıdır. Bu bakış açısı Weber tarafından “Protestan

Ahlak” olarak tarif edilmiştir [20]. Weber, protestan ahlâkı olarak adlandırdığı kavramı daha çok protestanlığın Calvinist eğilimine dayandırmaktadır.

3- Sonuç

Modern çağda ortaya çıkan doyumsuz, pragmatist, çıkarıcı, ben merkezli insanı yüceltmek, kapitalizmi daha da coşturmuştur. İnsanların zenginleşmesi sağlanmış, ancak önemli bir yan etkisi topluma musallat olmuştur: Toplumsal Narsisizm.

Artan toplumsal narsisizm eğilimi çeşitli araştırmacılar tarafından özellikle batılı psikolojik ve sosyolojik bakış açıları ile incelenmiştir. Toplum bilim adamlarımızın en önemli çelişkilerinden biri, kendi toplumlarının batı toplumlarından farklılığını göz ardı ederek ve kendi tarihsel toplum kimliğini hiçe saymaktadırlar. Sadece batı temelli çözümü ve analizleri referans olarak almaktadırlar. Sadece materyalist / pozitivist bakış açısı ile konuyu ele almak, bize göre yapılan analizleri eksik bırakacaktır.

Özellikle tasavvuf geleneğinin temel yapı taş olan “Nefs Terbiyesi” kadim tarihimizde bir çok alim tarafından ele alınmış, eserler yazılmış en önemlisi uygulanmış / yaşanmış ve sayısız örnekler sunulmuştur. Narsisizm etkisinin kökenini, terbiye edilmesi gereken nefis olarak ele alınması gerektiğini değerlendiriyoruz. Nefs terbiyesinde amaç, nefsi öldürmek değil kontrol altında tutabilmektir.

Bu çalışmada, tasavvufi eğitim geleneği ile toplumda görülen sosyal hastalıkların tedavi edebileceğini öngörülmüştür. Sufi psikolojisi, sağlıklı pozitif ego ile ben merkezli negatif ego arasında ayırım yapmaktadır. Tasavvufa göre hedef, egomuzu dönüştürmek ve ayrılıkçı kimlik hissimizi yok etmektir. Ne zaman hiçbir şey olduğumuzu fark edersek, o zaman ebedi olan ile birliğimizi mükemmelleştirebiliriz. Özetle tasavvufi eğitimin, nefis mertebelerine dayalı eğitim yaklaşımının, toplumsal narsisist etkileri azaltacağı ve insanların ego duygularını kontrol altında tutarak daha huzurlu bir topluma ulaşabileceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- [1] Suğur N. (Editör), Sosyolojiye Giriş, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1521, Haziran 2012 Eskişehir.
- [2] Şavran T. G. (Editör), Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No:1043, Ağustos 2009 Eskişehir.
- [3] Yılmaz H. K., Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, 2017, Ensar Neşriyat.
- [4] Evancho R. S., Critical Thinking Skills and Dispositions of the Undergraduate Baccalaureate Nursing Student, 2000, Connecticut: Southern Connecticut State University.
- [5] Elder P. et al., The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools, 2008, Foundation for Critical Thinking Press.
- [6] Plekhenov G., Le Role de l’individu dans l’Histoire, Archives Karéline, 1946, Moskova.

- [7] Lasch C., The Culture of Narcissism: American life in an age of diminishing expectations, 1979, New York: Warner Books.
- [8] Fırıncıoğulları S., Gerçekleşen Bir Kötülük: Naekrofil: Üst Sınıftaki Yıkıcılık Eğilimi ve Topluluk Narsisizmi, Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Der. 2015 Sayı: 52.
- [9] Hougan J., Decadence: Radical Nostalgia, Narcissim and Decline in the Seventies, 1975, Morrow, New York.
- [10] Marin P., The New Narcissim, Harper's, Ekim 1975.
- [11] Morgan N., The California Syndrome; Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.
- [12] Cemalcılar Z. (Editör), Psikolojiye Giriş, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Açık Öğretim Yayın No. 1652, Nisan 2014.
- [13] Kruger, J., et.al., Unskilled and unaware of it: How difficulties in recognizing one's own incompetence lead to inflated self-assessments, Journal of Personality and Social Psychology, 1999, 77(6), 1121-1134.
- [14] Özdemir Ç. (Editör), Türkiye de Sosyoloji, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No:1605, Eskişehir.
- [15] Rheingold H. . 1993. The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley.
- [16] Tüfekçioğlu H. (Editör), İletişim Sosyolojisi, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No:1632, Eskişehir.
- [17] Ünlü S. (Editör), Sosyal Psikoloji II, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No:1269, Kasım 2013, Eskişehir.
- [18] Frager R. (Çev. Kapaklıkaya İ.), Kalp, Nefs ve Ruh, Tekamülü Denge ve Uyumun Sufice Psikolojisi, Gelenek Yayıncılık, 2011, İstanbul.
- [19] Nakşibendi M.N. Miftahul'l Kulüb Kalplerin Anahtarı, , Bedir Yayınları, 2017.
- [20] Weber M. (Çev, Aktan E.), Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Alter Yayınları, 2010.